

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
POLITIKAS ZINĀTNES NODAĻA

**POLITISKIE RISKI UN ATTĪSTĪBAS PLĀNOŠANA LATVIJĀ:
ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS STRATĒGIJAS LĪDZ 2030. GADAM UN
NACIONĀLĀS ATTĪSTĪBAS PLĀNA (2021–2027) GADĪJUMU
ANALĪZE**

MAGISTRA DARBS

Autors: **Miks Cepure**

Studentu apliecības Nr.: mc17025

Darba vadītājs: asoc. prof. Dr.sc.pol. Daunis Auers

RĪGA 2022

ANOTĀCIJA

Maģistra darba “Politiskie riski un attīstības plānošana Latvijā: Ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam un Nacionālās attīstības plāna (2021-2027) gadījuma analīze” mērķis ir noskaidrot, kā politikas plānotāji Latvijā saprot, analizē, mazina un atbild politiskiem riskiem, kā gadījumu analīzes piemērus ņemot jau spēkā esošos attīstības plānošanas dokumentus: Ilgtspējīgas attīstības stratēģiju līdz 2030. gadam (“Latvija 2030”) un Nacionālo attīstības plānu 2021.-2027. gadam (NAP2027).

Darba teorētisko daļu pamatā veido akadēmiskā literatūra par politiskajiem riskiem, apkopojot galvenos politisko risku definīciju variantus, politisko risku pētniecības problēmas, politisko risku komponentes, piemēram, ģeopolitiku, un pētnieču Kondolīzas Raisas un Eimijas Zegartas izstrādāto ietvaru efektīvai politisko risku pārvaldīšanai. Maģistra darbā izmantotas kvalitatīvās pētījuma metodes, kuras ietver normatīvo aktu analīzi par Latvijas attīstības plānošanu un politisko risku pārvaldību, praktisku politisko risku apzināšanu un daļēji strukturētas intervijas ar politikas veidotājiem.

Apkopojot rezultātus no normatīvo aktu analīzes, secināts, ka “Latvija 2030” un NAP2027 neiekļauj aizsardzības plānus, kuri daļēji ietver politisko risku pārvaldību. To pierāda arī pārējās pētījuma daļas, proti, “Latvija 2030” un NAP2027 nepilnīgi saprot un analizē problēmas, kuras izriet no politisko risku komponentēm un kuras potenciāli var apturēt Latvijas attīstību. Intervijas ar politikas veidotājiem apliecina, ka tie teorētiski saprot, kas ir politiskais risks, tomēr tie neanalizē politiskos riskus, izstrādājot “Latvija 2030” un NAP2027. Tādējādi šie attīstības plāni ir jāuztver kā optimistisks vēlmju dokumenti, kuros netiek skatītas problēmas, kuras saistās ar politiskajiem riskiem.

Atslēgvārdi: politiskie riski, attīstības plānošana, politikas plānotāji, politisko risku pārvaldīšana.

ABSTRACT

The aim of the master's thesis "Political risks and development planning in Latvia: the case study of the Sustainable Development Strategy until 2030 and the National Development Plan (2021-2027)" is to find out how Latvian policy planners understand, analyse, mitigate and respond to political risks, by taking already existing development planning documents as case study examples: the Sustainable Development Strategy until 2030 ("Latvia 2030") and the National Development Plan for 2021-2027 (NAP2027).

The theoretical part of the thesis is based on the academic literature on political risks, summarising the main options for defining political risks, political risk research problems, components of political risks such as geopolitics, and reviewing the framework for effective political risk management developed by researchers Condoleezza Rice and Amy Zegart.

In the master's thesis, the analysis of regulatory acts on Latvian development planning and identification of political risks, and the identification of main practical political risks in Latvia was performed. The main part of the thesis consists of semi-structured interviews with policy makers, in which the author tries to find out their understanding of the concept of political risks and political risk management when planning "Latvia 2030" and "NAP2027".

Summarising the results from the analysis of regulatory acts, it was concluded that "Latvia 2030" and "NAP2027" do not include protection plans that partially include political risk management. This is also proven in the other parts of the study, namely, "Latvia 2030" and "NAP2027" incompletely understand and analyse the problems arising from the components of political risks which can potentially stop the development of Latvia. The interviews with policy makers prove that theoretically, they understand what political risk is, but they do not analyse political risks when planning "Latvia 2030" and "NAP2027". Thus, these development plans should be taken as optimistic wishful documents that minimally include political risk management.

Keywords: political risks, development planning, policy planners, political risk management.

SATURA RĀDĪTĀJS

IEVADS.....	7
1. POLITISKIE RISKI.....	11
1.1. Politisko risku komponentes un apakškomponentes	14
1.1.1. Ģeopolitika.....	15
1.1.2. Iekšzemes konflikti.....	16
1.1.3. Likumi un normatīvais regulējums	18
1.1.4. Ekspropriācija un līgumu izpildes	18
1.1.5. Korupcija.....	19
1.1.6. Eksteritoriālā sasniedzamība	20
1.1.7. Manipulācijas ar dabas resursiem	21
1.1.8. Sociālais aktīvisms	21
1.1.9. Terorisms.....	22
1.1.10. Kibernoziegumi	23
1.2. Politisko risku avoti.....	23
1.3. Politisko risku kritika un pētniecībās sarežģītība.....	25
1.4. K. Raizes un E. Zegartes tipoloģija politisko risku pārvaldībai	26
1.4.1. Politisko risku saprašana	28
1.4.2. Politisko risku analizēšana.....	29
1.4.3. Politisko risku mazināšana	29
1.4.4. Atbildēšana politiskajiem riskiem	30
1.5. Kopsavilkuma tēzes.....	32
2. METODOLOĢIJA.....	33
3. NORMATĪVAIS IETVARIS ATTĪSTĪBAS PLĀNOŠANAI UN POLITISKO RISKU PĀRVALDĪŠANAI	35
3.1. Attīstības plānošanas sistēmas likums	35
3.2. Nacionālās drošības likums	36
3.3. Institūciju loma politisko risku pārvaldīšanā	38
4. POLITISKO RISKU PĀRVALDĪŠANA PIRMS “LATVIJA 2030” UN NAP2027 IZSTRĀDES .	40
4.1. Politiskie riski pirms “Latvija 2030” izveidošanas aptuveni 2008.-2010. gads.....	40

4.2. Politiskie riski pirms NAP 2027 izstrādāšanas aptuveni 2018.–2019. gads	42
4.3 Nacionālā drošības koncepcija un Valsts drošības koncepcija.....	46
4.3.1. 2008. gada Nacionālā drošības koncepcija	46
4.3.2. 2019. gada Nacionālā drošības koncepcija	48
4.3.3. Valsts aizsardzības koncepcija 2008. un 2016. gads.....	51
5. POLITISKO RISKU ATSPUGUĻOJUMS “LATVIJA 2030” UN NAP2027	54
5.1. Ilgtermiņa stratēģija “Latvija 2030”	54
5.2. Nacionālās attīstības plāns 2021.-2027. gadam	57
6. POLITIKAS VEIDOTĀJU IZPRATNE PAR POLITISKAJIEM RISKIEM	61
6.1. Politikas veidotāju viedoklis par Latvijas attīstības plānošanas īpatnībām	63
6.2. Politisko risku pārvaldība.....	65
SECINĀJUMI.....	70
IZMANTOTIE INFORMACIJAS AVOTI.....	73
PIELIKUMI.....	77
1. <i>Pielikums</i> Jautājumu bloki intervijām	78
2. <i>Pielikums</i> Intervija ar Arvilu Ašeradenu	80
3. <i>pielikums</i> Intervija ar Rudīti Osvaldi.....	87
4. <i>pielikums</i> Intervija ar Vjačeslavu Dombrovski.....	95
5. <i>pielikums</i> Intervija ar Edvardu Kušneru	100
6. <i>pielikums</i> Intervija ar Vladislavu Vesperi.....	106

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam – “Latvija 2030”

Nacionālais attīstības plāns (2021.- 2027.) – NAP2027

ES – Eiropas Savienība

NATO – Ziemeļatlantijas līguma organizācija

PKC – Pārresoru koordinācijas centrs

IEVADS

Attīstības plānošana ir svarīgs elements ceļā uz sasniegumiem. Privātajā sektorā ar sasniegumiem var saprast peļņu, savukārt publiskajā sektorā tā ir sabiedrības ilgtspējība, drošība un labklājība. Latvijā divi no būtiskākajiem attīstības plānošanas dokumentiem ir Ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam (“Latvija 2030”) un Nacionālās attīstības plāns 2021.-2027. gadam (NAP2027). Šie plānošanas dokumenti ir centrālie attīstības plānošanas dokumenti, kuri definē ilgtermiņa un vidējā termiņa Latvijas attīstību. NAP2027 ir vidējā termiņa plāns, kurš samērā nesēn pieņemts un izsludināts, – Saeima šo plānu apstiprināja 2020. gada 2. jūlijā. Tikmēr “Latvija 2030” ir ilgtermiņa plānošanas dokuments, kurš izstrādāts 2010. gadā – finanšu un ekonomiskās krīzes laikā Roberta Ķīļa ekspertu grupas uzraudzībā.

Tā kā politikas plānošanas dokumenti parasti izvirza kādus mērķus un sasniedzamos rezultātus, vai apraksta problēmas un paredz to risinājumus, svarīgi saprast, cik elastīgie šie plānošanas dokumenti ir pret dažādiem riskiem. Mūsdienu globalizācijas apstākļos riski pastāv katrā uzņēmējdarbības vai valsts pārvaldes lēmumā. Vieni no šādiem riskiem ir politiskie riski, kuri ir vitāli svarīgi privātajam sektoram, taču nemazāk arī publiskajam sektoram.

Ar politiskajiem riskiem saprot jebkādas politiskas un sabiedriskas darbības, kuru rezultāts ir peļņas vai vispārēji zaudējumi privātajam sektoram. Galējās formās tas var būt karš, revolūcijas, valsts apvērsums, ekspropriācija, savukārt mēranākās formās – nodokļu aplikšanas, valūtas maiņa, valūtas devalvācija, tirgošanās ierobežojumi (sankcijas, embargo), kibernetiskie uzbrukumi u.c.¹

Politiskos riskus primāri cenšas apzināties dažāda līmeņa uzņēmēji un investīciju veicēji, domājot par ieguldījumiem kādā valstī vai reģionā, jo zināmi riski, kas attiecas uz politisko vidi konkrētajā vietā un politiskajā sistēmā, var nelabvēlīgi ietekmēt investīcijas peļņu. Piemēram, investors bez priekšzināšanām investē 1 miljonu USD kādā Ziemeļāfrikas valstī, taču pēc pusgada notiek valsts apvērsums, un viņa kapitālu privatizē militārā hunta. Šis piemērs ir radikāls, taču mūsdienu globalizētajā un dinamiskajā pasaulē negaidīti politiski notikumi otrā pasaules malā var radīt zaudējumu ķēdi tālu prom no notikumu epicentra.

Privātā sektora prakse liecina, ka uzņēmumi, kuri strādā ar politiskajiem riskiem – izprot, identificē, analizē un mazina – ir konkurētspējīgāki un ilgtspējīgāki. Politiskie riski

¹ Kobrin, S., J. (1979). *Political Risk: A Review and Reconsideration*. Palgrave Macmillan Journals on behalf of Academy of International Business. p. 67. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/154371>

skar visus uzņēmumus, taču tie, kuri ir tiem sagatavojušies, mazāk izjūt risku ietekmi. Piemēram, loģistikas uzņēmums “FedEx” pievērš lielu uzmanību dažādiem riskiem, tostarp politiskiem. Piemēram, lidostu darbinieku vai šoferu protestiem visā pasaulē, jo tas ietekmē uzņēmuma sniegto pakalpojumu kvalitāti. Savukārt ASV atrakciju parks “Sea World”, līdzīgi kā vairums uzņēmumu, nerēķinājās ar politiskajiem riskiem, un to praktiski iznīcināja viena vides aktīvista nofilmēta filma par uzņēmuma attieksmi pret dzīvniekiem.

Mūsdienās politiskie riski nav tikai privātā sekotā problēma. Lai arī valdības mēdz būt centrālais politisko risku avots, tās vairs nav vienīgie politisko risku avoti. 21. gadsimtā politiskie riski ir transformējušies un tos tikpat labi var radīt maza, bet aktīva sabiedrības grupa. Citkārt tas var būt arī viens individuālis, kurš veiksmīgi izmanto tehnoloģijas un spēj radīt sociālu ažiotažu.² Svarīgi saprast, ka skaidrojumos vārdu “uzņēmumus” var aizvietot ar “valsts iestāde”, jo arī sabiedrības aktīvisms, karš, revolūcijas, ārvalstu sankcijas, korupcija u.c. komponentes gan tiešā, gan netiešā veidā var ietekmēt valsts attīstību.³ It sevišķi valsts attīstības plānošanu, kurā ir izvirzīt vairāki sasniedzamie mērķi un izpildāmie uzdevumi.

Praksē arī publiskā sektora attīstības plānotāji dažāda veida riskus cenšas izprast, identificēt, analizēt un mazināt. Iespējams, tas pat notiek vairākos līmeņos, jo Latvijas gadījumā nacionālā līmeņa politika ierasti ir saskaņota arī ar ES attīstības plāniem. Piemēram, Pārresoru koordinācijas centra “Politikas veidošana rokasgrāmatā” sacīts, ka Latvijā attīstības plānošanā identificē iespējamus riskus, tostarp politiskos riskus. Risku analīzei un novērtēšanai attīstības plānotāji izmanto gan kvalitatīvās, gan kvantitatīvās metodes.⁴

Tomēr kritisku skatu par Latvijas politikas plānošanas īpatnībām sniedz Ineses Šūpules veiktais pētījums. Viņa norāda, ka daudzi plānošanas dokumenti Latvijā zaudēja savu nozīmību un aktualitāti ekonomiskās krīzes ietekmē, kad tika veiktas būtiskas strukturālas izmaiņas, bet daļa plānošanas dokumentu – pamatnostādņu – netika atbilstoši izmaiņām aktualizēti.⁵ Tas tikai pierāda, ka valsts iestādēm un attīstības plānotājiem būtu jādomā par politiskajiem riskiem tikpat nopietni, kā privātajam sektoram, jo jebkurš politiskā riska moments var pārvilkt strīpu attīstības plānojumam un ļaunākajā gadījumā pat valstiskumam. Tādos gadījumos politikas veidotāji plānotās izaugsmes vietā birokrātiski ziņo, ka krīze vai

² Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and Organizations Can Anticipate Global Insecurity*. Hachette Book Group, Inc. p. 10.

³ Netiešā veidā – uzņēmējdarbību ietekmējošie politiskie riski samazina ekonomisko aktivitāti valstī (mazāk iekasētie nodokļi nozīmē mazāk naudas valsts budžetā), kā arī valsts ir mazāk pievilcīga ārējo investīciju piesaistei.

⁴ Pārresoru koordinācijas centrs. *Politikas veidošanas rokasgrāmata*. 1.- 23. lpp.

⁵ Šūpule, I. (2014). *Politikas plānošanas nacionālās īpatnības: izlikšanās un neīstenojamu vēlmju plānošanas dokumenti kā valsts pārvaldes elementns*. “Akadēmiskā dzīve”. 35.- 41. lpp.

politiskais risks traucēja sasniegt izvirzīto mērķi. Politisko risku saprašanai, analizēšanai, mazināšanai un pārvaldībai būtu jābūt attīstības plānošanas pamatā, jo tā ir kļūda ticēt, ka pasaules attīstības būs lineāra.⁶

Attīstības plānotājiem politiskie riski ir svarīgs elements, jo pasaule mūsdienās ekonomiski un politiski ir globalizēta. Postmoderna valsts ekonomika ir iekļauta simtiem pārrobežu tīklos un ražošanas ķēdēs, un tirdzniecības organizācijās. Savukārt valsts pārvalde ir daudzlīmeņu un bieži vien pārvaldība ir pārnacionāla, ietverot starptautisko sadarbību. Piemēram, anti-ķīniešu protesti Vjetnamā sekmē apgērbu izpirkšanu ASV, pilsoņu karš Sīrijā sekmē bēgļu plūsmas un terorismu Eiropā vai totalitārais režīms Ziemeļkorejā veic kibernetizāciju ASV Holivudas filmu studijai.⁷ Līdzās tam visam var runāt arī par ģeopolitiku, kurā notiek lēnas pārmaiņas, kas ierasti ietekmē tranzīta jomu un ekonomiku kopumā. Tomēr, svarīgi saprast, ka politisko risku analīzes mērķis nav paredzēt nākotni. Tas ir neiespējami. To mērķis ir izstrādāt labākus lēmumus, ņemot vērā visas iespējas un vārīgās vietas.

Līdz ar to maģistra darba **mērķis** ir noskaidrot, kā politikas plānotāji Latvijā pārvalda (saprot, analizē, mazina, atbild) politiskos riskus, kā gadījumu analīzes piemērus izmantojot attīstības plānošanas dokumentus “Latvija 2030” un NAP2027. Darba **izpētes jautājums** ir: kā politikas plānotāji saprot, analizē, mazina un atbild politiskajiem riskiem, izstrādājot “Latvija 2030” un NAP2027 plānošanas dokumentus? Savukārt pētījuma **hipotēze**: politikas plānotāji saprot un analizē, taču vāji mazina un pārvalda politiskos riskus, izstrādājot “Latvija 2030” un NAP2027. Šī **pētījuma objekts** ir politikas veidotāji (ierēdņi, Saeimas deputāti), kuri iesaistīti politikas plānošanā. Savukārt **pētījuma priekšmets** ir to viedoklis un izpratne par politiskajiem riskiem.

Pētījumā izmantos kvalitātīvās metodes, kuras skaidro **četri galvenie darba uzdevumi**: (1) izstrādāt teorētisko ietvaru par politiskajiem riskiem un par to, kā politiskos riskus prasmīgāk saprast, analizēt, mazināt, pārvaldīt; (2) veikt attīstības plānošanas un valsts aizsardzības normatīvo aktu analīzi; (3) apkopot informāciju no valsts iestādēm par politiskajiem riskiem, kuri potenciāli ietekmē/-ēs attīstības plānošanu Latvijā; (4) veikt intervijas ar politikas plānotājiem, kuri tieši vai netieši piedalījušies “Latvija 2030” un NAP2027 izstrādē, lai saprastu, kā tie izprot, identificē, analizē, mazina politiskos riskus.

⁶ Jervis, R. (1992). *The Future of World Politics: Will It Resemble the Past?* International Security. Retrieved from: <https://doi.org/10.2307/2539088> p. 40.

⁷ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and Organizations Can Anticipate Global Insecurity*. p. 12.

Šī darba autors vēlās teorētiski pamatot politisko risku lomu ne tikai privātajā, bet arī publiskajā sektorā. Darba teorētiskās daļas pamatā ir akadēmiskā literatūra par politiskajiem riskiem un pētnieču Kondolīzas Raisas (Condoleezza Rice) un Eimijas Zegartas (Amy Zegart) izstrādātais ietvars efektīvai risku pārvaldīšanai, kas ietver: (1) politisko risku apzināšanu un prioritizēšanu; (2) aklo punktu samazināšanu, saņemot patiesu un objektīvu informāciju; (3) dažādu paņēmieni, piemēram, scenāriju plānošanas izveide, lai uzlabotu lēmumu kvalitāti, iesaistot visas iesaistītās puse/darbiniekus; (4) stratēģijas izveidi politisko risku mazināšanai, lai samazinātu zaudējumus negaidītos notikumos; (5) nepārtraukta mācību cikla izveide, lai prognozētu, apstrādātu un atveseļotos no politiskā riska krīzēm.⁸

Pētījuma praktiskajā daļā autors veiks normatīvo aktu analīzi, lai noskaidrotu, kādas ir normatīvās prasības attīstības plānošanas dokumentu izstrādē. Šim nolūkam autors analizēs Attīstības plānošanas sistēmas likumu, Nacionālās drošības likumu, Nacionālās drošības koncepciju un Valsts aizsardzības koncepciju. Pētījumā autors skatīs valsts iestāžu – Valsts drošības dienesta (VDD), Satversmes aizsardzības biroja (SAB), Finanšu izlūkošanas dienesta (FID) un citu iestāžu darbības gada pārskatus. Šīs valsts iestādes galvenokārt strādā ar dažāda veida politisko risku identificēšanu un analizēšanu, kas ļaus apzināt praksē esošos riskus.

Tāpat praktiskajā daļā autors veiks padziļinātas intervijas ar politikas plānotājiem no PKC, R. Ķīļa 2010. gada ekspertu grupas un Saeimas Ilgtspējīgas attīstības komisijas deputātiem, lai saprastu politikas veidotāju skatījumu uz politiskajiem riskiem attīstības plānošanā. Intervijas plānotas tikai ar tiem ekspertiem/politikas plānotājiem, kuri potenciāli piedalījušies NAP2027 un “Latvija 2030” izstrādē vai novērtēšanā. Autors intervijās iegūtos rezultātus salīdzinās ar K. Raisas un E. Zegarta ieteikumiem politisko risku pārvaldīšanai.

Politisko risku akadēmiska pētniecība Latvijā nav izplatīta, ko var saistīt ar disciplīnas plašumu, taču dažādas valdības rīcībpolitikas, ģeopolitiskie riski un sabiedrības viedokļi tiek pētīti regulāri. Šāds pētījums ļautu turpmāk attīstīt teorētisku diskusiju par labāku politisko risku pārvaldību institūciju līmenī. Pētījums meklē arī labāko veidu, kā mazināt un prognozēt dažādu negaidītu politisko notikumu ietekmi uz Latvijas sabiedrības un ekonomikas attīstību.

⁸ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and Organizations Can Anticipate Global Insecurity*. p. 18.-20. and p. 213.

1. POLITISKIE RISKI

Politisko risku pētniecība ir viena no straujāk augošajām starptautiskā biznesa pētniecības jomām, kuru būtiski ietekmēja globalizācija. Taču politisko risku komponentes un apakškomponentes norāda uz izteikti politoloģisku pētniecības lauku. Politiskie riski ir bijuši vienmēr, tomēr to pētniecībai vērsta lielāka uzmanība tieši 21. gadsimtā, kad politiski notikumi ciešāk savijās ar uzņēmējdarbības lēmumiem. Politiskā riska definīcijas ir dažādas, lai arī daudzas definīcijas norāda uz trim lielumiem – valdības darbībām, ārvalstu investoriem un riskiem – politiskie riski mūsdienās ir būtiski transformējušies, tāpēc vēlams tos skaidrot ar pēc iespējas plašākām definīcijām. Pieredze rāda, ka politiskie riski pastāv visās valstīs, kā demokrātiskās, tā autoritārās un ekstrēmi notikumi notiek biežāk, nekā to uzrāda statistika.

Vēsturiski nozīmīgs datums politisko risku pētniecības attīstībā ir 1998. gada 17. augusts, kad izgāzās daudzu vadošu ekonomistu pieņēmums, ka Krievijas valsts apmaksās ārvalstu investoru parādu. Šajā dienā Krievijas valdība devalvēja nacionālo valūtu – rubli, kas būtiski ietekmēja atdodamā parāda vērtību. Finanšu analītiķi nebija ņēmuši vērā būtiskus politiskos faktoros: tajā brīdī valstī bija vājā un nefokusēta politiskā līderība, izplatīta korupcija, vāja tirgus regulēšana un daudzi politikai pietuvināti cilvēki ieguva no devalvācijas procesa. Šis piemērs lieliski ilustrē, kā nefinanšu un neekonomiskie apstākļi ietekmē finansiālos un ekonomiskos procesus. Teorētiski šādas ģeopolitiskas stratēģijas, kas tieši vai netieši ietekmē dažādas iesaistītas puses un rada konsekvencu ķēdes daudzos reģionos, tiek veidotas ne tikai Maskavā, bet arī Pekinā, Teherānā, Vašingtonā, Briselē un daudz kur citur.⁹ Politiskie riski caurvij visu pasaules vēsturi, kad revolūcijas, kari, īpašumu nacionālizācijas u.c. makro riski iznīcināja un kardināli mainīja valstu attīstību.¹⁰ Gandrīz droši var apgalvot, ka politisko risku loma globālajā ekonomikā un valstu attīstība nākotnē tikai pieaugs.¹¹

Politiskie riski nav vairs tikai saistīti ar valstu politiskajām robežām, sociālām struktūrām vai ģeogrāfiskajām robežām. Daži pētnieki apgalvo, ka mēs dzīvojam risku pārpilnā sabiedrībā, kur, pateicoties tehnoloģiju attīstībai, riski izplatās ļoti ātri.¹² Lielisks piemērs ir “Arābu pavasaris”, kad sociālie tīkli un tehnoloģijas sekmēja daudz efektīvāku,

⁹ Bremmer, I., Keat, P. (2010). *The Fat Tail. The Power of political knowledge in an uncertain world*. Oxford University Press. p.1-5.

¹⁰ Fitzpatrick, M. (1983). *The Definition and Assessment of Political Risk in International Business: A Review of the Literature*. The Academy of Management Review. p.249-253.

¹¹ Gould-Davies, N. (2022). *Corporate Rejection of Russia Marks New Era of Political Risk*. Retrieved from: <https://www.themoscowtimes.com/2022/03/30/corporate-rejection-of-russia-marks-new-era-of-political-risk-a77143>

¹² Bremmer, I., Keat, P. (2010). *The Fat Tail. The Power of political knowledge in an uncertain world*. Oxford University Press. p. 33.

plašāku straujāku sociālo aktīvismu, kas pārauga revolūcijas.¹³ Savukārt citi apgalvo, ka mijiedarbība starp milzīgo politisko lēmumu pieņemšanas dalībnieku — indivīdu, grupu un valstu — dažādību un cilvēka psiholoģiju, vēsturi un ekonomiku, kā arī dabisko vidi, ir radījusi pasauli, kuru lielā mērā virza negaidīti, nenosakāmi un bieži vien katastrofāli notikumi, kurus mēdz dēvēt par “melnajiem gulbjiem”.¹⁴

Politisko risku definīcijas ir dažādas un tās attīstījušās cauri dažādiem laikiem, līdzīgi kā pati politisko risku pētniecība, kas ir salīdzinoši jauna nozare. Vecākas politisko risku definīcijas pārsvarā norāda uz trim svarīgiem lielumiem – valdības darbībām, ārvalstu investīcijām un riskiem. Piemēram, politiskais risks ir viens no riska veidiem, kad ārvalstu ieguldījumi var ciest valsts politisko pārmaiņu vai nestabilitātes dēļ. Nestabilitāti, kas ietekmē ieguldījumu atdevi, var izraisīt valdības, likumdošanas struktūru, citu ārvalstu politikas veidotāji vai militārās kontroles izmaiņas.¹⁵ Savukārt cita definīcija skaidro, ka politiskais risks ir tad, kad valdības darbības negatīvi ietekmē ārvalstu investīcijas un naudas plūsmu uzņēmumos.¹⁶

Agrīno politisko risku pētnieku skaidrojumos nacionālās valdība ir galvenais politisko risku avots. Atsevišķas definīcijas pat uzver: ”Nacionālās valdības darbības ierobežo vai kavē uzņēmējdarbības aktivitātes vai maina lietas būtību un spēles noteikumus, vai nodrošina daļēju vai pilnīgu ārvalstu uzņēmumu konfiskāciju, nacionalizāciju.”¹⁷ Tā ir taisnība, ka nacionālās valdības ir būtisks politisko risku iniciators, taču šo faktoru nevajadzētu vispārināt. Pastāv uzskats, ka politiskie riski negatīvi ietekmē ārvalstu investīcijas, taču ir pētnieki, kuri apgalvo, ka pastāv vāja korelācijā starp politiskajiem riskiem un ārvalstu investīcijām.¹⁸

Jaunākā politisko risku literatūra norāda, ka precīzāk saistībā ar politiskajiem riskiem būtu lietot vārdu “politiskās darbības”, nevis “valdības darbības”, kas uzsver uz pieaugošo politisko risku lomu ārpus valsts institūcijām. Arvien vairāk min to, ka darbības, kuras ietekmē politiku, notiek ārpus valdības ēkam un militārajiem gaitenīem. Aizvien vairāk aktīvisms notiek internetā, uz ielām vai piemājas krogos. Un uzņēmumiem jāreķinās, ka politiskos riskus var ģenerēt plašs faktoru loks, sākot no sociālo tīklu lietotāja līdz starptautiskām organizācijām, piemēram, ES vai “Green Peace”. Tāpēc, autora ieskatā,

¹³ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 47.

¹⁴ Taleb, N.,N. (2007). *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. New York: Random House. p. 22.

¹⁵ Chen, J. (2020). *Political Risk*. Retrieved from: <https://www.investopedia.com/terms/p/politicalrisk.asp>

¹⁶ Kobrin, S., J. (1979). *Political Risk: A Review and Reconsideration*. Palgrave Macmillan Journals on behalf of Academy of International Business. p. 67. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/154371>

¹⁷ Kobrin, S., J. (1979). *Political Risk: A Review and Reconsideration*. p. 67

¹⁸ Turpat.

korektāk lietot būtu šādu politisko risku definīciju: **“21. gs. politiskais risks ir iespējamība, ka politiska darbība ievērojami ietekmē uzņēmējdarbību un valsts attīstību.”**¹⁹

Politisko risku pētnieki pievērsuši uzmanību arī politiskajai videi un secina, ka politiskie riski rodas visās vidēs, arī relatīvi drošās un tiesiskās valstīs, tomēr politisko risku pastāvēšanā nozīmīgu lomu ieņem institūcijas. Savdabīga korelācija tiek pasniegta starp politiskajiem riskiem un valstīm, kurās funkcionē demokrātiskas institūcijas. Natans Jensens (Nathan Jensen) norāda, ka demokrātija samazina politiskos riskus, jo tiek nodrošināta zināma rīcībpolitikas stabilitāte. Privātajam sektoram ir iespējas ietekmēt rīcībpolitiku, pastāv rīcībpolitikas caurskatāmība, kā arī valstij pastāv reputācijas zaudējuma risks, ja tiek pieņemti lēmumi, kas kaitē ārvalstu investoriem. Tāpat demokrātiskas institūcijas piedāvā iespēju pirms lēmumu pieņemšanas ietekmēt likumdošanu. Uzņēmumiem ir tiesības saņemt informāciju, kā arī lobēt sev vēlamus lēmumus. Spēcīgu un demokrātisku institūciju sakarā jāmin arī tas, ka šādas iestādes nodrošina valsts stabilitāti attiecībā uz dažādu politiku nepārdomātajiem lēmumiem, samazinot gan iedzīvotāju, gan nākamās valdības fiskālās problēmas. Tieši šo apstākļu kombinācija ļauj nodrošināt skaidrus spēles noteikumus un atstāj labvēlīgu iespaidu uz ārvalstu investīcijām, samazinot politiskos riskus.²⁰

Taču arī par šiem pētījumu rezultātiem ir atšķirīgs redzējums. Džons Onīls (John Oneal) apgalvo, ka autoritāros režīmos investīciju peļņas atgūšana ir augstāka, nekā demokrātijās.²¹ Turklāt pāreja no autoritāra vai hibrīdrežīma uz demokrātiju rada politisko nestabilitāti un atstāj negatīvu iespaidu uz ārvalstu investīcijām, norāda Lī (Li) un Resniks (Resnick).²² Pētnieki, kuri apgalvo, ka demokrātija samazina politiskos riskus parasti fokusējas uz četriem aspektiem: (1) rīcībpolitikas stabilitāte, (2) uzņēmuma iespējas ietekmēt politiku, (3) politikas caurskatāmība, (4) līderu reputācija saistībā ar ārvalstu peļņas atņemšanu.²³ No šiem četriem aspektiem autoritāri režīmi daudz sekmīgāk investoriem un sadarbības partneriem var nodrošināt rīcībpolitikas stabilitāti, jo visdrīzāk vara valstī nemainīsies ik pēc četriem vai pieciem gadiem. Tāpat var apspriest autoritāro līderu reputāciju un uzņēmumu spēju ietekmēt politiku. Ja liels ārvalstu investors personīgi nodibina kontaktus ar autoritāru līderi un šim līderim ir svarīgi pasniegt sevi kā leģitīmu tēlu, tad sadarbība ar

¹⁹ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 12-13.

²⁰ Jensen, N. (2008). *Political Risks, Democratic institutions, and Foreign Direct Investment*. The University of Chicago Press on behalf of the Southern Political Science Association. p. 1040-1042. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/10.1017/s0022381608081048>

²¹ Oneal, J., R. (1994). *The Affinity of Foreign Investors for Authoritarian Regimes*. Political Research Quarterly. p. 565-88

²² Jensen, N. (2008). *Political Risks, Democratic institutions, and Foreign Direct Investment*. p. 1043.

²³ Turpat 1042. lpp.

ārvalstu investoru var būt pat ļoti veiksmīga. Autoritārs līderis var sniegt savu drošības garantu saistībā ar uzņēmējdarbību.

Pieredze rāda, ka lieli notikumi, kas klasificējas zem politisko risku kategorijas, nav tikuši precīzi prognozēti, piemēram, Aukstā kara beigas vai 11. septembris ASV.²⁴ Šādus gadījumus politisko risku pētnieki dēvē par “melnajiem gulbjiem”. Piemēram, ASV izlūkdienesti varēji apzināties, ka teroristi gribētu uzbrukt ASV, tomēr neviens neparedzēja, ka teroristi paredz lidmašīnu nozagšanu un ietriekšanos Dvīņu torņos. Arī, ja to paredzētu, tad grūtības būtu noteikt kad, kur, kādu taktiku lietotu teroristi. Pētnieks Nasims Nikolas Talebs (Nassim Nicholas Taleb) uzskata, ka šādus katastrofiskus gadījumus ir gandrīz neiespējami paredzēt.²⁵ “Melnie gulbij” reprezentē ļoti retus notikumus, kuriem ir ekstrēma ietekme ne tikai uz uzņēmējdarbību, bet arī visu sabiedrību un valsts attīstību.²⁶

1.1. Politisko risku komponentes un apakškomponentes

Konkrētība par politisko risku avotiem ir nepieciešama, jo jēdziena plašums neskaidro konkrētus politiskā riska momentus. Franklins Rūts (Franklin Root) norāda, ka politiskie riski iedalās makro un mikro riskos. Makro riski ir galējās risku formās, kuras skar visu sabiedrību, savukārt mikro riski skar tikai konkrētus uzņēmumus vai sabiedrības grupas.²⁷ Jaunākā akadēmiskā literatūrā ļoti precīzi definē politisko risku komponentes un apakškomponentes, izdalot konkrēti desmit politisko risku avotus:

1. Ģeopolitika – starpvalstu kari, lielvalstu ietekmes maiņas, daudzpusējās sankcijas un intervences;
2. Iekšzemes konflikti – iekšējie nemieri, etniskie noziegumi, migrācija, radikālais nacionālisms, seperātisms, federālisms, pilsoņu kari, apvērsumi, revolūcijas;
3. Likumi un normatīvais regulējums – izmaiņas normatīvajā regulējumā attiecībā uz ārvalstnieku īpašumiem, izmaiņas nodokļu politikās, dažādi vides regulējumi;
4. Ekspropriācija un līgumu izpilde – īpašumu nacionalizācijas un politiski motivēta valsts parāda neatdošana;
5. Korupcija – diskriminējoša nodokļu politika un sistemātiska kukuļošana;
6. Eksteritoriālā sasniedzamība – vienpusējās sankcijas, pārkāpumi kriminālizmeklēšanās un apsūdzību uzturēšanas;

²⁴ Bremmer, I., Keat, P. (2010). *The Fat Tail. The Power of political knowledge in an uncertain world.* p. 36.

²⁵ Turpat 20. lpp.

²⁶ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity.* p. 96.

²⁷ Kobrin, S., J. (1979). *Political Risk: A Review and Reconsideration.* p. 67.

7. Manipulācijas ar dabas resursiem – politiski motivētas enerģijas un jebkāda veida dabas resursu piegādes citām valstīm;
8. Sociālais aktīvisms – dažādi pasākumi, sociālās kampaņas, sociālo tīklu kustības;
9. Terorisms – politisku izmaiņu panākšana caur vardarbību, politiski motivēti draudi izmantot vardarbību pret personām un to īpašumiem;
10. Kiberdraudi – intelektuālā īpašuma zādzības, spiegošanas, šantāžas, uzņēmumu, valsts iestāžu darbības traucēšana.²⁸

Pie politikajiem riskiem teorētiski var iekļaut arī klimata pārmaiņas un ekonomiskos riskus, taču praktiski to nedara. Klimata pārmaiņas ir saistāmas ar ģeopolitikas jēdzienu – cīņa par Arktiku, sausums, bads un vētras – ietekmē starpvalstu konfliktus, kā vairo iekšzemes konfliktus un migrāciju. Savukārt ekonomiskie riski ir kategorija, ar ko jebkurš uzņēmējdarbības veicējs rēķinās, teorētiski arī valsts iestādes ar to rēķinās.²⁹ Vecāka politisko risku literatūrā tieši neizceļ sociālo aktīvisms un kibernetizāciju, taču tikpat nopietni pievērš uzmanību ģeopolitikai, iekšējiem konfliktiem, valsts iestāžu kvalitātei, demokrātijai un sociālekonomiskajiem apstākļiem.³⁰

1.1.1. Ģeopolitika

Politiskie riski ir jāsāk skatīt tieši ar ģeopolitiskajiem riskiem, jo visplašākie politiskie riski izriet no ģeopolitiskiem notikumiem, kas ir eksistencionāli un var pilnībā iznīcināt valstis un finanšu tirgus.³¹ Piemēram, kari, lielvalstu ietekmes sfēru pārdalīšana un sankcijas tieši un neagriezeniski var mainīt starptautisko politiku un uzņēmējdarību.³²

Ģeopolitikas pētīšana kopumā ir ilgs, neobjektīvs un sarežģīts process. Ģeopolitikā viens risks ģenerē citu risku un tā var rasties risku ķēdes. To pierāda valstu bruņošanās sāncensība. Piemēram, valsts A bruņojās, jo baidās no valsts B invāzijas, valsts B redz A valsts jaunos ieročus un arī izstrādā aizsardzības ieročus, savukārt valsts C īsteno sankcijas pret valsti A, jo grib ierobežot tās bruņošanu.³³ Šādas virknes varbūt bezgalīgas un sarežģītas.

²⁸ Bremmer, I., Keat, P. (2010). *The Fat Tail. The Power of political knowledge in an uncertain world*. p. 10. ; Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 35. and p. 55.

²⁹ Turpat 35. lpp

³⁰ Stephen J. Kobrin.(1979). *Political Risk: A Review and Reconsideration*. p. 67.

³¹ Bremmer, I., Keat, P. (2010). *The Fat Tail. The Power of political knowledge in an uncertain world*. p. 38.

³² Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 36.

³³ Bremmer, I., Keat, P. (2010). *The Fat Tail. The Power of political knowledge in an uncertain world*. p. 37.-43.

Globalizācija un aukstā kara beigas ir samazinājusi distanci starp tirgu un politiku, tāpat kā samazināta distance starp ražotāju un produkta saņēmēju. To pierāda arī ASV izlūkdienestu dienaskārtība: ja 50 gadus atpakaļ bija cīņa starp kodollielvarām, tad tagad pastāv neskaidra pasaule ar plaukstošām, vājām, neizdevušajām valstīm un daudziem nevalstiskiem aktoriem, tostarp uzņēmumiem, kuri var būtiski ietekmēt sabiedrībai svarīgus lēmumus.³⁴

Bijusī ASV valsts sekretāre Raisa apgalvo, ka ģeopolitiskās pārmaiņas tuvinājušas politiku un uzņēmējdarbību. Viņa kā cilvēks, kurš bija atbildīgs par ASV ārpolitiku daudz vairāk veltīja laiku ekonomiskiem jautājumiem, nekā karam un diplomātijai. Piemēram, ar Ķīnu apspriestas intelektuālā īpašuma tiesības, savukārt ar Krieviju un Dienvidkoreju tirgus atvēršana ASV lauksaimniecības produktiem. Raisa atzīmē, ka vienā tikšanās reizē ar Vladimiru Putinu vairākas stundas diskutēts nevis par NATO paplašināšanos vai ballastiskajām raķetēm, bet gan par ASV un Krievijas cūkgaļas pagatavošanas īpatnībām.³⁵ Var piekrist, ka tirgus ir daļa no ģeopolitikas un ekonomika nav tikai tirgus, jo tirgus ir politiski veidots un regulēts ar likumiem no politiskajām institūcijām. Tomēr tīra ģeopolitika – ietekmes sfēru pārdalīšana un karš – nekur nepazūdīs to pierāda gan Ķīnas - ASV attiecības, gan Krievijas imperiālistiskā un agresīvā politika Eiropā.

Labs ģeopolitisko risku analīzes piemērs no privātā sektora ir ASV silikona izstrādājumu uzņēmums “Dow Corning”. 2003. gada pavasarī uzņēmuma vadītāji pievērsa uzmanību ģeopolitikai – tajā brīdī bija nojausma, ka ASV uzsāks karu ar Irāku, un šāds karš netieši radīs kuģošanas jaudas trūkumu pāri Atlantijas okeānam, jo ASV būs jāmobilizē liels skaits materiālu un aprīkojuma pāri okeānam. Tieši tā arī notika, taču “Dow Corning” nolēma uzkrāt izejvielu krājumus un paātrināt savu pārvadājuma grafiku, kas vēlāk ļāva sekmīgi pārdzīvot brīdi, kad militārā konflikta rezultātā samazinājās pārvadājuma jauda.³⁶ Šāda tālredzība būtu jāņem vērā arī publiskajam sektoram, it īpaši mazām valstīm, kuras var centies paredzēt lielvaru politiskos un militāros maneverus.

1.1.2. Iekšzemes konflikti

Iekšējie konflikti valstī mēdz būt tikpat postoši kā konflikti starp valstīm. Iekšējie konflikti ietver sociālos nemierus, etnisko un reliģisko spriedzi, pretvalstiskus protestus.

³⁴ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 15.-16.

³⁵ Turpat.

³⁶ Turpat 36. lpp.

Savukārt radikālos gadījumos var izcelties vardarbīga varas maiņa, pilsoņu karš vai seperātisms.³⁷

1979. gada revolūcija Irānā norāda uz indikatoriem, kas liecina par iekšējiem konfliktiem. Proti, sabiedrība neatbalstīja valdību, konservatīvajai sabiedrībai nepatika Irānas liberalizācija, no trimdas atgriezās galvenais režīma opozicionārs Rūhollāhs Mūsavī Homeinī, kā arī Irānas sabiedrība bija ļoti jauna – 2/3 Irānas iedzīvotāju bija jaunāki par 30 gadiem. Šie faktori liecināja par potenciālajiem iekšējiem konfliktiem valstī, kas arī vēlāk rezultējās revolūcijā.³⁸

Papildus politisko nestabilitāti norādā arī sabiedrības noskaņojums lielajās pilsētās, jo īpaši galvaspilsētās. Piemēram, vēsturiski lielākie Krievijas iekšpolitiskie notikumi – revolūcijas, protesti un varas maiņas – notikuši tieši lielākajās pilsētās – Maskavā un Sanktpēterburgā. Tas novērojams ir arī citu valstu gadījumos.³⁹

Tomēr iekšējie nemieri ir dažādi un tas, kas notika Irānā ar spēcīgu opozīciju un saniknotu sabiedrību citviet izpaušas citās formās. Piemēram, Maidena revolūcija un Oranžā revolūcija Ukrainā bija par sabiedrības neapmierinātību saistībā ar valsts vadītāju ģeopolitiskajām izvēlēm.⁴⁰ Iekšējie konflikti izraisa arī netiešas sekas: pēdējās desmitgadē ievērojami pieaudzis to personu skaits, kuras bēg no konfliktu zonām, piemēram, no Čečenijas, Darfūras, Somālijas, Afganistānas, Sīrijas, Jemenas un citām vietām. 2015. gadā ANO paziņoja, ka politisku konfliktu rezultātā 65 miljoni cilvēki ir devušies bēgļu gaitās, kas ir lielākais skaits pēdējo 50 gadu laikā.⁴¹

Arī Dienvidslāvijas gadījums norāda, ka svarīgi ir sekot līdzi sabiedrības noskaņojumam. 1990. gadā “Wall Street Journal” Dienvidslāviju raksturoja kā vienu no drošākajām vietām Austrumeiropā, kurās investēt līdzekļus. Pēc gada Dienvidslāvijā sākas pilsoņu karš un genocīds. Dienvidslāvija līdz tam bija augsti izglītota, salīdzinoši liberāla valsts Austrumeiropā. Iespējams, “Wall Street Journal” neredzēja nacionālismu, kas plaši izpaudās lokālā politikā visu astoņdesmito gadu garumā.⁴²

³⁷ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 37.

³⁸ Turpat.

³⁹ Bremmer, I., Keat, P. (2010). *The Fat Tail. The Power of political knowledge in an uncertain world*. p. 84-104

⁴⁰ Turpat.

⁴¹ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 37

⁴² Bremmer, I., Keat, P. (2010). *The Fat Tail. The Power of political knowledge in an uncertain world*. p. 104.

1.1.3. Likumi un normatīvais regulējums

Likumi un normatīvais regulējums ir viena no politisko risku komponentēm, kuru var novērot relatīvi drošās, tiesiskās valstīs ar efektīvu valsts pārvaldi un finanšu kontroli, un zemu korupciju. Likuma un normatīvā regulējuma diskriminācija izpaužas parasti mazās niansēs.⁴³ Silīcija ielejas riska kaptiāla uzņēmuma vadītājs Marks Andresens (Marc Andreesen) apgalvo, ka regulatorais risks ir viens no lielākajiem riskiem, kas tieši izriet no valdības darbībām, un jaunuzņēmumiem tā ir primā lieta par ko domāt.⁴⁴

Piemēram, Īrijas enerģētikas uzņēmums “San Leon Energy” 2011. gadā vēlējas investēt Polijā. Kopumā Polija bija laba vieta investīcijām: tai ir lielas ģenerējamā slānekļa gāzes rezerves, Polija vēlējās enerģētisku neatkarību no Krievijas, valsts vairāk kā 20 gadus ir demokrātiska, ar profesionālu valsts pārvaldi, un šādai investīcijai bija politiskais atbalsts. Tomēr valdība, meklējot lielākus ieņēmumus no slānekļa gāzes izpētes, 2013. gadā ierosināja krasi palielināt nodokļus līdz gandrīz 80 % no peļņas un izveidot Polijas valstij piederošu uzņēmumu, tādējādi uzņēmējdarbību padarot neizdevīgu. Šajā gadījumā Polijas valdība un valsts pārvalde plānoja palielināt regulējošo slogu nozarei, kura vēl bija tikai attīstības stadijā.⁴⁵

Šāda un reizēm pat radikālāka prakse ir raksturīga arī Krievijā. 2006. gada septembrī Federālais dabas resursu uzraudzības dienests apturēja “Shell” īstenoto sašķidrintātās dabasgāzes piegādes projektu “Sahalin-2”, jo projekts it kā radīja ļoti nopietnus postījumus lašu upēm, pārmērīgu mežizstrādi un neatgriezeniski traucētu ekosistēmu Sahalīnas salā, kuru atjaunošana izmaksātu miljardus. “Shell” noliedza izvirzītās apsūdzības, bet Krievijas valdība izmantoja situāciju, lai atsauktu uzņēmuma vides licenci. Tādējādi “Shell” projekta kontroli nodeva Krievijas valstij piederošajam “Gazprom”.⁴⁶ Ārvalstu investoriem ir ļoti grūti un dārgi pierādīt gadījumus, kad jau ir parakstīts investīciju līgums, bet valsts valdība pēc tam pieņem likumu izmaiņas, kas var būt diskriminējošas ārvalstu investoram.⁴⁷

1.1.4. Ekspropriācija un līgumu izpildes

Nacionālās valdības viegli var ģenerēt politiskos riskus, tās var atteikties no dažādu līgumu izpildes vai atsavināt ārvalstu aktīvus. Tiesiskās valstīs šādus gadījumus var pārsūdzēt

⁴³ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity.* p. 38

⁴⁴ Turpat.

⁴⁵ Turpat.

⁴⁶ Bremmer, I., Keat, P. (2010). *The Fat Tail. The Power of political knowledge in an uncertain world.* p. 154.

⁴⁷ Jervis, R. (1992). *The Future of World Politics: Will It Resemble the Past?* International Security, Vol. 16, No. 3. p. 40.

starptautiskās tiesās, un, ja ir notikusi nelikumīga īpašumu atsavināšana, tad valstij jārēķinās ar reputācijas zaudējumiem. Tomēr daudzām valstīm reputācijas zaudējumi nav svarīgi.⁴⁸ Valdības atsavina īpašumus dažādos veidos, sākot ar lielu nodokļu aplikšanu, beidzot ar visas ekonomikas nacionālizāciju. Cēloņi var būt dažādi un sarežģīti, tie var balstīties starptautiskajā politikā, tam var būt ekonomisks un/vai ideoloģisks raksturs.⁴⁹

Piemēram, līdz 1951. gadam Irānas naftas ieguves industrijā dominēja Lielbritānijas naftas kompānijas, taču, pieaugot aizvainojumam par britu klātbūtni naftas industrijā, Irānas valdība pieņēma likumus, kas nacionalizēja to īpašumus. Lielbritānijas kompāniju menedžments izgāzās, jo neapzināja signālus par politiskajām izmaiņām. Lielbritānijas īpašumu nacionalizāciju sekmēja ne tikai Irānas valdības intereses finansiāli kontrolēt naftas industriju, bet arī nacionālais lepnums atsavināt Irānas nacionālos resursus no ārvalstniekiem.⁵⁰

Kopējā statistika gan liecina, ka pēdējos gados tiešā ekspropriācija kļūst arvien retāka, pateicoties starptautiskajiem likumiem un dažādu valstu ekonomiku ciešākai intergācijai.⁵¹ Tomēr politiski motivēta atteikšanās no līgumu izpildes, tostarp politiski motivētu kredītaistību nepildīšana, kļūst ar vien biežāka. 2004. gada Pasaules Bankas pētījumā tika konstatēts, ka 15 % - 30 % līgumu, kas deviņdesmitajos gados bija saistīti ar privātā sekotra ieguldījumiem publiskās infrastruktūras attīstībā, valdības pārskatīja vai apstrīdēja. Jāņem vērā, ka arī daudzas valstis pēdējās desmitgades laikā nepilda savas parādsaistības, piemēram, Krievija, Pakistāna, Indonēzija, Ekvadora, Grieķija pēdējo 30 gadu laikā ir pasludinājušas bankrotus. Šie gadījumi arī pierāda, kāpēc politiskā riska analīze ir svarīga. Nacionālā līmeņa lēmumi nekad nav tikai par ekonomiku, tie gandrīz vienmēr ir politiski.⁵²

1.1.5. Korupcija

Korupcija ir nopietna, starptautiska problēma, kas kavē ekonomikas attīstību, atbalstot pārnacionālo noziedzību, ekstrēmismu un terorismu. ANO aprēķini liecina, ka daudzās pasaules daļās korupcija palielina uzņēmējdarbības izmaksas par 10 %. Savukārt Āfrikas Savienība ir konstatējusi, ka deviņdesmitajos gados korupcijas dēļ ir zaudēta ceturtdaļa

⁴⁸ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 41.

⁴⁹ Bremmer, I., Keat, P. (2010). *The Fat Tail. The Power of political knowledge in an uncertain world*. p. 125.

⁵⁰ Turpat 123. lpp.

⁵¹ Henisz, W. J., Zelner, B., A. (2010). *The Hidden Risks in Emerging Markets*. Harvard Business Review. p. 204.

⁵² Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 41.

Āfrikas iekšzemes kopprodukta. Korupcija ietver kukuļu vai īpašu pakalpojumu apmaksāšanu, ko veic privātās interesēs, lai nodrošinātu vai pārkāptu valsts līgumus, piekļūtu dažādiem sabiedriskajiem labumiem, samazinātu nodokļus, iegūtu licences, iegūtu ekskluzīvas tiesības, ietekmētu juridiskos rezultātus utt.⁵³

Korupcija ir arī tāda problēma, kuru nav iespējams pilnībā izskaust. Ierasti labākos rezultātus cīņā pret korupciju uzrāda Dānija un Jaunzēlande, tomēr šo valstu rezultāti parasti ir ap 90 punktiem (0-liela korupcija; 100 - korupcijas nepastāv). Korupcija arī norāda uz divām citām lietām – politiskās un ekonomiskās sfēras savstarpēju atkarību un vājām valsts institūcijām.⁵⁴

1.1.6. Eksteritoriālā sasniedzamība

Eksteritoriālā jurisdikcija ir valdības tiesiska spēja īstenot autoritāti ārpus tās parastajām robežām. Korupcijas likumi ir piemērs tam, kā eksteritoriālā sasniedzamība ģenerē politiskos riskus. Ierasti visplašāk aptverošās likuma normas pasaulē ir ASV. Ilustratīvs piemērs ir 2015. gada aresti un apsūdzības pret četrpadsmit futbola starptautisko organizāciju amatpersonām, kad Šveices policija Cīrihes viesnīcā aizturēja septiņas FIFA amatpersonas. Policijas reids bija spilgts ASV likuma attēlojums: Šveices policija arestēja futbola amatpersonas no Brazīlijas, Kaimanu salām, Kostarikas, Nikaragvas, Urugvajas, Venecuēlas un Lielbritānija, lai šīs personas varētu apsūdzēt un tiesāta ASV par ASV pretkorupcijas likumu pārkāpšanu.⁵⁵

Līdzīgi ir arī ar ASV sankcijām 311, kuras ir plaša rakstura. Sankcijas 311 ir par nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas un teroristu finansēšanas riskiem. Šīs sankcijas nodrošina Valsts kases departamentam spēcīgus un elastīgus reglamentējošus instrumentus, lai veiktu darbības ASV finanšu sistēmas aizsardzībai pret īpašiem draudiem visā pasaulē.⁵⁶ Jebkurai trešai personai, kas veic darījumus ar 311 līmeņa sankciju iestādi, var liegt veikt darījumus ar jebkuru ASV finanšu iestādi. Sankciju 311 mērķi ierasti ir Irāna, Birma, Ukraina, Sīrija un arī Latvija. Šo sankciju sekas var būt smagas, piemēram, “Lebanese

⁵³Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 41.-42.

⁵⁴ Turpat.

⁵⁵ Turpat. 44-45. lpp.

⁵⁶ U.S. Department of the Treasury. *311 Actions*. Retrieved from: <https://home.treasury.gov/policy-issues/terrorism-and-illicit-finance/311-actions>

Canadian Bank”, kas tika apsūdzēta naudas pārskaitīšanā ASV atzītai teroristiskai organizācijai “Hezbollah”, pēc iekļaušanas sankciju sarakstā likvidējās.⁵⁷

1.1.7. Manipulācijas ar dabas resursiem

Ierasti manipulācijas ar dabas resursiem iever naftu, dabasgāzi vai citus vērtīgus derīgos izrakteņus. Viena no valstīm, kura regulāri izmanto manipulācijas ar dabas resursiem kā politiskās ietekmes sviru, ir Krievija. Šādi Krievija caur dabasgāzes piegādēm ir ilgstoši manipulējusi ar Moldovas ģeopolitiskajām izvēlēm, tāpat arī manipulēts ar Ukrainu, potenciāli tas būtu darīts arī ar Eiropu caur “Nord Stream 2” projektu.⁵⁸ Tomēr eksistē arī citi gadījumi, piemēram, OPEC valstis 1970. gados kontrolēja lielāko daļu naftas rūpniecību ārpus PSRS. 1973. gadā Arābu-Izraēlas kara rezultātā OPEC arābu valstis pieteica naftas embargo ASV, kas izraisīja ekstrēmas un globālas sekas. Piemēram, naftas cenas četrkārsējās, pieauga inflācija un samazinājās ekonomiskā aktivitāte. Mūsdienās OPEC ietekme ir samazinājusies, jo ir vairojušies alternatīvie enerģijas avoti, tomēr jebkurā gadījumā izmaiņas un manipulācijas naftas cenās ietekmē arī vispārējo ekonomisko aktivitāti pasaulē.⁵⁹

1.1.8. Sociālais aktīvisms

Sociālā aktīvisma paveidi ir dažādi, un jaunākie gadījumi pierāda, ka šī politiskā riska kategorija iepriekš nebija pietiekami novērtēta. Protesti, sociālās kampaņas, radikāli viedokļi ir bijuši visu laiku, tomēr pašreiz to visu pastiprina moderni viedtālruni un sociālie tīkli. Kopš Arābu pavasara, kad sociālie tīkli sekmēja plašu protestu vilni Ziemeļāfrikas valstīs, tie ieņem centrālo lomu protestu organizēšanā. Piemēram, varas iestādes protestu apturēšanu sāk ar intereneta palēnināšanu vai atslēgšanu, tā tas notika pēdējos protestos Kazahstānā un Baltkrievijā.⁶⁰

Tāpat arī vides aktīvistu no “Greenpeace” daudz aktīvāk izmanto sociālo tīklu platformas, lai cīnītos pret uzņēmumiem, kuri nav videi draudzīgi. Piemēram, “Greenpeace” caur sociālajiem tīkliem izveidoja kampaņu pret pārtikas ražotāju “Nestle”. Galvenais protests bija pret to, ka uzņēmums savos produktos izmanto palmu eļļu, ko iegūst izcērtot orangutānu

⁵⁷ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 44-45.

⁵⁸ Yafimava, K. (2021). *Moldova's Gas Crisis and Its Lessons for Europe*. Carnegie Moscow Center. Retrieved from: <https://carnegiemoscow.org/commentary/85721>

⁵⁹ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 45-46.

⁶⁰ Габуев, А., Умаров, Т. (2022). *Нур-Султан без Назарбаева. О причинах и последствиях кризиса в Казахстане*. Московский Центр Карнеги. Извлечено из: <https://carnegie.ru/commentary/86147>

apdzīvotos Indonēzijas lietus mežus. “Greenpeace” kopā ar nosodījuma paziņojumu izplatīja bildi, kur vienu no ”Nestle ” produktiem “KitKat” nodēvēja par “Killer”, izraisot plašu rezonansi.⁶¹ Līdzīgs kampaņu gadījums “Greenpeace” bija arī pret “The Lego Group”. “Greenpeace” izplatīja efektīvu video, kurā nosodīja “Lego” par to, ka savus produktus tie ražo no naftas, un to biznesa partneris ir naftas produktu ražotājs “Shell”. Drīz pēc tam “Lego” pārtrauca savu sadarbību ar “Shell” un veica tieši pretējās aktivitātes, kļuva par atbildīgu uzņēmumu pret vidi, iesaistoties dažādās vides kampaņās, tostarp, vācot ziedojumus vides aizsardzībai.⁶²

1.1.9. Terorisms

Revolūcijas, pilsoņu karš un terorisms ir ārkārtēji sociālā satricinājuma un vardarbības piemēri, kā rezultātā uzņēmumi un valsts iestādes var saskarties ar eksistenciāliem riskiem. Teroristu grupējumi un taktikas ir dažādas, piemēram, Itālijas kresi orientētā ekstrēmistikā organizācija “Brigate Rosse” nodarbojās ar indivīdu slepkavībām un nolaupīšanām, izvairoties no masu slepkavībām. Citi grupējumi, piemēram, labēji galējās teroristu organizācijas, tādas kā “Al Qaeda” fokusējās uz masu slepkavībām.⁶³ Arī terorisma faktori ir dažādi, sākot no indivīda līmeņa, beidzot ar plašām organizācijām. Visi teroristi izmanto nežēlību un iebiedēšanu politiskiem mērķiem un tie mērķē uz nevainīgiem cilvēkiem vai nozīmīgiem simboliem, piemēram, uzbrūkot parlamenta ēkai Londonā vai žurnāla “Charlie Hebdo” redakcijai.

Terorismam ir arī netiešās sekas. Terorisms radīja drošības un ekonomikas problēmas Eiropas valstīs 2015.-2016. gadā, kad tika īstenoti vairāki veiksmīgi teroristu uzbrukumi Turcijā, Beļģijā, Vācijā un Francijā. Piemēram, veiksmīgie terorisma uzbrukumi Francijā 2016. gadā samazināja uz pusi Eirozonas valstu ekonomikas izaugsmes tempu. Francijas tā brīža finanšu ministre Mišela Sapina norādīja, ka terorisms un drošības problēmas ir lielākie riski globālajai ekonomikai. Tāpat terorisma sekas un ietekmi uz valstu darbībām varēja novērot tieši pēc teroristu uzbrukuma Ņujorkas Dvīņu torņiem. Tas fundamentāli izmainīja valstu un uzņēmumu darbību un attīstību. Trīs no četriem ASV uzņēmumiem norādā, ka 11. septembra teroristu uzbrukums ietekmējis to ilgtermiņa darbību.⁶⁴

⁶¹ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity* p. 48.

⁶² Turpat 71. lpp.

⁶³ Bremmer, I., Keat, P. (2010). *The Fat Tail. The Power of political knowledge in an uncertain world.* p. 112.

⁶⁴ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity.* p. 50-51.

1.1.10. Kibernoziegumi

Kibernoziegumi ir visgrūtāk identificējami gan no upuru, gan no kibernetizācijas veicēju pozīcijām. Uzņēmumi nereti mēnešiem ilgi nezina par datu noplūdēm un kibernetizācijām, tāpat kibernetizācijas zaudējumus ir grūti notiekt. "Center for Strategic and International Studies" aprēķinājis, ka kibernetizācijas nodarījumi 2014. gadā naudas izteiksmē bija 575 miljardi USD, kas ir vienāds ar tā gada Zviedrijas IKP.⁶⁵ "Juniper Networks study" ir secinājis, ka kibernetizācijas nodara lielākus zaudējumus, nekā starptautiska narkotiku tirdzniecība. Galvenie hakeru mērķi bieži vieni ir valdības oficiālās mājas lapas. Ne velti ASV tērē lielus finanšu resursus, lai kibernetizācijas integrētu militāros risinājumos.⁶⁶

Kibernoziegumu veicējus bieži vien atbalsta valstu drošības dienesti. Piemēram, Krievijas valdība atbalstīja kibernetizācijas, kas sekmēja iekļaušanu ASV prezidenta vēlēšanās. Krievijas darbības ietvēra gan datu zādzības, gan valdības mājas lapu uzlaušanu, gan viltus profilu izveidošanu sociālajos tīklos, ko prasmīgi integrē un saista kopā ar dažāda līmeņa dezinformācijas kampaņām gan sociālajos tīklos, gan televīzijas un digitālajos medijos.⁶⁷

1.2. Politisko risku avoti

Kā jau iepriekš noskaidrots, politiskos riskus nerada tikai valdības darbībās, politiskos riskus var ģenerēt indivīdi, lokālās organizācijas, nacionālā valdība, pārnacionālās un starptautiskās organizācijas.

Individuālā līmenī politiskos riskus var radīt tādi aktori kā sociālo tīklu lietotāji, dokumentālo filmu veidotāji, blogeri, vlogeri, aktīvisti, patērētāju tiesību aizstāvji un citi. Mūsdienās individuālie politisko risku ģenerātori ir spēcīgi un labāk apbruņoti, tiem ir vairāki tehnoloģiskie ieroči, kuri paātrina informācijas izplatīšanos. Individuāla līmeņa aktīvis, prasmīgi uzrunājot pūli, var iegūt plašu sabiedrības atbalstu, kas var radīt sociālu spiedienu. Mūsdienās jebkurš, kuram ir viedtālrunis un sociālie tīkli, var radīt politisko risku.⁶⁸

Tāpat spēcīgi politisko risku avoti ir lokālā līmeņa organizācijas, piemēram, apkaimes biedrības, politiskās grupas, vides aizstāvju grupējumi un citi grupējumi, kuri nodrošina

⁶⁵ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 50-51.

⁶⁶ Dethlefs, R. (2015). *How Cyber Attacks Became More Profitable Than the Drug Trade*. Retrieved from: <https://fortune.com/2015/05/01/how-cyber-attacks-became-more-profitable-than-the-drug-trade/>

⁶⁷ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 51-54.

⁶⁸ Turpat 23-24. lpp.

sabiedrības līdzdalību.⁶⁹ Lai arī no sabiedrības līdzdalības viedokļa sabiedriskais aktīvisms lokālā līmenī ir demokrātijas pamatelements, tomēr šīm grupām piemīt arī liels spēks apturēt politiskus un uzņēmējdarbības lēmumus, ko var raksturot ar teicienu “tikai ne manā pagalmā”. Kompānijas, kuras pārvalda politiskos riskus apzinās, ka svarīgi ir izveidot attiecības ar lokālām interešu grupām. Būtiski tas ir investoriem, kuri ienāk kādā reģionā. Ārvalstu investoriem lokālas attiecības ir svarīgas, jo tu esi citā pagalmā un tev vajag, lai pagalma iedzīvotāji ir tavā pusē. Nežēlīga opozīcija tavā durvju priekšā ir ekstrēmi destruktīva.⁷⁰

Nacionālā līmeņa institūcijas un valdības ir klasiskais politisko risku avots. Tās var radīt riskus caur to spējām ģenerēt nodokļu maksājumus, likuma varu, konfiskāciju, veidojot vai pārtraucot sadarbību, vai izmainot tirgus kapitālu. Radikālākā formā – uzsākot karadarbību. Pētījumi pierāda, ka neatkarīgi no tā, vai valsts režīms ir autoritārs, totalitārs vai demokrātisks, – visas valdības organizē darbības par specializētiem jautājumiem un kompetencēm, katrai valdībai ir savas prioritātes, intereses un redzējums, kas var konfliktēt ar citiem.⁷¹

Jaunāki politisko risku avoti ir arī pārnacionālās grupas, tādas kā teroristiskās organizācijas, hakeri, starptautiskās arodbiedrības un nevalstiskās organizācijas, kriminālie sindikāti, militārās, etniskās un reliģiskās organizācijas u.c. Ierasti kibernoziegumi ir pārnacionāla rakstura. Pie tam kibernoziegumi ir anonīmi un attiecības starp individuāliem hakeriem, grupām vai valstu vadībām ir neskaidras.⁷²

Līdzīgi kā nacionālās valdības arī starptautiskas organizācijas, tādas kā ES vai ANO var būt politisko risku avots. Klasisks piemērs ir ES sankciju politika, ko organizācija izmanto, kā ekonomisko ieroci. ES sankcijas pret agresīvām un cilvēktiesību pārkāpjošām valstīm, līdzīgi kā ASV 311 sankcijas, var apturot dažāda līmeņa uzņēmējdarbību un ietekmēt citu valstu attīstību. Tā kā ES ir ekonomiska savienība, tad tā pievērš lielu uzmanību arī tirgus konkurencei. Tā, piemēram, ASV uzņēmums “General Electric” zaudēja 42 miljardus USD, jo ES regulatori noraidīja “Honeywell International” iegādi.⁷³

⁶⁹ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 23.

⁷⁰ Turpat 25-27. lpp.

⁷¹ Turpat 27-28. lpp.

⁷² Turpat 30-31. lpp.

⁷³ Goldsmith, C. (1997). *EU Agrees to Block Merger Of Boeing, McDonnell-Douglas*. Retrieved from: www.wsj.com/articles/SB868213225416324500 ; The Economist. (1997). *Brussels v Boeing*. Retrieved from: www.economist.com/node/151796.

1.3. Politisko risku kritika un pētniecības sarežģītība

Akadēmiskajā literatūrā politisko risku pētniecībā tiek vērtēta arī kritiski. Skepticisms, analizējot politiskos riskus, ir balstīts tajā, ka tie ir pārāk amorfi un subjektīvi, lai izveidotu sistemātisku kvantitatīvo analīzi.⁷⁴

Agrīnie politisko risku teorētiķi norāda, ka būtu jānodala politisko stabilitāti, konkrēti karš, nemieri, revolūcijas, etniskie konflikti u.c no valdības rīcībpolitikas, kas reprezentē divas dažādas pētījuma dimensijas.⁷⁵ Taču jaunākā politisko risku literatūrā šādu kritiku noraida, īpaši izceļot privāto sektoru, kuru pastāvēšanu var viegli ietekmēt politiskie lēmumi vai vienkāršas sociālās kampaņas, kas var nodarīt neatgriezeniskas sekas.⁷⁶

Diskusijas ir arī par to, vai politiskais risks tiek definēts kā risks vai parādība, kas var mainīt situāciju. Politisko risku pētniecībā Rūts izceļ atšķirības starp neskaidrību un riskiem, mēģinot nodalīt politiskos riskus no apstākļiem, kas ietekmē politiku.⁷⁷ Tikmēr virkne pētnieku norāda, ka politiskā vide ir vienkārši avots uzņēmējdarbības riskiem.⁷⁸ Investoriem vajadzētu pareizi prognozēt iespējamās politiskās izmaiņas, kas varētu negatīvi ietekmēt visas sabiedrības darbības, taču jāatzīmē, ka izmaiņas politikā kā tādas automātiski nenozīmē augstus riskus. Ja politiskās vides izmaiņas neizmaina biznesa vidi, tad to nevar uztvert par politisko risku.⁷⁹

Piemērs būtu ASV prezidenta vēlēšanas, kas teorētiski ir ar augstu politiska riska momentu, taču varbūtība, ka nākamais prezidents tiks ievēlēts konstitucionālas sistēmas ietvaros un varas maiņa būs mierīga, ir ļoti augsta, tāpēc politiskā riska pētniekiem ir jāmeklē konkrētie risku avoti.⁸⁰ Stefans J. Kobrins (Stephen J. Kobrin) norāda, ka drīzāk jāfokusējas uz tiešajiem procesiem, kas ietekmē politiskos apstākļus. Pētnieks norāda, ka politiskajā vidē ir arī skaidras darbības, kuru pamatā ir cīņa par varu. Galvenie mērķi parasti ir saglabāt vai pārveidot varas vai varas attiecības valdības līmenī. Izmaiņas politikā ir normāla lieta, tās var ietekmēt uzņēmējdarbību tiešā vai netiešā veidā.⁸¹

⁷⁴ Simon, J., D. (1984). *A Theoretical Perspective on Political Risk*. Palgrave Macmillan Journals on behalf of Academy of International Business. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/154279> p. 124.

⁷⁵ Bekart, G., Harvey, C., R., Lundblad, C., T., Siegel, S. (2014). *Political risk spreads*. Palgrave Macmillan Journals on behalf of Academy of International Business. p. 488. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/43654621>

⁷⁶ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 21.

⁷⁷ Kobrin, S., J. (1979). *Political Risk: A Review and Reconsideration*. p. 68.

⁷⁸ Daniels, J., D., Ogram, E., W., Radebaugh, L., H. (1976). *International Business: Environments and Operations*. Addison-Wesley Publishing Company.

⁷⁹ Fitzpatrick, M. (1983). *The Definition and Assessment of Political Risk in International Business: A Review of the Literature*. The Academy of Management Review. p. 250.

⁸⁰ Kobrin, S., J. (1979). *Political Risk: A Review and Reconsideration*. p. 70.

⁸¹ Turpat 77. lpp

K. Raisa un E. Zegarta izceļ piecas lietas, kāpēc politisko risku pētniecība ir sarežģīta:

1. No politisko risku analīzes ir sarežģīti saskatīt ieguvumus, it sevišķi, ja dažas no potenciālajām politiskajām problēmām var arī neīstenoties vai īstenoties citādi. Un bieži vien politiskie riski ir kā negatīvs faktors, kas atceļ kādu labu uzņēmējdarbības lēmumu, kas automātiski negatīvi noskaņo pret politisko risku analīzi.
2. Politiskos riskus ir grūti noteikt, jo tas lielā mērā saistīts ar prognozēšanu, kas kopumā ir neskaidrs process. Tāpēc, lai sekmīgi noteiktu politiskos riskus, vajadzīga absolūta atklātība par visu procesu, tostarp “melnajiem caurumiem”.
3. Politiskos riskus ir sarežģīti vai pat neiespējami kvantitatīvi nomērīt, jo pastāv daudzi nezināmie rādītāji. Piemēram, kiberdraudu varbūtība ir zināma, taču to ietekmi ir grūti notiek, un otrādi. Piemēram, “Brexit” nepārprotami bija notikums ar lielu ietekmi, taču tā cēloņus analītiķiem izrādījās grūtāk novērtēt.
4. Politiskos riskus ir grūti atjaunot un regulāri pētīt. Vairums uzņēmumu veic politisko risku analīzi, kad investē jaunā ārvalstu tirgu, bet tikai retais uzņēmums veic politisko risku analīzi, kad jau ir veikts ieguldījums. Pie tam, ja politiskos riskus pēta regulāri, tad ir viegli radīt “raudošā vilka sindromu”, jo tad riskus vairs neuztvers nopietni, kas var būt kritiski.
5. Par politiskajiem riskiem ir grūti komunicēt pat tad, ja politiskā riska pārvaldība tiek atalgota, labi izprasta, novērtēta un atjaunināta. Tas lielā mērā saistāms ar interpretāciju izdarot secinājumus vai vērtējumus. Gadījumi pierāda, ka pat tad, kad divas grupas skatās uz identiskiem notikumiem, šo notikumu nozīme tiek iekrāsota caur profesionālu redzējumu.⁸²

Politisko risku pārvaldības galvenais uzdevums un izaicinājums ir izskaidrot neskaidrību varbūtības kategorijās, izmērāmos novērtējumos vai riskos. Tas ne vienmēr ir iespējams un riska analītiķiem un vadītājiem ir jāpieņem, ka viņiem vienmēr būs jācīnās ar zināmu nenoteiktības līmeni.⁸³

1.4. K. Raisas un E. Zegartes tipoloģija politisko risku pārvaldībai

Galvenais un sarežģītākais process ir politisko risku saprašana, analizēšana, mazināšana un pārvaldība. Uzņēmumu valdes un vadītāji bieži domā par politiskajiem riskiem, bet nereti tiem ir maz resursu, lai izstrādātu sistemātiskāku izpratni to pārvaldībai.

⁸² Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 82 -101.

⁸³ Bremmer, I., Keat, P. (2010). *The Fat Tail. The Power of political knowledge in an uncertain world*. p. 17-18.

Veiksmīga politisko risku pārvaldība paredz to vispārēju integrēšanu uzņēmējdarbības lēmumos.

Galvenais politisko risku pētnieku uzdevums ir noteikt kad un kā neekonomiskie faktori ietekmēs uzņēmējdarbības vidi.⁸⁴ Kopumā politisko risku analīze ietver arī citas svarīgas prasības. Pirmkārt, jāsaprot ar kādiem paņēmieniem ir jāpēta konkrētā politiskā vide. Otrkārt, jābūt izpratnei par to, kā konkrēta analītiķa stils un temperaments var radīt neobjektivitāti. Treškārt, jāspēj pārvarēt iepriekš pastāvošos pieņēmumus par to, kas ir iespējams un kas nē, lai veiksmīgi veiktu prognozi.⁸⁵ Tāpat jāatzīmē, ka nepastāv viens politisko risku modelis, riskiem svarīgs ir konteksts.⁸⁶

K. Raisa un E. Zegarte norāda uz secīgu kārtību politisko risku pārvaldībai. Pirmkārt, nepieciešams apzināt politiskos riskus un tos prioritizēt. Otrkārt, jāsamazina aklie punkti, saņemot patiesu un objektīvu informāciju. Treškārt, uzņēmumam vai organizācijai jāievieš dažādu scenāriju plānošanas izveide, lai uzlabotu lēmumu kvalitāti, iesaistot visas iesaistītās puse/darbiniekus. Ceturtkārt, jāizveido stratēģija politisko risku mazināšanai, samazinot zaudējumus, ja notiek kas slikts. Piektkārt, jāveido ciešas attiecības ar visām iesaistītajām pusēm. Sestkārt, jāizstrādā nepārtraukta mācību cikla izveide, lai prognozētu, apstrādātu un atveseļotos no politiskā riska krīzēm.⁸⁷

Katrai risku analīzei ir jābūt ar pareizu jautājumu uzdošanu. K. Raisa un E. Zegarte izveidojusi jautājumu sēriju, kas ir teorētisks pamats, lai saprastu, vai organizācija pārvalda politiskos riskus (skat 1.1. att.).

⁸⁴ Simon, J., D. (1984). *A Theoretical Perspective on Political Risk*. Palgrave Macmillan Journals on behalf of Academy of International Business. p.131.-134.

⁸⁵ Bremmer, I., Keat, P. (2010). *The Fat Tail. The Power of political knowledge in an uncertain world*. p. 11.

⁸⁶ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p. 103.

⁸⁷ Turpat 18-20. lpp un 213. lpp.

Saprašana	Analizēšana	Mazināšana	Atbildēšana
(1) Kāda ir organizācijas/ institūcijas politisko risku “apetīte”?	(1) Kā varam iegūt labu informāciju par politiskajiem riskiem, kuri mūs skar?	(1) Kā var samazināt identificēto politisko riskus?	(1) Vai mēs ko iegūstam labumu no tuvām neveiksmēm?
(2) Vai uzņēmumā, institūcijā ir vienota izpratne par politiskajiem riskiem?	(2) Kā mēs varam nodrošināt precīzu analīzi?	(2) Vai ir laba sistēma un komanda laicīgai ziņošanai un darbībām?	(2) Vai mēs efektīvi atbildam uz krīzēm?
(3) Kā varam mazināt aklos punktus?	(3) Kā mēs varam integrēt politiskā riska analīzi uzņēmējdarbības lēmumos?	(3) Kā varam mazināt zaudējumus, kad kaut kas slikts notiek?	(3) Vai mēs attīstām mehānismus, kas ļauj katru dienu pilnveidoties?

*Att.1.1. Teorētiski jautājumi, kuri ļauj labāk saprast politisko risku pārvaldību*⁸⁸

1.4.1. Politisko risku saprašana

Politisko risku pārvaldība sākas ar jautājumu, kāda ir jūsu organizācijas risku apetīte. Uzņēmumi, kuri strādā un pārvalda politiskos riskus, sāk ar pamatotu vispārēju izpratni par to, kādus riskus tie vēlas uzņemt, un cik tas cieši ir saistīts ar uzņēmējdarbības stratēģiju. Daudzas organizācijas domā, ka pārzina savu politisko risku apetīti, tomēr tas nevienmēr ir tik skaidrs neobjektivitātes un politisko risku dinamikas dēļ. Tāpat jāņem vērā, ka dažādām uzņēmējdarbības kategorijām ir dažāda politisko risku apetīte. Piemēram, naftas kompānijas domā par investīcijām ilgākā laika periodā, līdz ar to arī politisko risku analīze ir vērsta ilgtermiņam, savukārt mazumtirdzniecībā situācija varbūt tieši pretēja.⁸⁹

Lai saprastu politiskos riskus, nepieciešama laba informācija. K. Raisa un E. Zegarte norāda, ka laba informācija ir specifiska, nevis vispārīga, un tā sniedz ieskatu arī par iesaistīto pušu uztveri un emocijām. Uztvere un emocijas ir cieši saistītas ar cilvēka uzvedību neatkarīgi no tā, vai tie ir patērētāji lielveikalos, protestētāji ielās vai likumdevēji Kongresā. Lai iegūtu labu informāciju, ir jāuzdod labi jautājumi. Tas, kā organizācija vai uzņēmums iezīmē

⁸⁸ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity* p. 18-19.

⁸⁹ Turpat 126. lpp.

problēmu un formulē jautājumus, nosaka vai atziņas par politiskajiem riskiem izkristalizēties vai paliks apslēptas.⁹⁰

1.4.2. Politisko risku analizēšana

Politisko risku analizēšanas pamatā ir nepieciešama laba informācija, kas ir jāievāc un jāuzkrāj. Analizēšanas mērķis ir palīdzēt organizācijas vadībai izdarīt labākus lēmumus, attīstot izpratni par galvenajiem problēmām un iespējām. Precīza politisko risku analīze atkarīga no analītiķu darbarīkiem un analītiskās komandas informācijas apstrādes. Tieši informācijas apstrāde un uztvere varbūt tas, kas var radīt nepatiesu izpratni par situāciju. Taču šī problēma ir vispārīga un var būt aktuāla jebkurai personai, kura saskarās ar analizēšanu. Savukārt, lai politiskos riskus labāk analizētu, ir jārada sasaiste starp vadību un analītiķiem. Ideālā gadījumā politisko risku analizēšana ir neatņemama sastāvdaļa no vadības darba, jo pretējā gadījumā, ja politisko risku analīzi neizmanto vadības lēmumos, pat vislabāko informāciju un analīzi būs bezvērtīga. Uzņēmumi, kas labi pārvalda politiskos riskus, dara visu iespējamo, lai integrētu politisko risku analīzi ikdienas uzņēmējdarbības lēmumos.⁹¹

1.4.3. Politisko risku mazināšana

Politisko risku mazināšana ir viens no diviem grūtākajiem posmiem politisko risku pārvaldībā. Organizācijas var samazināt politisko risku ietekmi daudzos veidos, taču katrai stratēģijai vajadzētu sākt ar izpratni par to, kas visvairāk ir jāaizsargā. Neviens uzņēmums, bezpeļņas organizācija vai valsts aģentūra nevar atļauties aizsargāt sevi no visiem risku gadījumiem. Riska mazināšanai nepieciešami kompromisi, saprotot, kuri aktīvi ir visvērtīgākie un visneaizsargātākie. Lai to izdarītu, uzņēmumiem ir jāpzinās aktīvu vērtība un ievainojamība, tādos gadījumos var uzdot trīs jautājumus: (1) Kādi līdzekļi manai organizācijai ir visvērtīgākie?; (2) Kuri aktīvi ir visneaizsargātākie pret politisko risku?; (3) Kur grupējas augstas vērtības un augsta ievainojamība?⁹²

Uzņēmumiem un valsts insitūcijām līdzīgi kā kodollielvarām ir jādomā kodoltriādes kategorijās. Kodollielvaras savus militāros resursu sadala trīs kategorijās: zeme, ūdens, gaiss. Tas tiek darīts, lai stratēģiskie ieroči nebūt iznīcināmi vienuviet. Līdzīgi jārikojās arī uzņēmumiem, lai samazinātu jebkura atsevišķa politiska notikuma ietekmi uz

⁹⁰ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p.153-157. and p. 181.

⁹¹ Turpat 162. un 175. lpp.

⁹² Turpat 186-188. lpp.

uzņēmējdarbību. Nevienai organizācijai nevajadzētu vienlaikus pakļaut savus vērtīgākos resursus vienam un tam pašam riskam.⁹³

Politisko risku mazināšanā svarīgi ir ārkārtas pasākumu plānošana ar skaidru lomu sadalījumu un pēc iespējas plašāku mācību scenāriju apgūšana. Ārkārtas situācijās iesaistītajām pusēm var būt pārāk liels spiediens, pārāk daudz nezināmo un var nepietikt laika, lai debatētu par to, kam, kas būtu jādara. Jo vairāk lomu tiek definētas laicīgi, jo ātrāk un labāk organizācija var izpildīt savu ārkārtas rīcības plānu. Tas pats ir arī ar mācībām – jo vairāk dažādu mācību scenāriju gadījumu ar daudz iesaistītajām pusēm ir apgūti, jo labāk. Dažādi mācību scenāriji attīsta fundamentālas prasmes, lai veiksmīgāk mazinātu politiskā riska momentus.⁹⁴

Lai mazinātu politiskos riskus, svarīga ir arī sadarbība ar citiem nozaru pārstāvjiem un organizācijām. Ieteicams dažāda līmeņa organizācijām savstarpēji apmainīties ar informāciju par riskiem un brīvprātīgi strādāt, lai novērstu, piemēram, kaitīgas juridiskas izmaiņas nozarē vai augošo sabiedrības neapmierinātību.⁹⁵

1.4.4. Atbildēšana politiskajiem riskiem

Politisko risku pārvaldība jeb atbildēšanas stadija ir visapjomīgākā un sarežģītākā daļa. Tas teorētiski iekļauj visa iepriekšējā procesa uzlabošanu un pārskatīšanu. Iespējams, daudzi ieteikumi nav saistīti tikai ar politisko risku pārvaldīšanu, bet arī ar jebkuriem citiem riskiem.

Lai pārvaldītu politiskos riskus, ir svarīgi, ka pastāv brīdināšanas sistēma. Brīdināšanas sistēma jāparedz riski un jāīsteno pretpasākumi. Brīdinājuma sistēmas ir paredzētas, lai novērstu riskus, kas klauvē pie durvīm. Efektīvas brīdinājuma sistēmas labi veic divas darbības: nodrošina situācijas apzināšanos un iestata zināmu aizsardzības līmeni, lai noteiktas darbības tiktu aktivizētas automātiski, kad parādās jūtami apstākļi. Uzņēmumi, kas labi pārvalda politiskos riskus, negaida valdības ieteikumus vai gada pārskatus par nozares attīstību un problēmu, bet gan regulāri pilnveido brīdinājuma mehānismus par potenciālajiem politiskajiem riskiem.⁹⁶

Tomēr labākais veids, kā tikt galā ar krīzēm, ir tās nepiedzīvot. Visas organizācijas vēlas mācīties no neveiksmēm, taču ar to ir par maz. Bieži vien uzņēmumi un organizācijas

⁹³ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. p 190.

⁹⁴ Turpat 208-209. lpp.

⁹⁵ Turpat 193-195. lpp.

⁹⁶ Turpat 196 –198. lpp.

mēdz pieņemt aplamu mierinājumu, ka politiskie riski, kuri gandrīz skāruši organizāciju vai nozari, ir veiksmes faktors, nevis brīdinājumiem par iespējamu neveiksmi.⁹⁷ Savukārt organizācijas un uzņēmumi, kuri mēģina no problēmas, kuras gandrīz ir skarušas tos, ir pesimistiskāki, bet ilgtermiņā veiksmīgi. Organizācijas, kas izmanto “neveiksmes plānošanas” mentalitāti, visticamāk, biežāk saskata gandrīz neveiksmīgus gadījumus un mēģina no tiem. Šādas organizācijas un uzņēmumi saprot, jo agrāk identificē iespējamo problēmu, jo vairāk laika un iespēju pastāv, lai novērstu katastrofu.⁹⁸

Neatkarīgi no tā, cik smagi organizācija un uzņēmumi strādā ar politisko risku pārvaldību, joprojām var notikt lieli pārsteigumi. K. Raisa un E. Zegarte izstrādājušas piecus ieteikumus efektīvai atbildēšanai politiskajiem riskiem.

1. **Situācijas labāka izprašana.** Pirmajos krīzes brīžos virmo nenoteiktība. Kāda ir problēma? Cik tas ir nopietni? Vai krīze ir beigusies vai tikai sākas? Ieteikums ir neizdarīt pārsteidzīgus secinājumus. Novērtējiet situāciju, tas prasa disciplīnu un laiku. Savukārt, kas attiecās uz svarīgo publisko komunikāciju, ziņojiet kādām vērtībām jūs ticat un kādas darbības organizācija vai uzņēmums veiks, lai nonāktu līdz krīzes beigām.
2. **Komandas aktivizēšana.** Mūsdienās uzņēmumos un organizācijās jābūt sistēmai, kura ziņo par krīzēm un jābūt plānam par informācijas ievākšanu un apmaiņu, tāpat jau ir jābūt labi definētām lomām, kas tiek atjauninātas un praktizētas. Šāds mehānisms rada priekšrocības politisko risku gadījumā.
3. **Organizācija vai uzņēmums jāvada ar vērtībām.** Reputācijas eksperts Daniels Dīrmeiers atklāj, ka, izceļoties krīzēm, vadītāji pārāk bieži rīkojas neadekvāti, izdomājot, kurš ir vainīgs. Tas nav tas, ko klienti un citas ieinteresētās personas vēlas dzirdēt. Pātērētāji vēlas dzirdēt, ko jūsu uzņēmums vai organizācija pārstāv un kāpēc. Patērētāji vēlas zināt, ko jūs darīsiet, lai atgūtu viņu uzticību. Viņi vēlas zināt, ka jums rūp, ka esat apņēmības pilns, un ka jūs nožēlojat.
4. **Organizācijai vai uzņēmuma ir jāstāsta savs stāsts.** Uzņēmumiem ir jābūt uzmanīgiem, nevar ļauties savai vēlmei kaut ko pateikt ātri, tas var izrādīties gaužām nepareizi un tas var mazināt ieinteresēto pušu uzticību. Bet laika veltīšana faktu apkopošanai nenozīmē, ka uzņēmumiem vajadzētu klusēt. Viņiem jāstāsta savs stāsts, nevis jāslēpjas no preses un grūtām sarunām.

⁹⁷ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity.* p 218.

⁹⁸ Turpat 222-225. lpp.

5. **Nesaasināt situāciju, uzrunājot dažādas mērķauditorijas.** Organizācijām vai uzņēmumiem ir jāapzinās, ka tās vienmēr runā ar vairākām mērķauditorijām. Jebkurš publisks vai mazāk publisks izteikums var radīt jaunus vai saasināt esošos politiskos riskus un saasinot krīzi.⁹⁹

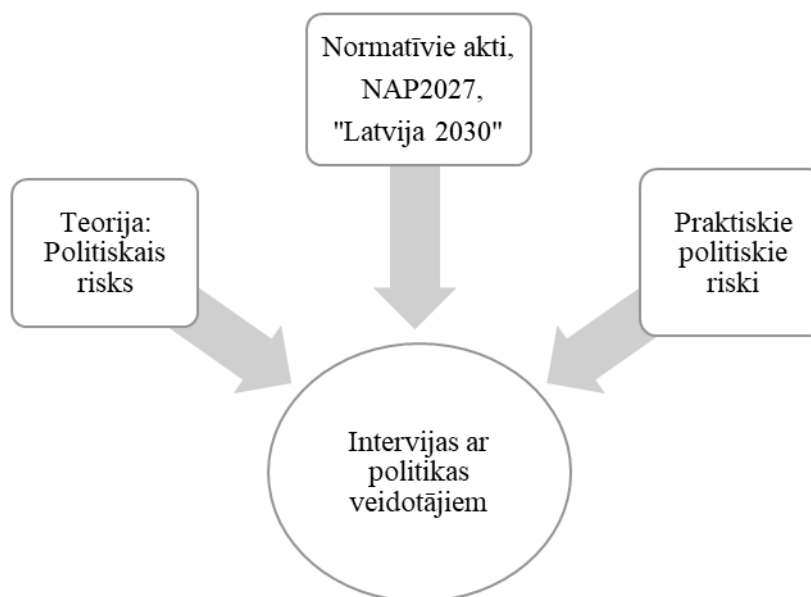
1.5. Kopsavilkuma tēzes

- Politisko risku definīcijas ar vien biežāk norāda, ka politiskos riskus ģenerē ne tikai nacionālās valdības, bet arī inidīvīdi, NVO un starptautiskas organizācijas.
- Politiskie riski ir starptautiskā biznesa pētniecības jomām, taču politisko risku komponentes un apakškomponentes norāda uz izteikti politoloģisku pētniecības lauku.
- Politisku risku komponentes ir ģeopolitika, iekšzemes konflikti, diskriminējoši likumi un normatīvais regulējums, ekspropriācija un līgumu izpilde, korupcija, eksteritoriālā sasniedzamība, manipulācijas ar dabas resursiem, sociālais aktīvisms, terorisms, kibernoziģumi.
- Skepticisms, analizējot politiskos riskus, ir balstīts tajā, ka tie ir pārāk amorfī un subjektīvi, lai izveidotu sistemātisku kvantitatīvo analīzi.
- Politisko risku pārvaldība ietver četras darbības: saprast, analizēt, mazināt, atbildēt. Sekmīga politisko risku pārvaldīšana sākas ar pareizu jautājumu uzdošanu par organizācijas vai uzņēmuma spējām ģenerēt politiskos riskus.
- Saprāšana sākas ar jautājumu, kāda ir jūsu organizācijas risku apetīte un kādi riski ir daļa no uzņēmējdarbības stratēģijas.
- Analizēšanas pamatā ir nepieciešama laba informācija, kas ir jāievāc un jāuzkrāj, tostarp dažādu iesaistīto pušu viedokļi un emocijas.
- Mazināšana paredz visvērtīgāko aktīvu aizsargāšanu un izkliedēšanu, kā arī sadarbību ar citiem aktoriem, piemēram, NVO, citiem uzņēmējiem, institūcijām utt. Politisko risku mazināšanu lielā mērā ir atkarīga no tā, kā iepriekš plānota politisko risku pārvaldība.
- Politisko risku pārvaldīšanai pamatā ir nepārtraukta mācību cikla un ārkārtas stratēģijas izveidošana, ko raksturo pieci soļi: “Pārstāj asiņošanu”, aktivizē komandu, komunicē par problēmu, izstāsti savu redzējumu, izvairies no vairākām mērķauditorijām.

⁹⁹ Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*.p. 227-240.

2. METODOLOĢIJA

Maģistra darba empīriskā daļa tiks veikta pēc kvalitatīvajām pētījuma metodēm. Maģistra darbā tiks veikta normatīvo aktu analīzi par Latvijas attīstības plānošanu un politisko risku apzināšanu, un praktisku galveno politisko risku apzināšanu Latvijā. Darba galvenā daļa ir daļēji strukturētās intervijas ar politikas veidotājiem, kurās autors cenšas noskaidrot to izpratni par politisko risku jēdzienu un pārvaldīšanu. Maģistra darba shematiskais attēlojums atspoguļots 2.1. attēlā.

2.1.att. Pētījuma kārtības shematiskais attēlojums

Lai intervētu politikas veidotājus, svarīgi saprast normatīvos aktus par attīstības plānošanu Latvijā un to kā normatīvajos aktos noteiktais atspoguļots gadījumu analīzes piemēros – NAP2027 un “Latvija 2030”. Līdz ar to autors skata dažādu valsts drošības dienestu un starptautisku domnīcu atzinumus, lai saprastu praktisko politisko risku apdraudējumu Latvijai, piemēram, VDD, SAB, FID, KNAB, “Marsh’s Political Risk Map 2020” un Demokrātijas indeksa secinājumus. Šo dienestu un starptautisko organizāciju veikums – risku identificēšana un analizēšana – ir daļa no prasmīgas politisko risku pārvaldības Latvijā.

Pētījuma galvenā daļa ir daļēji strukturētās intervijas ar politikas veidotājiem, ekspertiem un Saeimas deputātiem, kuri ir piedalījušies NAP2027 un “Latvija 2030” izstrādē. Intervējamās personas skatīti no 2.-6. pielikumam. Intervējamās personas izvēlētas pēc trim

kritērijiem. Pirmkārt, svarīgi, lai šī persona ir piedalījies “Latvija 2030” vai NAP2027 izstrādē un/vai ikdienā regulāri strādā ar šiem attīstības plāniem. No piecām intervētajām personām NAP2027 izstrādē piedalījās četri, savukārt “Latvija 2030” izstrādē – divi intervējamie. Otrkārt, svarīga intervējamās personas loma NAP2027 un “Latvija 2030” izstrādē, proti, vai šai personai ir strādājusi ar risku analīzi vai ilgtspējības jautājumiem. Treškārt, svarīgi ir kādu institūciju šī persona pārstāv ikdienā. No intervētajām personām divas strādā Saeimas Ilgtspējīgas attīstības komisijā (viens opozīcijas un viens pozīcijas pārstāvis). Trīs intervējamie strādā valsts pārvaldē – divi PKC, viens Latvijas Bankā. Jāatzīmē, ka visas intervējamās personas ikdienā strādā ar ilgtspējas jautājumiem.

Politikas veidotājiem intervijās uzdoti jautājumi no trim kategorijām. Pirmā jautājumu kategorija ir saistāma ar politiskā riska teorijas izpratni, cenšoties noskaidrot intervējamo vispārīgo redzējumu par to, kas ir politiskais risks. Otrā jautājumu kategorija ir par politikas plānošanas dokumentu izstrādes gaitu un to, kā intervējamās personas organizē darbu to pārstāvētajās institūcijās saistībā ar politisko risku pārvaldību. Trešā jautājumu kategorija ir par praktiskiem politiskiem riskiem, NAP2027, “Latvija 2030” izstrādi un normatīvajiem aktiem. Aptuvenie jautājumi redzami 1. pielikumā. Lai arī intervijas ir daļēji strukturētas, intervijas plānotas brīvā gaisotnē, kā rezultātā jautājumu secība ir mainīga. Visi intervijās uzdotie jautājumi balstīti teorētiskās literatūras, normatīvo aktu un attīstības plānu izpētē.

Intervijās iegūtās atziņas lielākoties tiks apkopotas anonīmi, bet atklātās intervijas varēs skatīt darba pielikumā. Atsevišķos gadījumos, lai labāk paspilgtinātu iegūto atziņu, darba autors izcels valsts institūciju, kuru pārstāv politikas veidotājs, vai arī konkrētā politikas veidotāja viedokli, taču neminot tā vārdu. Lai arī pētījumā primāri tiek meklētas atbildes uz izpētes jautājumu un apstiprinājums vai noliegums izvirzītajai hipotēzei, darba autors paredz arī apkopot otršķirīgās atziņas par politisko risku pārvaldību Latvijā.

3. **NORMATĪVAIS IETVARIS ATTĪSTĪBAS PLĀNOŠANAI UN POLITISKO RISKU PĀRVALDĪŠANAI**

Šis nodaļas mērķis ir saprast, kā normatīvais regulējums definē Latvijas attīstības plānošanas kārtību un politisko risku pārvaldību. Lai to saprastu, tiek skatīts Attīstības plānošanas sistēmas likums, Nacionālās drošības likums un valsts drošības dienestu lomu politisko risku pārvaldīšanā. Tas tiek darīts, jo tieši normatīvais ietvars nosaka kārtību, kādā politikas veidotāji strādā pie attīstības plānošanas.

3.1. Attīstības plānošanas sistēmas likums

Galvenais likums, kurš regulē Latvijas attīstības plānošanu, ir Attīstības plānošanas sistēmas likums. Likuma mērķis ir, nosakot attīstības plānošanas sistēmu, sekmēt valsts ilgtspējīgu un stabilu attīstību, kā arī iedzīvotāju dzīves kvalitātes uzlabošanu. Likums skaidro, ka attīstības plānošanas dokumentos jāizvirza mērķi, sasniedzamie rezultāti attiecīgā politikas jomā vai teritorijā, jāapraksta noskaidrotās problēmas un jāparedz to risinājumi, izvērtējot šo risinājumu iespējamo ietekmi turpmākajā attīstības plānošanā.¹⁰⁰

Attīstības plānošanā ievēro divpadsmit pamatprincipus – ilgtspējīgas attīstības, interešu saskaņotības, līdzdalības, sadarbības, finansiālo iespēju, atklātības, uzraudzības un novērtēšanas, subsidiaritātes, attīstības plānošanas un normatīvo aktu izstrādes sasaistes, līdzsvarotas attīstības un dokumentu saskaņotības principus.¹⁰¹

Attīstības plānošanas sistēmas likums skaidri definē, ka attīstības plānošanas dokumentus valsts aizsardzības politikas jomā nosaka Nacionālo bruņoto spēku likums un Nacionālās drošības likums. Tas nozīmē, ka, piemēram, ģeopolitisku risku pārvaldīšanas kārtību nosaka tieši šie likumi.¹⁰² Tomēr Attīstības plānošanas sistēmas likums paredz politisko risku pārvaldību saistībā ar tādiem attīstības plānošanas pamatprincipiem kā līdzdalības principu, kas paredz visām ieinteresētajām personām līdzdarboties attīstības plānošanā, sadarbības principu, kurš paredz valsts un pašvaldību institūciju sadarbīšanos, tai skaitā izpildot attīstības plānošanas dokumentos izvirzītos uzdevumus. Tāpat arī jāmin atklātības princips, kas paredz attīstības plānošanas procesa atklātību un sabiedrības informēšanu par attīstības plānošanu, atbalsta pasākumiem un to rezultātiem.¹⁰³

¹⁰⁰ *Attīstības plānošanas sistēmas likums*. (08.05.2008.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/175748-attistibas-planosanas-sistemas-likums> 1. un 4. pants.

¹⁰¹ Turpat 5. pants.

¹⁰² Turpat 3. pants.

¹⁰³ Turpat 5. pants.

Attīstības plānošanas sistēmas likums norāda, ka hierarhiski augstākajā ilgtermiņa un vidējā termiņa plānošanas dokumentos ir principi, kuri norāda uz politisko risku pārvaldības teorētiskajiem ieteikumiem. Taču saskaņā ar šo likumu, ne NAP2027, ne “Latvija 2030” attīstības plāni neparedz valsts aizsardzības politikas plānošanu, tostarp arī politisko risku pārvaldību.

3.2. Nacionālās drošības likums

Galvenais likums, kurš paredz politisko risku pārvaldību, ir Nacionālās drošības likums. Šī likuma mērķis ir noteikt nacionālās drošības sistēmu un tās uzdevumus, nacionālās drošības sistēmas subjektu kompetenci, to darbības saskaņošanas, nodrošināšanas un kontroles principus un kārtību.¹⁰⁴ Vispārējie Nacionālās drošības sistēmas uzdevumi norāda uz politisko risku pārvaldību valsts līmenī. Nacionālās drošības sistēmas uzdevumi ir:

1. savlaicīgi prognozēt un novērst valsts iekšējo un ārējo apdraudējumu, garantēt valsts aizsardzību, sabiedrības drošību un tās demokrātisku attīstību;
2. izstrādāt vienotu, sistēmisku valsts varu un pārvaldi realizējošo institūciju nacionālās drošības politiku un saskaņoti un mērķtiecīgi visos valsts pārvaldes līmeņos izpildīt tās noteiktos tiesiskos, ekonomiskos, sociālos, militāros, drošības un citus pasākumus;
3. nodrošināt efektīvu vadību valsts apdraudējuma situāciju pārvarēšanai.¹⁰⁵

Nacionālās drošības likums norāda arī uz valsts drošības dienestu lomu politisko risku pārvaldībā. Divus nozīmīgākos politisko risku analītiskos dokumentus, kuri ir kā pamats tālākai politisko risku pārvaldībai Latvijā, izstrādā SAB un MIDD. SAB sadarbībā ar VDD un MIDD izstrādā visaptverošo draudu analīzi, savukārt MIDD izstrādā militāro draudu analīzi.¹⁰⁶

Kopuma Nacionālās drošības likums paredz politisko risku pārvaldību trijās daļās (skat. 3.1. att.). Pirmā daļa ir politisko risku saprašana un analizēšana, kas ir Valsts apdraudējuma analīzes izvērtējums, kurā nosaka esošos un potenciālos, specifiskos nacionālās drošības apdraudējumus vai riska faktoros. Otrā daļa ir Nacionālās drošības koncepcijas izveide uz Valsts apdraudējuma analīzes pamata. Šis dokuments nosaka valsts apdraudējuma novēršanas stratēģiskos pamatprincipus un prioritātes. Nacionālās drošības koncepciju izstrādā Ministru kabinets. Savukārt trešā daļa ir Nacionālās drošības plāns, kuru var raksturot kā plānu, kas paredz politisko risku mazināšanu un atbildēšanu. Nacionālās drošības plāns

¹⁰⁴ *Nacionālās drošības likums*. (14.12.2000.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/14011-nacionalas-drosibas-likums> 2.pants.

¹⁰⁵ Turpat 3. pants.

¹⁰⁶ Turpat 26. un 28. pants.

balstās uz Nacionālās drošības koncepcijā noteikto stratēģiju un principiem. Tajā ietverti konkrēti valsts apdraudējuma neitralizācijas un novēršanas pasākumi. Arī šo dokumentu izstrādā Ministru kabinets.¹⁰⁷

Līdzīgu analīzi, koncepciju, plānu konkrētāk par militāro apdraudējumu izstrādā MIDD un Aizsardzības ministrija (turpmāk – AM) (skat. 3.1. att.). Pirmkārt, MIDD izstrādā militāro draudu analīzi pret Latviju vērsta militāra iebrukuma iespējamības izvērtējumu, kurā tiek noteikti esošie un potenciālie apdraudējumi un riska faktori, kā arī to iespējamā izpausme un ietekme. Otrkārt, AM izstrādā Valsts aizsardzības koncepciju uz Militāro draudu analīzes pamata, kurā noteikti valsts militārās aizsardzības stratēģiskie pamatprincipi, prioritātes un pasākumi miera, valsts apdraudējuma un kara laikā. Pēc tam saskaņā ar abiem šiem dokumentiem izstrādā Valsts aizsardzības plānu. Tajā nosaka konkrētus valsts aizsardzības pasākumus, prioritātes un nepieciešamos resursus, kā arī Nacionālo bruņoto spēku, valsts varu un pārvaldi realizējošo institūciju, pašvaldību, fizisko un juridisko personu nepieciešamo gatavību un darbību valsts aizsardzībā.¹⁰⁸

Politisko risku saprašana, analizēšana	Politisko risku mazināšana un atbildēšana	
Valsts apdraudējuma analīze (klasificēts) →	Nacionālās drošības koncepcija (publiska) →	Nacionālās drošības plāns (klasificēts)
Militāro draudu analīze (klasificēts) →	Valsts aizsardzības koncepcija (publiska) →	Valsts aizsardzības plāns (klasificēts)

3.1.att. Politisko risku pārvaldība Latvijā: teorija un prakse

Tāpat pastāv arī citi zemāka līmeņa plāni, kuri teorētiski paredz politiskā riska atbildes pasākumus. Piemēram, Valsts civilās aizsardzības plāns ietver valsts civilās aizsardzības sistēmas nodrošināšanas pasākumus, kā arī ārkārtējām situācijām paredzētus preventīvus, gatavības un reaģēšanas pasākumus un šādu situāciju seku likvidēšanas pasākumus, kā arī Valsts civilās aizsardzības plāns nosaka civilās aizsardzības sistēmas darbību militāra iebrukuma vai kara gadījumā.¹⁰⁹ Vai arī cits piemērs – Nacionālo bruņoto spēku likums, kura viens no nacionālo bruņoto spēku uzdevumiem ir piedalīties valsts apdraudējuma situāciju

¹⁰⁷ Nacionālās drošības likums. (14.12.2000.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/14011-nacionalas-drosibas-likums> 26., 27. 30. pants.

¹⁰⁸ Turpat 28.,29., 31.pants.

¹⁰⁹ Turpat 36. pants.

novēršanā normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā un sniegt atbalstu Valsts drošības dienestam pretterorisma pasākumos, terorisma draudu novēršanas vai pārvarēšanas pasākumos.¹¹⁰

3.3. Institūciju loma politisko risku pārvaldīšanā

Politisko risku pārvaldībā nozīmīgu lomu ieņem dažadas institūcijas. Saskaņā ar Nacionālās drošības likumu, Iekšlietu ministrijas kompetence ir prognozēt un novērt valsts un sabiedrības drošības, kā arī tautsaimniecības apdraudējumus, savukārt Ārlietu ministrija analizē ārvalstu ārējo un iekšējo politiku.¹¹¹ Tomēr centrālo lomu politisko risku saprašanā un analizēšanā ieņem valsts drošības dienesti – SAB, MIDD un VDD. To izteikti norāda likuma par Valsts drošības institūcijām 10. panta 1., 3., 4., un 5. punkts par valsts drošības dienestu uzdevumiem. Drošības dienestu uzdevumi:

- Politiskās, ekonomiskās, sociālās, militārās, zinātniskās, tehniskās un citas ar valsts drošības un ekoloģiskajiem apdraudējumiem saistītās informācijas vākšana, uzkrāšana, analīze un izmantošana likumā noteiktajā kārtībā;
- valsts drošības apdraudējumu prognozēšana, priekšlikumu, rekomendāciju un programmu izstrādāšana valsts drošības jautājumos;
- valsts drošības apdraudējumu novēršana vai neitralizācija;
- valsts varu un pārvaldi realizējošo institūciju savlaicīga un pilnīga informēšana par jebkuru valsts drošības apdraudējumu.¹¹²

Konkrēti VDD un MIDD nolikumi nenorāda uz politisko pārvaldību, kas iespējams saistāms ar klasificētu institūciju darbības definēšanu. Tomēr publiska informācija liecina, ka VDD strādā ar politisko risku komponentēm, kuras var klasificēties zem tādām darbības jomām, ka konstitucionālās iekārtas aizsardzība, ekonomiskā drošība un pretterorismu.¹¹³ Savukārt MIDD darbības areāls vairāk ir saistīts ar militāro jomu, piemēram, signāla izlūkošanu, kas var palīdzēt prognozēt lielvaru militāros manevrus.¹¹⁴ Tikmēr likuma par Satversmes aizsardzības biroju 3. pants norāda, ka SAB uzdevumi ir iepriekšminētie valsts drošības dienestu uzdevumi.¹¹⁵

¹¹⁰ *Nacionālās drošības likums*. (14.12.2000.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/14011-nacionalas-drosibas-likums> 6. un 6.1 pants.

¹¹¹ Turpat 13. un 14. pants.

¹¹² *Valsts drošības iestāžu likums*. (05.05.1994.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/57256-valsts-drosibas-iestazu-likums> 10. pants.

¹¹³ Valsts Drošības dienests. *Darbības jomas*. Izgūts no: <https://vdd.gov.lv/jomas>

¹¹⁴ Militārās izlūkošanas un drošības dienests. *Darbības jomas*. Izgūts no: <https://midd.gov.lv/lv/darbibas-jomas>

¹¹⁵ *Satversmes aizsardzības biroja likums*. (05.05.1994.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/57257-satversmes-aizsardzibas-biroja-likums> 3. pants.

Tā kā viena no politiskā riska komponentēm ir korupcija, tad politisko risku pārvaldībā ir iesaistīts arī KNAB. Likums par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroju norāda, ka birojam ir plašas funkcijas korupcijas saprašanā, analizēšanā, mazināšanā un pārvaldīšanā. Dažas no KNAB funkcijām: izstrādāt korupcijas novēršanas un apkarošanas stratēģiju un valsts programmu, kuru apstiprina Ministru kabinets; analizēt valsts iestāžu praksi korupcijas novēršanā un atklātos korupcijas gadījumus; iesniegt attiecīgajai ministrijai un Valsts kancelejai priekšlikumus konstatēto trūkumu novēršanai; apkopot un analizēt citu valstu pieredzi korupcijas novēršanā un apkarošanā; veikt sabiedriskās domas izpēti un analīzi; izglītēt sabiedrību tiesību un ētikas jomā u.c.¹¹⁶

Ar politisko risku pārvaldību nodarbojās arī citi valsts dienesti, piemēram, Finanšu izlūkošanas dienests. Šī dienesta mērķis ir novērst iespēju izmantot Latvijas finanšu sistēmu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijai un terorisma un proliferācijas finansēšanai vai cita ar to saistīta noziedzīga nodarījuma novēršanai, atklāšanai, pirmstiesas kriminālprocesam vai iztiesāšanai, ko var saistīt ar politiskā riska komponenti – eksteritoriālā sasniedzamība.¹¹⁷ Tāpat ar politisko risku pārvaldību nodarbojās tādas institūcijas kā CERT.LV un Valsts policija, kuras attiecīgi strādā ar kibernetiskajiem un iekšējo drošību. Taču šo iestāžu galvenajos likumos un tiesību aktos nav minēts, ka šīs institūcijas dara ko līdzīgu politisko risku pārvaldīšanai.

Līdz 2009. gadam Latvijā pastāvēja Informācijas analīzes dienests, kurš zināmā mērā veica politisko risku saprašanas un analizēšanas funkcijas. Dienestu likvidēja un funkcijas lielā mērā nodeva SAB un pārējiem valsts drošības dienestiem. Šī dienesta uzdevumi bija informēt valsts pārvaldes atbildīgās amatpersonas par valsts drošības apdraudējumiem, izstrādāt Valsts apdraudējuma analīzi, izstrādāt ieteikumus Nacionālās drošības padomei un augstākajām amatpersonām par valsts drošības iestāžu darbības virzieniem, prioritātēm un apdraudējuma novēršanu.¹¹⁸

Kopumā var teikt, ka valsts drošības dienesti, tādi kā MIDD, VDD, SAB saprot un analizē daudzas politisko risku komponentes, un atbilstoši likumam arī izstrādā priekšlikumus politisko risku pārvaldībai un mazināšanai, taču galvenā politisko risku pārvaldības atbildība ir izpildvarai – Ministru kabinetam vai nozares ministrijai, kuras pakļautībā ir attiecīgais drošībasdienests.

¹¹⁶ *Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likums.* (18.04.2002.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/61679-korupcijas-noversanas-un-apkarosanas-biroja-likums> 7. pants.

¹¹⁷ Finanšu izlūkošanas dienests. (2019). *Gada pārskats 2019.* Izgūts no: <https://fid.gov.lv/lv/par-mums/gada-parskati/5>. lpp

¹¹⁸ *Nacionālās drošības likums.* (14.12.2000.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/14011-nacionalas-drosibas-likums>

4. POLITISKO RISKU PĀRVALDĪŠANA PIRMS “LATVIJA 2030” UN NAP2027 IZSTRĀDES

Šīs nodaļas mērķis ir saprast kādi politiskie riski Latvijai pastāvēja pirms “Latvija 2030” un NAP2027 izstrādes. Lai to saprastu, skatīti dažādu valsts drošības dienestu publiskie pārskati un dažādi starptautiski salīdzinošie pētījumi un rādītāji. Tam izvēlēts laika rāmis ir 2008.-2010. gads, – laiks pirms “Latvija 2030” izstrādes, un 2018. – 2019. gads, – laiks pirms NAP 2027 izstrādes. Nodaļas otrajā daļā skatīta 2008. gada un 2019. gada Nacionālās drošības koncepcijas, un 2008. gada un 2016. gada Valsts aizsardzības koncepcijas, kuras aizsardzības politikas plānotāji konceptuāli iekļāvuši politisko risku pārvaldīšanu. Visa šī informācija bija pieejama politikas veidotājiem pirms “Latvija 2030” un NAP2027 attīstības plānošanas dokumentu izstrādes.

4.1. Politiskie riski pirms “Latvija 2030” izveidošanas aptuveni 2008.-2010. gads

Ģeopolitika

Drošības dienesti 2008. gadā būtiskus ģeopolitiskos riskus Latvijai neidentificēja. Tomēr dienesti norādīja, ka notikumi ārpus NATO un ES esošajās valstīs var atstāt negatīvu iespaidu uz drošības situāciju arī Latvijā. 2008. gadā norisinājās Krievijas-Gruzijas militārais konflikts, taču dienesti plaši šo konfliktu nekomentēja.¹¹⁹ Savukārt “Global peace index 2008” norāda, ka Latvija šajā laika periodā bija droša valsts, ierindojoties 39. vietā pasaules drošāko valstu sarakstā (Malaizija – 38. vietā., Gana – 40. vieta.). Salīdzināšanai Igaunija 2008. gadā novērtētā kā nedaudz drošāka valsts – 35. vieta, savukārt Lietuva kā nedaudz nedrošāka – 41. vieta.¹²⁰

Terorisms

2008. gadā drošības dienesti ziņoja, ka Latvijā nepastāv terorisma draudi. Drošības dienesti ziņoja par starptautisko teroristisko, radikālo organizāciju un organizēto noziedzīgo grupējumu iespējamo apdraudējumu Latvijai un sabiedrotajiem NATO un ES apzināšanu, kā arī ciešo sadarbību ar citiem partnerdienestiem terorisma novēršanā.¹²¹ Starptautiski mērījumi par terorisma riskiem Latvijā 2008. gadā nav pieejami.

¹¹⁹ Satversmes aizsardzības birojs. (2009). *SAB 2008. gada darbības pārskats*. Izgūts no: <https://www.sab.gov.lv/?a=s&id=17&pgoffset=4&jid=64>

¹²⁰ The Economist. (2008). *Global Peace Index Rankings 2008*. Retrieved from: http://allianceau.com/pics/advant/2007_Economist.pdf

¹²¹ Satversmes aizsardzības birojs. (2009). *SAB 2008. Gada darbības pārskats*. Izgūts no: <https://www.sab.gov.lv/?a=s&id=17&pgoffset=4&jid=64>

Korupcija

2008. gads bija finanšu un ekonomiskās krīzes gads, ko arī atzīmē KNAB, norādot, ka visa valsts nonākusi jaunu pārmaiņu un izaicinājumu priekšā, jo tieši ekonomiskā krīze ir faktors, kas provocē jaunas korupcijas izpausmes formas gan uzņēmēju, gan amatpersonu darbībā. KNAB norāda, ka 2008. gads bijis nozīmīgs ar atklātajiem liela apmēra pārkāpumiem politisko partiju finansēšanā un vairākām nozīmīgām krimināllietām, tomēr nekādas būtiskas izmaiņas attiecībā uz korupciju Latvijā netika novērotas.¹²² Tikmēr starptautiskās korupcijas uztveres indeksā 2008. gadā Latvija ierindojās 52. vietā, stipri atpaliekot no Igaunijas (27. vieta) un nedaudz apsteidzot Lietuvu (58. vieta).¹²³

Iekšzemes konflikti

Publiski nav atrodama informācija par Latvijas iekšējās drošības situāciju 2009. vai 2008. gadā, tomēr ir pieejama informācija no publiskiem reitingiem par politisko situāciju Latvijā, kas norāda arī uz zināmu “iekšējo temperatūru”. “The Global Economy” politiskās stabilitātes indeksā Latvija ierindojās 89. vietā, kamēr mūsu kaimiņvalstis Igaunija un Lietuva attiecīgi 63. vietā un 53. vietā. Šādi reitingi tomēr ir specifiski, jo autoritāras un pat totalitāras valstis, kurās ir stabili režīmi, var atrasties augstāk nekā valstis, kurās ir demokrātija, bet kurās ir bieža valdību maiņa.¹²⁴ Tikmēr 2010. gada demokrātijas indeksa rezultāti norāda, ka Latvija ir demokrātija ar nepilnībām, un pasaules rangā ieņem dalīto 48./ 49. vietu ar Poliju. Arī demokrātijas indeksā Latvijai zemākie rādītāji bija saistībā ar valdības funkcionēšanu, kas, iespējams, norāda arī uz politisko nestabilitāti.¹²⁵

Publiski nenorādītie politiskie riski

Informāciju par 2008. gada problēmām saistībā ar iekšzemes konfliktiem, ārvalstu sankcijām, manipulācijām ar dabasresursiem, kibernoziegumiem, sociālo aktīvismu, ekspropriāciju, diskriminējošu likumu riskiem valsts institūcijas un starptautiskās organizācijas nepublicēja un nav pieejami dati par šīm politisko risku komponentēm. Tomēr arī Nacionālā drošības koncepcija un Valsts aizsardzības koncepcija daļēji sniedz informāciju par identificētajiem riskiem un to pārvaldību 4.3. nodaļā.

¹²² Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs. (2008). *Publiskais pārskats 2008.* 2.-4. lpp.

¹²³ Transparency International the Global Coalition Against Corruption. (2008). *Corruption perceptions Index.* Retrieved from: <https://www.transparency.org/en/cpi/2008>

¹²⁴ The Global Economy. (2008). *Political stability - Country rankings.* Retrieved from: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_stability/

¹²⁵ The Economist Intelligence Unit. (2010). *Democracy index 2010.* Retrieved from: https://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf p.4.

4.2. Politiskie riski pirms NAP 2027 izstrādāšanas aptuveni 2018.–2019. gads

Ģeopolitika

Atšķirībā no 2008. gada, ģeopolitiskie notikumi ap 2019. gadu bija būtiski mainījušies. Valsts drošības iestādes norādīja, ka 2019. gadā Krievija ir lielākais Latvijai radītā apdraudējuma avots. Krievijas agresīvās ārpolitikas iemesli ir lielvaras ambīcijas, revanšisms, nedrošības sajūta un uz citu valstu suverenitātes rēķina īstenotā drošības politika. Krievijas ģeopolitiskās ambīcijas lielā mērā saistāmas arī ar Latvijai radīto hibrīdapdraudējumu.¹²⁶

2019. gadā valsts drošības dienesti norāda, ka Krievija īsteno bezkompromisa politiku par savu interešu īstenošanu tā dēvētās tuvās pierobežas valstīs, un galējas nepieciešamības gadījumā Krievija ir gatava izmantot militāru spēku. Krievijas politika vērsta uz to, lai nodrošinātu sev ilgtermiņa ietekmi tuvās pierobežas valstīs, caur iejaukšano iekšpolitiskos notikumos.¹²⁷ Krievijas politiku pret šīm valstīm raksturo iekšējās nestabilitātes radīšana un ilgtermiņa pieeja – Krievija ir gatava radīt un iesaldēt konfliktus, lai perspektīvā varētu sasniegt savus mērķus.¹²⁸ Nestabilitāte Krievijas tuvējās pierobežas valstīs, piemēram, Ukrainā, Gruzijā, Moldovā rada riskus arī Latvijai un Baltijai.

Drošības dienesti atzīmē, ka jau kopš Padomju Savienības sabrukuma Krievijas mērķis ir bijis starptautiskās ietekmes atjaunošana un nostiprināšana. Tā sasniegšanai Krievija, ignorējot starptautisko tiesību normas, pēdējos gados demonstrējusi gatavību izmantot militāru spēku, kā arī turpina attīstīt un dažādot pieejamos nemilitārās ietekmes instrumentus. Piemēram, vēsturiskās atmiņas veidošana, kas ir atbilstoša Krievijas ģeopolitiskajām interesēm, ko palīdz uzturēt Krievijas režīmam lojālas nevalstiskās organizācijas un mediji.¹²⁹

Iekšzemes konflikti

Arī iekšzemes konfliktu gadījumā ir jāskatās uz hibrīdapdraudējumu no Krievijas, kura mērķis ir radīt iekšpolitisko nestabilitāti Latvijā. Starptautiskie mērījumi, kuri norāda uz iekšpolitisko situāciju un demokrātisko situāciju Latvijā, liecina, ka 2019. gadā politiskā situācija Latvijā ir stabila, taču tai ir zināmi trūkumi, līdzīgi arī ar demokrātiskumu Latvijā. Saskaņā ar drošības dienstiem, radikālaizācijas līmenis Latvijas sabiedrībā 2019. gadā bija zems.

¹²⁶ Satversmes aizsardzības birojs. (2020). *2019. Gada darbības pārskats*. 10. lpp.

¹²⁷ Turpat 13. lpp.

¹²⁸ Turpat 10. lpp.

¹²⁹ Valsts drošības dienests. (2019). *2019. gada darbības pārskats*. 20. lpp.

Hibrīdapdraudējums Latvijai saistāms ar mediju dezinformāciju. Par Baltijas valstīm 2019. gadā Krievijas propagandas mediji izplatīja jau ierastos vēstījumus, apsūdzot tās rusofobijā, nacisma atdzimšanā un militarizācijā. Propagandas mediji pauž viedokli, ka Igaunija, Latvija un Lietuva seko ASV norādēm, tāpēc izturas agresīvi pret Krieviju. Propagandas mediji kultivēja ideju par Latviju kā neizdevušos valsti, no kuras masveidā izbrauc cilvēki, pretstatā padomju laikiem, kad Baltijas valstīs esot valdījis uzplaukums.¹³⁰ Papildus sociālajām platformām, interneta un tradicionālajiem medijiem, Krievija īsteno arī publisko diplomātiju un tautiešu politiku (pasākumi, semināri, konferences utt), kas tiek plaši attainotas Krievijas un vietējos propagandas medijos. Finansējums šādiem pasākumiem tiek nodrošināts ar Krievijas diplomātisko pārstāvniecību un Krievijas veidotu fondu starpniecību. Drošības dienestu vērtējumā šādi pasākumi minētajā laika periodā nav bijuši ļoti veiksmīgi.¹³¹

Neraugoties uz hibrīdapdraudējumu, kas ir vērsts uz iekšējo iedzīvotāju sašķeltību, 2019. gadā Latvijas sabiedrībā kopumā nebija atbalsta ekstrēmistiskām un radikālām idejām, tomēr arvien lielākas bažas raisa atsevišķu personu centieni dibināt kontaktus ar tādām ārvalstīs bāzētām organizācijām, kas savu mērķu sasniegšanai pieļauj vardarbīgu metožu izmantošanu.¹³²

Vispārīgākus un salīdzināšanai vērtīgākus datus sniedz starptautiskie mērījumi par demokrātiskumu Latvijā un politisko stabilitāti. 2019. gada Demokrātijas indeksā Latvija tiek uzskatīta par demokrātiju ar nepilnībām, atrodoties 38. vietā pasaules reitingā (37. vietā – Lietuva; 39. vietā – Grieķija). Vājākie Latvijas rādītāji uzradīt valdības funkcionēšanā un politiskajā pārstāvniecībā.¹³³ To var novērot arī pēc “The Global Economy” politiskās stabilitātes indeksa, kur Latvija atrodas 74. vietā pasaulē, atpaliekot no Igaunijas un Lietuvas, kuras reitingā ir attiecīgi 45. un 56. vieta.¹³⁴ Politisko nestabilitāti akcentē arī politiskā riska aģentūras “Fitch Solutions” un “Marsh’s Political Risk Map 2020”, kuras to skaidro ar piecu partiju koalīcijas valdību.¹³⁵ Uz politisko nestabilitāti norāda arī 2019. gada SKDS aptauja, kurā 72 % respondenti pauduši nepamierinātību ar valdības darbu.¹³⁶

¹³⁰ Satversmes aizsardzības birojs (2020). *2019. Gada darbības pārskats*. 19-20. lpp.

¹³¹ Turpat.

¹³² Valsts drošības dienests. (2019). *2019. gada darbības pārskats*. 19. lpp.

¹³³ The Economist Intelligence Unit. (2019). *Democracy Index 2019*. Retrieved from: <https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/01/Democracy-Index-2019.pdf>

¹³⁴ The Global economy. (2019). *Political stability - Country rankings*. Retrieved from: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_stability/

¹³⁵ Political Risk Map 2020: Trade Tensions Threaten Political Stability. (2020). *Latvia*. Retrieved from: <https://www.marsh.com/us/insights/research/political-risk-map-2020.html>

¹³⁶ Lsm.lv. (2020). *Kariņa valdībai gads: kas padarīts un kādi plāni šim gadam?* Izgūts no: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/karina-valdibai-gads-kas-padarits-un-kadi-plani-sim-gadam.a345543/>

Kibernoziegumi

Latvijas drošības dienesti norāda, ka 2019. gadā Latvijas valsts drošībai galvenos kiberdraudus neapšaubāmi rada Krievija, taču pret Latviju vērstās Krievijas kiberaktivitātes bieži iekļaujas kopējās pret Rietumvalstīm vērstajās darbībās gan izvēlēto mērķu un metožu, gan uzbrukumu intensitātes ziņā. ES un NATO drošībai būtiskākos kiberapdraudējumus veido Krievijas un Ķīnas specdienestu aktivitātes.¹³⁷

Dienesti norāda, ka kibertelpā 2019. gadā ir izšķirami vairāki apdraudējumu veidi – spiegošana, informācijas operācijas sabiedrības viedokļa un lēmumu pieņēmēju ietekmēšanai, kā arī destruktīvas darbības pret informāciju tehnoloģiju (IT) sistēmām vai industriālo infrastruktūru.¹³⁸ Tāpat tiek uzsvērts, ka kibernoziegumu skaits nevarētu samazināties. Tieši pretēji – turpinot pieaugt tehnoloģiju klāstam, pieaugs arī to ievainojamību izmantošanas iespējas. Dienesti, monitorējot aktivitātes kibertelpā, novērojuši dažāda rakstura darbības pret Latviju, kas bija saistītas gan ar noziedzīgām, gan ārvalstu atbalstītām aktivitātēm.¹³⁹

Terorisms

Atbildīgie dienesti 2019. gadā ziņoja, ka Latvijā terorisma draudu līmenis ir zems, tomēr ir bijuši gadījumi, kad tika novērsti labējā ekstrēmista plānotie terora akti. Atbildīgie dienesti vēsta, ka īstenoja pasākumus, lai iegūtu apstieidzošu informāciju par personu radikalizāciju un veica preventīvas darbības iespējamo draudu novēršanai. Dienestu vērtējumos nozīmīgākos riskus rada atsevišķu personu radikalizēšanās, kontaktu veidošana ar ekstrēmistisku un teroristisku organizāciju pārstāvjiem ārvalstīs, kā arī tie Latvijas musulmaņu kopienas locekļi, kuri iepriekš aizceļoja uz Sīriju/Irāku un pievienojās teroristiskajam grupējumam “Daesh”.¹⁴⁰

Eksteritoriālā sasniedzamība un sankcijas

2018. gadā saistībā ar neefektīvu rīcību patiesā labuma guvēju noteikšanā un masu iznīcināšanas ieroču izplatīšanas finansēšanas novēršanā, Eiropas Padomes Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas ekspertu komiteja “Moneyval” Latvijai notieca uzraudzības statusu. Jau 2019. gadā dienesti vēstīja, ka ir panākts būtisks progress, un kopumā terorisma finansēšanas riski Latvijā vērtējami kā zemi. Valsts iestādes arī ziņoja arī par terorisma finansēšanas risku novēršanas sistēmas pilnveidošanu.¹⁴¹ Par to liecina arī tas, ka 2019. gadā iesaldēts vēsturiski līdz tam brīdim lielākais iespējami noziedzīgi

¹³⁷ Satversmes aizsardzības birojs (2020). *2019. Gada darbības pārskats*. 25-26. lpp.

¹³⁸ Turpat.

¹³⁹ Valsts drošības dienests. (2019). *2019. gada darbības pārskats*. 12. lpp.

¹⁴⁰ Turpat 36.-39. lpp.

¹⁴¹ Turpat 31. lpp.

iegūto finanšu līdzekļu apjoms – 345,98 miljoni eiro, kas ir trīs reizes vairāk nekā 2018. gadā. 2019. gadā iesaldēti arī 16 nekustamie īpašumi un 4 bankas seifi.¹⁴²

Enerģētiskā drošība

Drošības dienesti 2019. gadā pastiprinātu uzmanību nepievērsa enerģētiskās drošības jautājumiem, tomēr tiek uzteikts, ka 2018. gadā tika pabeigts būtisks darbs pie kopīga dabasgāzes tirgus izveides starp Baltijas valstīm un Somiju. Dienestu vērtējumā Latvijai ir jāturpina strādāt arī pie elektroenerģijas ražošanas jaudu palielināšanas, lai kompensētu iespējamo iztrūkumu. Tiek izcelts, ka Krievijas Kaļiņingradas apgabals īstenojis elektrotīklu desinhronizācijas testu, atslēdzoties no BRELL sistēmas, kam ir būtiska nozīme Latvijas elektroenerģijas drošības jomā.¹⁴³

Korupcija

KNAB norāda, ka Latvijā tiek veikti pasākumi cīņā pret dažādiem korupcijas veidiem, taču korupcija nav izskausta. Saskaņā ar teoriju, tas nemaz pilnībā nav iespējams. KNAB secina, ka 2019. gadā augsti korupcijas riski saglabājās publisko iepirkumu jomā, vienlaikus ievērojami vairāk kriminālprocesu uzsākts par iespējamu prettiesisku rīcību ar publiskas personas mantu vai finanšu līdzekļiem. Tāpat KNAB ziņo, ka nemainīgi korupcijas riski, kas vērtējami kā paaugstināti, ir institūcijās, kurām deleģēts veikt kontroles, uzraudzības un sodīšanas funkcijas.¹⁴⁴ 2019. gadā visvairāk kriminālprocesu uzsākts par tādiem noziedzīgiem nodarījumiem kā dienesta viltojums, kukuļdošana, kukuļņemšana, dienesta stāvokļa ļaunprātīga izmantošana, kā arī saglabājas tendence par kriminālprocesu pieaugušu skaitu, kuri uzsākti par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu.¹⁴⁵

Starptautiskie korupcijas uztveres indeksa rādītāji liecina, ka 2019. gadā Latvija ieņēma 44. vietu pasaulē, kas bija kritums par divām vietām, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, un kopumā Latvija korupcijas mazināšanā krietni iepaliek no kaimiņvalstīm (Igaunijai – 18. vieta; Lietuvai- 35. vieta).¹⁴⁶

Ekspropriācija jeb īpašumu atsavināšana

¹⁴² Finanšu izlūkošanas dienests. (2019). *Gada pārskats 2019*. 27. lpp.

¹⁴³ Valsts drošības dienests. (2019). *2019. gada darbības pārskats*. 35.-36. lpp.

¹⁴⁴ Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs. (2019). *Ziņojums par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja darbību 2019. gadā*. 12. lpp.

¹⁴⁵ Turpat.

¹⁴⁶ Transparency International the Global Coalition Against Corruption. (2008). *Corruption perceptions Index: Latvia*. Retrieved from: <https://www.transparency.org/en/cpi/2019/index/lva>

Attiecībā uz īpašumu atsavināšanu, Latvija 2019. gadā ieņem 152. vietu pasaulē (jo zemāks rādītājs, jo labāk) ekspropriācijas indeksā. 151. vietu ieņem Japāna, 153. – Lietuva. Šāds rādītājs norāda uz labu situāciju īpašumu tiesību ievērošanā.¹⁴⁷

4.3 Nacionālā drošības koncepcija un Valsts drošības koncepcija

Nacionālās drošības koncepcija un Valsts drošības koncepcija ir vienīgie aizsardzības politikas plānošanas dokumenti, kuri ir publiski pieejami izpētei. Valsts apdraudējumu analīze, Nacionālais drošības plāns, Militāro draudu analīze un Valsts aizsardzības plāns ir klasificēti dokumenti, kuri nav publiskoti. Nacionālo drošības koncepciju un Valsts drošības koncepciju apstiprina Saeima ne retāk kā reizi katrā sasaukumā līdz sava pirmā darbības gada 1. oktobrim.¹⁴⁸ Lai saprastu politisko risku pārvaldību tieši “Latvija 2030” un NAP2027, ir jāskata koncepcijas par 2008. un 2019. gadu, kas ir aptuveni gadi pirms abu šo dokumentu izstrādes un pieņemšanas spēkā.

4.3.1. 2008. gada Nacionālā drošības koncepcija

Nacionālā drošības koncepcija 2008. gadā bija optimistiska par apdraudējumiem Latvijai. Koncepcijā vairākas reizes norādīts, ka salīdzinoši īsā laika posmā Latvija ir kļuvusi par līdzvērtīgu Eiropas valstu sadarbības partneri kopējās Eiropas telpas drošības stiprināšanā, un ka pēdējo gadu laikā Latvijas ārējā un iekšējā drošības vidē ir notikušas pozitīvas pārmaiņas. Koncepcija norāda, ka tiešu draudu Latvijai nav.¹⁴⁹ Tā brīža drošības situācijas optimisms ir daļēji pamatojams ar Latvijas dalību ES un NATO, kas ir sava veida sasniegums un drošības garants pret dažāda līmeņa makro politiskajiem riskiem. 2008. gadā potenciālie politiskie riski bija terorisms, enerģētiskā drošība, korupcija, kuru pārvaldība, saskaņā ar Nacionālās drošības koncepciju arī plānota. 2008. gada koncepcijā lielāks uzsvars bija uz vispārējiem ekonomiskiem riskiem, piemēram, inflāciju un sabalansētu ekonomisko attīstību.

Terorisms

Koncepcijā atzīmēts, ka Latvijas dalība starptautiskajās miera uzturēšanas operācijās ir devusi iespēju valstij plašāk iesaistīties globālajos politiskajos procesos un saņemt sabiedroto atbalstu nacionālo drošības interešu īstenošanai, taču vienlaikus tas ir arī iemesls teroristu organizācijām identificēt Latviju kā savu mērķu objektu. Koncepcijā norādīts, ka terorisma

¹⁴⁷The Global economy. (2019). *Expropriation risk - Country rankings*. Retrieved from: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/expropriation_risk/

¹⁴⁸ *Nacionālās drošības likums*. (14.12.2000.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/14011-nacionalas-drosibas-likums> 27. un 29. pants.

¹⁴⁹ Ministru kabinets. (2008). *Nacionālās drošības koncepcija*. Izgūts no: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/182987>

draudu līmenis Latvijā ir relatīvi zems, taču Latvija nav nodalāma no pārējās pasaules, kurā vērojama vispārēja tendence palielināties teroristiskam apdraudējumam. Politikas plānotāji vispārīgi terorisma aktivitātes saista arī ar uzbrukumiem kibertelpā.¹⁵⁰

Zīmīgi, ka 2008. gadā koncepcijā minēta varbūtība, ka Latvijas teritorija var tikt izmantota starptautisko teroristisko organizāciju nelikumīgām tranzīta un finanšu līdzekļu legalizācijas operācijām akciju organizēšanai trešajās valstīs.¹⁵¹ Ja Latvijā rezidējoša banka pastarpināti finansē teroristiskās organizācijas, pastāv augsta iespēja nokļūt ASV 311 sankciju grupā, ko aprakstīju darba teorētiskajā daļā pie sadaļas politiskā riska komponentes – eksteritoriālā sasniedzamība (skatīt 20. lpp). 2018. gadā ekspertu komitejas “Moneyval” novērtēšanas ziņojums vēstīja par Latvijas noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas sistēmas efektivitāti un konstatētajām tehniskajām neatbilstībām. “Moneyval” ziņojums atklāja, ka Latvijas banku sistēmā ir problēmas ar patiesā labuma guvēju noteikšanu un masu iznīcināšanas ieroču izplatīšanas finansēšanas novēršanu, kā rezultātā Latvijai noteica uzraudzības statusu. Pēc diviem gadiem 2020. gadā “Moneyval” vēstīja, ka Latvija ir panākusi progresu, stiprinot noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas sistēmu. Poliitīķi šo procesu sauca par “finanšu sistēmas kapitālo remontu”.¹⁵²

2008. gada koncepcija terorisma risku pārvaldībai noteica tādus atbildes pasākumus kā atbildīgo valsts institūciju un drošības dienestu sadarbības stiprināšanu un gatavību terorisma draudu novēršanai, pilnveidojot kritiskās infrastruktūras aizsardzības sistēmu. Tāpat paredzēts veicināt kibernetizācijas novēršanas koordinācijas pasākumus, nodrošināt interneta darbības nepārtrauktību krīzes situācijā un izglītēt sabiedrību informācijas un komunikācijas tehnoloģiju drošības jomā.¹⁵³

Enerģētiskā drošība

Koncepcijā norādīts, ka Latvijai ir jāvērs uzmanību enerģētiskās drošības stiprināšanai, nedefinējot konkrētus riskus, bet gan vairāk fokusējoties uz atbildes pasākumiem. Lai stiprinātu Latvijas enerģētisko drošību, prioritāra ir valsts līdzdalība Transeiropas transporta un enerģētikas tīkla paplašināšanā, jauna starpsavienojuma izveidei elektroenerģijas apgādē starp Poliju un Lietuvu, un esošā starpsavienojuma “Somija–Igaunija” jaudas palielināšanā, kas veicinās konkurenci starp elektroenerģijas piegādātājiem tirgū un paaugstina

¹⁵⁰ Ministru kabinets. (2008). *Nacionālās drošības koncepcija*. Izgūts no: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/182987>

¹⁵¹ Turpat.

¹⁵² LV portāls. (2020). “Moneyval”: Latvija panākusi progresu rekomendāciju ieviešanā. Izgūts no:

<https://lvportals.lv/norises/312439-moneyval-latvija-panakusi-progresu-rekomendaciju-ieviesana-2020>

¹⁵³ Ministru kabinets. (2008). *Nacionālās drošības koncepcija*. Izgūts no: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/182987>

energoapgādes drošumu. Konceptijā norādīts, ka sekmīga jaunu elektroenerģijas objektu būvniecība nodrošinās Latvijas energoneatkarību. Lai to panāktu ir nepieciešams turpināt pilnveidot Elektronenerģijas tirgus likumu, ņemot vērā elektroenerģijas nozares specifiku. Kopumā Latvijai vēlamie sasniedzamie rezultāti ir energoapgādes diversifikācija, naftas produktu rezervju veidošana, nodrošinājums ar bāzes elektroenerģijas ražošanas jaudām un elektroenerģijas starpsavienojumu izveide.¹⁵⁴

Noziedzība un korupcija

Konceptijā norādīts, ka potenciāli bīstams faktors ir Latvijas organizētās noziedzības grupējumu integrēšanās biznesa vidē un strukturizēšanās, starptautisko sakaru paplašināšana, kā arī ārvalstu grupējumu interešu pārstāvniecība Latvijā. Organizētās noziedzības viens no priekšnoteikumiem ir korupcija. Atbilde šādam politiskajam riskam ir pašsaprotama: jāmazina korupcija, veicinot sabiedrības izpratni par nepieciešamību iesaistīties korupcijas likvidēšanā.¹⁵⁵

4.3.2. 2019. gada Nacionālā drošības koncepcija

2019. gada Nacionālā drošības koncepcija vairs nav tik optimistiska atšķirībā kāda tā bija 2008. gadā. Koncepcija ir zīmīga, ka tā daudz konkrētāk definē apdraudējuma avotus un norāda, ka risku pārvaldība pārsniedz aizsardzības un iekšlietu resora darbības lauku. Konceptijā teikts, ka Latvijas nacionālajai drošībai ir militārā, ārpolitiskā un iekšējās drošības dimensija, kas ir savstarpēji saistītas. Militāro dimensiju raksturo Krievijas militārās aktivitātes Baltijas reģionā un hibrīdapdraudējumi. Ārpolitisko dimensiju raksturo pašreizējā starptautiskā drošības vide, izmaiņas tajā un ārējie draudi. Savukārt iekšējās drošības dimensiju raksturo Latvijas Republikas Satversmē noteikto pamatvērtību nodrošināšana no valsts puses.¹⁵⁶

2019. gada koncepcijā ir palašinātais skatījums par apdraudējumu spektru. Konceptijā norādīts, ka “iespējamo apdraudējumu spektrs Latvijas nacionālajai drošībai pārsniedz aizsardzības un iekšlietu sistēmas institūciju kompetenci.”¹⁵⁷ Tas nozīmē, ka nacionālās drošības apdraudējumu apzināšanā, novēršanā un pārvarēšanā ir jāiesaistās visai valsts pārvaldei un, ka drošības riski, tostarp politiskie riski, ir plaša rakstura. Šādā izpratnē politiskie riski nav vairs tikai saistīti ar ģeopolitiku un militārā aktivitātēm, bet arī ar citu

¹⁵⁴ Ministru kabinets. (2008). *Nacionālās drošības koncepcija*. Izgūts no: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/182987>

¹⁵⁵ Turpat.

¹⁵⁶ *Par Nacionālās drošības koncepcijas apstiprināšanu*. (26.09.2019.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/309647-par-nacionalas-drosibas-koncepcijas-apstiprinasanu>

¹⁵⁷ Turpat.

mikrorisku pārvaldību. Konceptijā identificēti un plānoti pārvaldīt tādi politiskie riski, kuri iekļaujās zem ģeopolitikas, iekšējās drošības, kibernetizācijas, korupcijas, enerģētiskās drošības un terorsīma komponentēm.¹⁵⁸

Ģeopolitika

Politiskie riski, kuri izriet no ģeopolitikas, ir galvenie riski Latvijas drošībai un attīstībai. Ģeopolitiskie riski Latvijai izriet no Krievijas darbībām, kas ir daudzšķautņaina rakstura. Krievija īsteno nemilitārās aktivitātes, piemēram, plašas dezinformācijas kampaņas pret Latviju un tās sabiedrotājiem. Krievija piekopo agresīvu ārpolitiku, neievērojot starptautiskos tiesību aktus, rezultāts tam ir Krimas aneksija. Krievija arī turpina uzturēt konfrontāciju ar Rietumvalstīm, un to visu pastiprina Krievijas militārie pasākumi, – agresīvā bruņošanās Melnās, Azovas un Baltijas jūras reģionā.¹⁵⁹ Nacionālas drošības koncepcija paredz atbildēt ģeopolitiskajiem riskiem ar visaptverošas valsts aizsardzības sistēmas ieviešanu, kas paredz pirmāri militārus pasākumus: nacionālo aizsardzības spēju attīstību un kaujas gatavības celšanu, NATO politiskās un militārās efektivitātes pilnveidošanu, sabiedroto spēku klātbūtnes īstenošanu, ieguldījumu starptautiskās drošības nodrošināšanā. Tomēr visaptverošā aizsardzības sistēma arī paredz visu valsts institūciju iesaisti hibrīddraudu novēršanā un sabiedrības ciešākā iesaistē nemilitāro draudu mazināšanai.¹⁶⁰

Iekšējā drošība

Liela uzmanība koncepcijā vērsta arī iekšējās drošības stiprināšanai. Iekšējā drošība tiek raksturota, kā Latvijas iedzīvotāju drošības sajūtu ikdienā, saistībā ar sociālekonomisko situāciju valstī, tiesiskuma ievērošanu un valsts robežas drošību. Lai arī koncepcijā norādīts, ka Latvija iekšēji ir droša valsts, tomēr sabiedrība ir etniski daudzveidīga, kuras vienotību ietekmē iedzīvotāju dažādas vēsturiskās pieredzes un vērtīborientācijas. Atbilde šim politiskajam riskam ir – izveidot saliedētu un spēcīgu pilsonisko sabiedrību, kurā pastāv vienota izpratne par pamatvērtībām un valsts ģeopolitisko orientāciju. Lai to panāktu ar vairāku valsts institūciju iesaisti jāstrādā pie sabiedrības integrācijas, valsts valodas, izglītības un jaunatnes, kultūras, kā arī informatīvās telpas rīcībpolitikām. Tāpat nepieciešamas vairot sabiedrības līdzdalību, stiprināt tiesiskumu un tiesībsargājošo institūciju darbību, kā arī valsts pārvaldes efektivitāti.¹⁶¹

¹⁵⁸ Par Nacionālās drošības koncepcijas apstiprināšanu. (26.09.2019.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/309647-par-nacionalas-drosibas-koncepcijas-apstiprinasanu>

¹⁵⁹ Turpat.

¹⁶⁰ Turpat.

¹⁶¹ Turpat.

Kiberapdraudējums

Arī kiberapdraudējums Latvijai ir uzskatāms par būtisku nacionālās drošības apdraudējumu, kas sistemātiski pieaug, jo IT nozīmei un lomai ir pieaugoša tendence globālā mērogā, tostarp arī valsts pārvaldes, sabiedrības un ekonomikas funkcionēšanā. Kiberapdraudējums var būt dažāda rakstura, piemēram, ārvalstu dienestu kiberizlūkošana vai valsts un privātsektoru tīmekļa vietņu uzlaušana vai bloķēšana, kas ir papildus risks nacionālajai drošībai. koncepcija norāda, ka atbildēt un mazināt kiberapdraudējumu iespējams ar sabiedrības izglītošanu, kiberapdraudējumu identificēšanu un reaģēšanas spēju stiprināšanu, informācijas tehnoloģiju kritiskās infrastruktūras drošības stiprināšanu un starpinstitucionālās un starptautiskās sadarbības pilnveidošanu.¹⁶²

Korupcija

Apdraudējums Latvijas ekonomikai ir arī apdraudējums Latvijas drošībai, un tieši politiskie riski ir tie, kuri būtiski var ietekmēt ekonomiku. To norāda arī Nacionālās drošības koncepcija, minot, ka Latvija ar mazu iekšējo tirgu un patēriņu, kā arī atvērtu un uz eksportu orientētu ekonomiku ir pakļauta izmaiņām ārējā vidē – politiskajiem riskiem citās valstīs un reģionos. Tomēr ir arī iekšēji faktori, kuri skar ekonomiku, un viens no tiem ir korupcija un ēnu ekonomika. Koncepcijā norādīts, ka Latvijā joprojām ir ievērojams ēnu ekonomikas īpatsvars, kas negatīvi ietekmē valsts budžeta ieņēmumus, ilgtspējīgu valsts tautsaimniecības izaugsmi, godīgu un konkurētspējīgu uzņēmējdarbības vidi. Korupcija, nepilnības publisko iepirkumu procedūrās, tiesu un maksātnespējas sistēmā ir uzņēmējdarbības vides attīstības kavējošie faktori. Koncepcija paredz korupcijas mazināšanu caur pasākumiem, kuri efektīvizē valsts pārvaldi un nodrošina tās darbības caurskatāmību, vienlaikus stiprinot valsts pārvaldes atklātumu un valsts amatpersonu godprātību.¹⁶³

Enerģētiskā drošība

Enerģētiskā drošība ilgstoši ir bijis politiskais risks Latvijas attīstībai un drošībai, ko akcentē arī Nacionālās drošības koncepcija. Enerģētiskās drošības svarīgākie aspekti ir energoresursu piegāžu drošība un tam atbilstoša infrastruktūra, konkurētspējīgas elektroenerģijas cenas un atkarības mazināšana no energoresursu importa, veicinot vietējo energoresursu izmantošanu un plašāk ieviešot energoefektivitātes uzlabošanas pasākumus. Koncepcija paredz atbildi šādam politiskajam riskam Latvijas dabasgāzes tirgus tālāka

¹⁶² Par Nacionālās drošības koncepcijas apstiprināšanu. (26.09.2019.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/309647-par-nacionalas-drosibas-koncepcijas-apstiprinasanu>

¹⁶³ Turpat.

piegāžu diversifikācijā, infrastruktūras attīstībā, kā arī augsta likvīda un integrēta reģionāla dabasgāzes tirgus izveide Baltijas valstīm kopā ar Somiju.¹⁶⁴

Terorisms

Koncepcijā norādīts, ka starptautiskais terorisms joprojām ir viens no galvenajiem apdraudējumiem Eiropas un arī citu pasaules valstu drošībai. Latvijā šobrīd nav konstatētas personas, to grupas vai organizācijas, kas savu ideoloģisko mērķu sasniegšanai plānotu izmantot teroristiskas metodes, taču vienlaicīgi Latvijā ir identificēti atsevišķi indivīdi, kuri ir izrādījuši sākotnējās radikalizācijas pazīmes. Tomēr sociālekonomiskā spriedze valstī var veicināt arī dažādu citu sabiedrības slāņu aktivitāti. Piemēram, kreisi vai labēji noskaņotie ekstrēmisti Latvijā var iedvesmoties no citiem ekstrēmistiem Eiropā, kas var radīt zināmu apdraudējumu. Šādam politiskajam riskam koncepcija paredz salīdzinoši vienkāršu risinājumu: līdzdalību starptautiskajās terorisma apkarošanas operācijās un starptautiskās sadarbības īstenošana, kas ir pamats terorisma radītā apdraudējuma novēršanā.¹⁶⁵

4.3.3. Valsts aizsardzības koncepcija 2008. un 2016. gads

Valsts aizsardzības koncepcijas vispārīgi definē un pārvalda politiskos riskus, kas izriet no militārajiem apdraudējumiem, taču jaunākajās koncepcijas iekļauti arī stratēģiskie uzdevumi hibrīddraudu pārvaldībai. Valsts aizsardzības koncepcija primāri skaidro politisko risku ģeopolitikas komponentes pārvaldīšanu, jo hibrīdraudējums Latvijas gadījumā vairumā izriet no Krievijas nemilitārajām aktivitātēm, kas ir saistīts ar Krievijas ģeopolitiskām ambīcijām. Valsts aizsardzības koncepcijā kā drošības izaicinājumus norādīts arī terorisms. Valsts aizsardzības koncepcijās līdzīgi kā Nacionālās drošības koncepcijās tiek uzsvērta visaptverošā institūciju sadarbība nemilitāro risku pārvaldībai.

2008. gada Valsts aizsardzības koncepcija norāda, ka līdz ar Latvijas dalību NATO un ES ir būtiski nostiprinājusies valsts drošība un aizsardzība. Pamatā valsts drošībai un aizsardzībai veido Latvijas militāro spēju nostiprināšana, NATO kolektīvās aizsardzības princips un militārā sadarbība ar sabiedrotajām valstīm NATO un ES ietvaros. 2008. gadā koncepcija publiski nenorāda uz konkrētiem draudiem, tomēr tiek izcelts, ka, īstenojot valsts aizsardzības politiku, ir jāņem vērā atsevišķu valstu iespējamā iekšpolitikas un ārpolitikas nenoteiktība, kas var negatīvi ietekmēt Latvijas un tās sabiedroto valstu drošību. Tāpat viens no drošības riskiem ir iespējamās spēku līdzsvara izmaiņas starptautiskajā politikā, kas

¹⁶⁴ Par Nacionālās drošības koncepcijas apstiprināšanu. (26.09.2019.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/309647-par-nacionalas-drosibas-koncepcijas-apstiprinasanu>

¹⁶⁵ Turpat.

saistītas ar atsevišķu valstu straujo ekonomisko attīstību, cīņu par dabas resursiem, pieaugošajām bruņošanās tendencēm, kā arī centieniem atgūt ietekmi pasaules politikā. Tāpat tiek norādīts uz vispārīgiem globalizācijas draudiem, neminot konkrētus piemērus.¹⁶⁶

Vispārinot koncepcija paredz valsts aizsardzību no ģeopolitiskiem riskiem stiprināt ar Nacionālo bruņoto spēku kaujas gatavības un vispārējās profesionalitātes ceļšanu un moderna bruņojuma iegādi. Vispārējā Latvijas aizsardzībā liela loma ir NATO un ES, kā rezultātā Latvijai ir jāiesaistās starptautiskās operācijās, tādējādi sekmējot staptautiskās vides un Latvijas drošību.¹⁶⁷

Tomēr, neraugoties uz vispārējo drošības situācijas optimistisko vērtējumu un apņēmību vispārējo militāro spēju stiprināšanā, koncepcijā norādīts, ka Valsts aizsardzības sistēmas efektīvai darbībai militāru un nemilitāru apdraudējumu pārvarēšanā būtiska ir visu iesaistīto valsts institūciju darbības koordinācija un savstarpējā sadarbība šo apdraudējumu prognozēšanā, plānošanā, novēršanā un pārvarēšanā, lai efektīvi izmantotu valsts rīcībā esošos resursus un ātri reaģētu uz katru iespējamo apdraudējumu vai tā radītajām sekām.¹⁶⁸

Daudz plašāka un konkrētāka ir 2016. gada Valsts aizsardzības koncepcija. Tajā norādīts uz drošības vides apdraudējumiem, kuri pārsniedz tikai un vienīgi militāros izaicinājumus, jo skar tādas jomas kā informācijas vide, kibervide, pilsoniskās sabiedrības funkcionēšana, finanšu sektors un citas. Latvijai un NATO konkrēts drauds ir Krievijas agresīvā ārpolitika, jo tā iejaucas demokrātisku valstu iekšējos procesos, karo ar Ukrainu, neievēro starptautiskos likumus, vēlās panākt NATO sķelšanos.¹⁶⁹ Norādīts, ka Latvijas apdraudējuma līmenis ir sasniedzis tādu sarežģītības pakāpi, ka valsts aizsardzība tikai ar militāriem līdzekļiem vairs nav pietiekama, jo neaptver visas hibrīdapdraudējumu šķautnes.¹⁷⁰

Valsts aizsardzības vispārējie pamatprincipi ir neatkarības saglabāšana, ko galvenokārt nodrošina Nacionālie bruņotie spēki un patiesībā arī visa valsts pārvalde. 2016. gada Valsts aizsardzības koncepcijā atšķirībā no 2008. gada koncepcijas ir atrunā, ka apstākļos, kad apdraudējums ir mainīgs un grūti prognozējams, ir jāveicina valsts varas rīcībspēja prognozēt un reaģēt uz potenciālajiem draudiem, jo tas ir pamats tālākām darbībām.

¹⁶⁶ Aizsardzības ministrija. *Valsts aizsardzības koncepcija*. (Ministru Kabinets apstiprināja 20.05. 2008.). 2-3. lpp.

¹⁶⁷ Turpat. 1-13. lpp.

¹⁶⁸ Turpat 4. lpp.

¹⁶⁹ *Par Valsts aizsardzības koncepcijas apstiprināšanu*. (16.06.2016.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/282964-par-valsts-aizsardzibas-koncepcijas-apstiprinasanu>

¹⁷⁰ Turpat.

Valsts pārvaldes institūcijas ir atbildīgas par apdraudējuma identificēšanu un pārvarēšanu savā nozarē. Šī procesa koordināciju un vadību nodrošina Ministru kabinets.¹⁷¹

Lai pārvarētu drošības draudus, pamatā ir militāro spēju attīstība un atturēšanas politikas veidošana, NATO spēku klātbūtne Latvijā, startēģiskās partnerības veicināšana un daudzas citas darbības militāro draudu pārvarēšanai. Taču, kā jau minēts, tad tikpat svarīgas ir arī mazāk militārās darbības vai nemilitāras darbības, piemēram, iekšējo nekārtību, nemieru, kas tiek vadīti vai organizēti no ārpuses, idetificēšana un reaģēšana, sadarbības sekmēšana starp privāto un publisko sektoru aizsardzības jomā; valstiskuma pamatu pasniegšana Latvijas skolās un sabiedrības izglītošana; civilā aizsardzība; psiholoģiskā aizsardzība; stratēģiskā komunikācija; tautsaimniecības noturība; tiesībsargājošo iestāžu un drošības iestāžu stiprināšana un kiberdrošība.¹⁷² Šāds darbības jomu uzskaitījums paredz daudz plašākas politisko risku pārvaldības jomas, atšķirībā no 2008. gada Valsts aizsardzības koncepcijas, kurā primāri uz ģeopolitiskajiem riskiem raudzījās caur militāro perspektīvu.

¹⁷¹ *Par Valsts aizsardzības koncepcijas apstiprināšanu.* (16.06.2016.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/282964-par-valsts-aizsardzibas-koncepcijas-apstiprinasanu>

¹⁷² Turpat.

5. POLITISKO RISKU ATSPUGUĻOJUMS “LATVIJA 2030” UN NAP2027

5.1. Ilgtermiņa stratēģija “Latvija 2030”

Latvijas ilgtermiņa attīstības dokumenta “Latvija 2030” fokuss primāri ir Latvijas iedzīvotāju labklājības veicināšana, inovācijas ekonomikā, zinātnē, izglītībā un kultūrā. Attīstības plānā identificētas jeb saprastas tādas politisko risku komponentes, kā Latvijas energoresursu atkarība no Krievijas (politisko risku komponente – manipulācijas ar dabas resursiem) un pilsoniskās nācijas attīstība (politisko risku komponente – iekšzemes konflikti un sociālais aktīvisms). Lai arī “Latvija 2030” veidotāji izceļ globālās problēmas, ģeopolitiskie riski šajā ilgtermiņa attīstības dokumentā ir virspusēji skatīti.

“Latvija 2030” ir ilgtermiņa attīstības plānošanas jeb vadlīniju dokuments, kur katram attīstības virzienam stratēģijā ir iezīmēti prioritārie, nevis vienīgie iespējamie rīcības virzieni. Piedāvātie iespējamie risinājumi ir vairāki, un nereti atsaucas uz citviet pasaulē izmantotu pieredzi. “Latvija 2030” galvenais mērķis ir radīt Latviju kā plaukstošu atbildīgu pilsoņu valsti. Attīstības plānā identificētas problēmas un piedāvētie risinājumi ir vairāk saistīti ar Latvijas labklājības nodrošināšanu, konkrēti kultūras telpas attīstīšanu, ieguldījumiem cilvēkkapitālā, paradigmu maiņu izglītībā un inovatīvo un ecoefektīvo ekonomiku, kas veicinās jaunas vērtības ekonomikā, zinātnē un kultūrā. Katra ilgtermiņa attīstības virziena izklāstā, pirmkārt, analizētas attiecīgā kapitāla attīstības tendences un riski ne tikai Latvijā, bet arī Eiropā un pasaulē. Otrkārt, apzinātas Latvijas nākotnes attīstības iespējas un izaicinājumi.¹⁷³ Laika posmā, kad “Latvija 2030” tika izstrādāts, labklājības veicināšana, ekonomiskā efektivitāte un sabiedrības integrēšana bija politiskās dienaskārtības un nacionālās drošības jautājums.

“Latvija 2030” visskaidrāk iezīmētais politiskais risks ir energodrošība jeb manipulācijas ar dabasresursiem, kas var skart Latviju. Politikas plānotāji akcentē, ka jānodrošināt valsts enerģētisko neatkarību, palielinot energoresursu pašnodrošinājumu, integrējoties ES enerģijas tīklos. Attīstības plāns ļoti skaidri norāda gan problēmu, gan risinājumus. Problēma attīstības plānā raksturota:

“Fosilo resursu importu raksturo lielas cenu svārstības, kas neveicina vienmērīgu tautsaimniecības attīstību, vairo politisko nestabilitāti un neprognozējamību daļā no šos resursus eksportējošajiem pasaules reģioniem. Īstenojot pasākumus klimata izmaiņu ietekmes samazināšanai, izsīkstot fosilo resursu krājumiem, kā arī atjaunojoties energoresursu pieprasījumam pēc globālās

¹⁷³ Latvijas Republikas Saeima. (2010). *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*. 8-10. lpp.

finanšu krīzes, neizbēgami celsies fosilās enerģijas cenas. Turklāt tādu svarīgu energoresursu kā dabasgāzi Latvijai piegādā tikai viena valsts – Krievija.”¹⁷⁴

Savukārt, attīstības plāns arī skaidri un sistemātiski norāda uz iespējamiem risinājumiem. Proti, valsts enerģētisko neatkarību iespējams sasniegt, uzlabojot energoefektivitāti, palielinot vietējo atjaunojamo enerģijas resursu īpatsvaru enerģētikā, diversificējot energoresursu un enerģijas piegādes avotus, veidojot Baltijas jūras reģionu kā vienotu enerģijas tirgu, lai nodrošinātu iespējas iegādāties nepieciešamos stratēģiski svarīgos energoresursus.¹⁷⁵ Šī politikā riska pārvaldība akcentēta arī Nacionālajā drošības koncepcijā, kas liecina par potenciālu vienotu politiskā riska izpratni.

Nedaudz abstraktāk, taču plašāk tiek raksturots politiskais risks, kas ir saistāms ar iekšzemes konfliktiem. Attīstības plānojums norāda, ka Latvijā ir problēmas ar sociālo kaptiālu un uzticību valsts institūcijām, kas rezultējas zemā sabiedrības līdzdalība. Zemas sociālā kapitāla vērtības apstākļos cilvēki uzticas un labprātīgi sadarbojas tikai šauru grupu ietvaros, netic kolektīviem mērķiem un darbībai, kā rezultātā arī citi kapitāli netiek pilnīgi un produktīvi izmantoti. Tāpēc inovatīva pārvaldība un sabiedrības aktīva piedalīšanās politikas un svarīgu lēmumu veidošanā ir reizē prioritāte un nopietns izaicinājums valsts pārvaldei, sociālajiem partneriem, organizētajai pilsoniskajai sabiedrībai un ikvienam cilvēkam. Kā risinājums tiek piedāvāts Latvijas kultūras kapitāla un sabiedrības piederība izjūtas stiprināšana, pilsoniskas nācijas attīstība, kas ir interpretējama nevis etniskā, bet plašākā – politiskās nācijas – nozīmē. Tādējādi attīstības plānotāji cer aptvert visus Latvijas iedzīvotājus, kuri jūtas piederīgi Latvijas kultūras telpai un atzīst to par savējo.¹⁷⁶

Savukārt attīstības dokuments akcentē arī demokrātijas krīzi, norādot, ka gadījumā, ja vairums sabiedrības norobežosies no politiskajiem procesiem, palielinās arī sabiedrības radikalizācijas risks, jo demokrātisko institūciju pamatfunkcija ir uzturēt sabiedrisko diskusiju, kas palīdz veidot kompromisus starp dažādu sociālo grupu viedokļiem. Lai šo problēmu risinātu attīstības plāns paredz, izveidot publisko pārvaldību, kas ir efektīva, spēj ne tikai ātri reaģēt uz pārmaiņām, bet arī paredzēt un virzīt tās, radot sabiedrībai nozīmīgus un nākotnē nepieciešamus pakalpojumus, un kurā aktīvi līdzdarbojas lielākā daļa Latvijas sabiedrības.¹⁷⁷

Attīstības plāna ievadā precīzi norādītas globālās tendences, kuras ir obligāti jāņem vērā domājot par Latvijas attīstību:

¹⁷⁴ Latvijas Republikas Saeima. (2010). *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*. 42. lpp

¹⁷⁵ Turpat 42-49. lpp.

¹⁷⁶ Turpat 12-14. lpp.

¹⁷⁷ Turpat 83. lpp.

- Eiropas demogrāfiskās izmaiņas – iedzīvotāju skaita samazināšanās un novecošanās;
- globalizācija ekonomikā un inovatīvās ekonomikas attīstība;
- darba tirgus dinamika un pieprasījums pēc jaunām kompetencēm un iemaņām;
- klimata izmaiņas, bioloģiskās daudzveidības un dabas kā dzīves vides apdraudētība;
- augošs pieprasījums pēc enerģijas resursiem un enerģētiskā drošība;
- demokrātiskās pārstāvniecības institūciju krīze un jaunu sabiedriskās līdzdalības formu veidošanās;
- globālā vidusslāņa attīstība un relatīvo nabadzības risku pieaugums;
- urbanizācija, pilsētu izplešanās, reģionu pozicionēšanās.¹⁷⁸

Ja attīstības plānotāji ir pievērsuši uzmanību globālajām problēmām, tad vienai no apjomīgākajai politisko risku kategorijai – ģeopolitiskajiem riskiem – ne visai. Ģeopolitika ierasti asociējās ar valsts aizsardzību un militāro jomu, tāpēc, ļoti iespējams, politikas viedotāji neieguldījās šī riska analizē un pārvaldības izstrādē. Tāpat jāmin, ka plānošanas dokumenta izstrādes brīdī ģeopolitikas nozīmē bija mazinājusies un starptautiskajā politikā dominēja liberālās vērtības, kas vairāk orientētas uz tirdzniecību un starptautisko sadarbību. Tomēr ģeopolitika neparēd tikai militāro dimensiju, tikpat labi to var saistīt arī ar ekonomiku. Uz to arī norāda attīstības plānotāji: “Pasaulē notiekošie politiskie, ekonomiskie un ekoloģiskie procesi gan tiešā, gan netiešā veidā skar arī Latviju. Globalizācija arvien jūtāmāk ietekmēs Latvijas politiskā un ekonomiskā potenciāla izmantošanu.” “Latvija 2030” apgalvots, ka ES nostiprinās savas pozīcijas globāli, un Latvijai ir iespējas kļūt par veiksmīgu tranzīvalsti, lai tirgotos ar NVS un Āziju.¹⁷⁹ Tā brīža attīstības plānojumā valda optimisms sadarbībai ar NVS valstīm un daudzām Āzijas valstīm, neraugoties jau uz to, ka jau tajā laikā šajos reģionos pastāvēja daudz hibrīdrežīmi un autoritārās pārvaldes formas.

“Latvija 2030” ir arī skatīta militārā dimensija, norādot, ka tiešs, ārējs militārs apdraudējums Latvijai ir maz ticams, un ka NATO arī turpmāk garantēs Latvijas teritoriālo drošību. Tā brīža NATO un ES drošības globālie izaicinājumi bija starptautiskais terorisms, masu iznīcināšanas ieroču izplatība, atsevišķu valstu varas sabrukuma izraisīts apdraudējums starptautiskajai sabiedrībai, kas Latviju neskāra.¹⁸⁰

“Latvija 2030”, kā jau jebkurš attīstības dokuments, paredz dzīves kvalitātes uzlabošanu: iedzīvotāju labklājības veicināšanu, ekonomiskās efektivitātes celšanu un daudzas citas svarīgas un normālās sabiedrības attīstībai nepieciešamas lietas. Pētot attīstības

¹⁷⁸ Latvijas Republikas Saeima. (2010). *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*. 6-7. lpp.

¹⁷⁹ Turpat 57-58. lpp.

¹⁸⁰ Turpat 57-58. lpp.

plānu, jāņem vērā, ka dokuments tapis brīdī, kad Latvijā bija ekonomikas un finanšu krīze. Tajā brīdī ekonomiskie riski bija eksistencionāli, jo sabiedrība bija savā veidā radikalizējusies un bija notikuši 2009. gada 13. janvāra protesti. Tas izskaidro to, ka attīstības plānotāji plaši un dažādi plānoja pasākumus, lai mazinātu iekšzemes konfliktus un sociālus protestus, veidojot vienotu pilsonisko nāciju. Attīstības plāns tam laikam ļoti prasmīgi un tālredzīgi saprata un analizēja energoresursu draudus jeb potenciālās manipulācijas ar energoresursiem, norādot Latvijas atkarību no Krievijas energoresursiem. Savukārt, kas attiecās uz ģeopolitiskajiem riskiem, pārsteidzoši, ka, veidojot Latvijas attīstību nākamajiem 20 gadiem, ģeopolitikie notikumi bija vāji saprasti un analizēti, lai gan divus gadus iepriekš bija noticis Krievijas-Gruzijas karš, kas jau parādīja, ka Krievija ir gatava izmantot militāru spēku tuvējā pierobežā.

No tehniskā viedokļa attīstības plānojuma izveidē piedalījās ārvalstu eksperti, kā arī bija plaša, dažāda līmeņa sabiedrības līdzdalība. Savukārt politikas veidošanas procesā ieplānota cieša sadarbība ar dažādām vietējā līmeņa un ārvalstu iesaistītajām pusēm. Saskaņā ar teorētisko literatūru, politisko risku pārvaldīšanā visu iesaistīto pušu iesaistīšana ir vitāli svarīga un atzīstami vērtējama iezīme.

5.2. Nacionālās attīstības plāns 2021.-2027. gadam

NAP2027 izstrādāts, īstenojot Latvijas Ilgtspējīgas attīstības stratēģiju līdz 2030. gadam un ANO Ilgtspējīgas attīstības mērķus, kas paredz, ka nākamajos septiņos gados ikviens Latvijas iedzīvotājs un Latvijas sabiedrība kopumā panāktu dzīves kvalitātes uzlabošanu.¹⁸¹ Politiskie riski šajā attīstības plānojumā mazāk identificēti, taču ir norādītas problēmas un meklēti risinājumi problēmām, kas potenciāli var radīt politiskos riskus. Vērtīga dokumenta daļa ir pielikums, kur norādītas NAP2027 prioritātāšu pamatojums, izejot no pastāvošajam valsts līmeņa problēmam, kas ļauj saprast kā dažāda līmeņa riski ir saprasti un analizēti.

NAP2027 ietvaru veido četri stratēģiskie mērķi, kuri ievirza politiku nākamajiem septiņiem gadiem, un sešas prioritātes, kurās sargrupēti astoņpadsmit rīcības virzieni. NAP2027 ir tāda pati vīzija, kas definēta "Latvija 2030", proti: "2030. gadā Latvija būs plaukstoša aktīvu un atbildīgu pilsoņu valsts, kurā ikviens varēs justies drošs un piederīgs Latvijai, šeit katrs varēs īstenot savus mērķus." NAP2027 stratēģiskie mērķi ir vienlīdzīgas iespējas, produktivitāte un ienākumi, sociālā uzticēšanās un reģionālā attīstība. NAP2027

¹⁸¹ Pārresoru koordinācijas centrs (2020). *Latvijas nacionālais attīstības plāns 2021.-2027. gadam*. 5. lpp.

proritātes ir sabiedrības veselība, izglītība, uzņēmējdarbības konkurētspējas veicināšana, teritorijas attīstība, aktīva sabiedriskā dzīve, vienota un droša sabiedrība.¹⁸²

Divi no četriem stratēģiskajiem mērķiem paredz zināmas darbības, kas var mazināt politiskos riskus. NAP2027 norādīts, ka vienlīdzīgas iespējas ir svarīgākais sociālā taisnīguma elements ienākumu nevienlīdzības mazināšanai, tādējādi stiprinot produktivitāti, ekonomisko stabilitāti valstī, kā arī sociālo un pilsonisko aktivitāti, stiprinot sabiedrības vidusšķiru. Savukārt sociālā uzticēšanā paredz sabiedrības savstarpējo uzticības pieaugumu, vairojot sociālo kapitālu.¹⁸³ Šie stratēģiskie mērķi attīstības plānojumā paredz pasākumus, kuri teorētiski mazinātu tādus politiskos riskus kā radikālu sociālo aktīvismu un iekšzemes konfliktus.

Attīstības plāna sadaļa “Kapitāls un uzņēmējdarbības vide” netieši pieskarās dažāda līmeņa politiskajiem riskiem tieši no uzņēmēju perspektīvas, kas, autoraprāt, ir zināma inovācija attīstības plānošana. Attīstības plānā raksturota šāda problēma: “Latvijai ir raksturīgs relatīvi zems investīciju līmenis, kas galvenokārt ir saistīts ar vājo kreditēšanu, zemo kapitāla tirgus attīstības līmeni, salīdzinoši augstu privātā sektora parādsaistību līmeni, kā arī ekonomikas un politiskās situācijas nenoteiktību.”¹⁸⁴

NAP2027 paredz, ka šādu problēmu atrisināšana ir tiesiskās, administratīvās un finanšu vides veidošana, kura veicina konkurētspējīgas uzņēmējdarbības attīstību visā Latvijas teritorijā. Attīstības plāna izstrādātāji norāda, ka ir vērojama normatīvā ietvara un administratīvo šķēršļu negatīvās ietekmes palielināšanās uz uzņēmējiem. Līdz ar to nepieciešams novērst uzņēmējdarbības vides pārregulāciju, attīstīt ātru lēmumu pieņemšanu un stabilitāti pieņemtajos lēmumos, īpaši attiecībā uz nodokļu sistēmu, un efektīvizēt uzņēmējdarbību un tās tiesību aizsardzību orientētās tiesu sistēmas daļu.¹⁸⁵ Tieši šis klasiskā izpratnē ir politiskais risks – diskriminējoši likumi un normatīvais regulējums, kas ietekmē uzņēmējdarbību. Arī NAP2027 pielikumā skaidrots, ka straujas un nepārdomātas izmaiņas nodokļu politikā valsts budžeta apstiprināšanas procesā kavē valsts ekonomisko attīstību. Nodokļu politikas un uzņēmējdarbības vides stabilitātes trūkuma apstākļos uzņēmumiem ir sarežģīti ilgtermiņā plānot darbību, budžetu un investīcijas. Nestabila nodokļu politika ir viens no iemesliem, kādēļ samazinās piesaistīto ārvalstu tiešo investīciju apmērs.¹⁸⁶

¹⁸² Pārresoru koordinācijas centrs (2020). *Latvijas nacionālais attīstības plans 2021.-2027. gadam*. 5.-13. lpp.

¹⁸³ Turpat 5.-13. lpp.

¹⁸⁴ Turpat 51.-52. lpp.

¹⁸⁵ Turpat.

¹⁸⁶ Turpat. 114. lpp.

Tiesiskums un laba pārvaldība uzsvērtā arī, lai vairotu sociālo kapitālu, jo Latvijā pastāv problēma, ka iedzīvotāji maz uzticas politiskajām institūcijām un viens otram. Piemēram, viszemākie uzticēšanās rādītāji ir politiķiem, politiskajām partijām un Saeimai, savukārt augstāks šis rādītājs ir attiecībā uz policiju un bruņotajiem spēkiem. NAP2027 norādīts arī ieteikums, kas jā dara, lai vairotu politisko uzticību. Piemēram, valdība var atgūt politisko uzticēšanos, mazinot ekonomiskās, sociālās un politiskās vides nedrošību, uzlabojot iedzīvotāju pieredzi saskarsmē un iesaistot cilvēkus politikas veidošanā.¹⁸⁷

Attīstības plānojumā pastarpināti identificēti arī hibrīddraudi, kuri tieši neiekļaujas zem politisko risku kategorijas. Latvijas gadījumā hibrīddraudi izriet no Krievijas ietekmes aktivitātēm, kas ir saistīti ar nemilitārajiem ģeopolitiskajiem riskiem. NAP2027 norādīts, ka Latvijā salīdzinoši zems iedzīvotāju skaits uzticās sabiedriskajiem medijiem, savukārt salīdzinoši liels skaits uzticās Krievijas plašsaziņas līdzekļiem, kas ir problēma, kura jārisina.¹⁸⁸ Attīstības plānā norādīts, ka medijpratība un kritiskā domāšana ir labākā Latvijas aizsardzība pret hibrīdiem apdraudējumiem.¹⁸⁹

Kopumā NAP2027 politiskie riski tiešā veidā nav identificēti jeb saprasti, bet daudz kārt pastarpināti ir norādīts uz politiskajiem risku problēmām. Piemēram, sabiedrības zemā uzticēšanās un atbalsts politiķiem un politiskajām partijām ir problēma, kas var eskalēties un radīt iekšzemes konfliktus vai radikālu sociālo aktīvismu. NAP2027 izceļ to, ka politiskā vide un nestabila nodokļu politika ir tas, kas neļauj piesaistīt ārvalstu investīcijas. Zīmīgi, ka NAP2027 ir tieši sapratuši un analizējuši politisko risku, kas izriet no nacionālās valdības darbībām, nevis no ārējiem faktoriem, piemēram, terorisma vai kiberaudraudējuma. NAP2027 izceļ arī politisko dimensiju – ES virzību uz klimantneitralitāti un to, ka Latvijai kā ES dalībvalstij, šāds virsmērķis arī ir aktuāls, kas arī mazinās politisko risku – manipulācijas ar energoresursiem.

Praksē mēs varam teikt, ka “Latvija 2030” ir saprastas un mēģinātas analizētas šādas politisko risku komponentes: energoresursu atkarība no Krievijas (politisko risku komponente – manipulācijas ar dabas resursiem) un pilsoniskās nācijas attīstība un vienotība (politisko risku komponente – iekšzemes konflikti un sociālais aktīvisms). Savukārt NAP2027 politisko risku komponentes nav identificētas, tikai ir norādīts uz atsevišķām problēmām (skatīt 5.1 att.).

¹⁸⁷ Pārresoru koordinācijas centrs (2020). *Latvijas nacionālais attīstības plans 2021.-2027. gadam*. 122.-125. lpp.

¹⁸⁸ Turpat 124. lpp.

¹⁸⁹ Turpat 6. lpp.

Politiskais risks	“Latvija 2030”	NAP2027
1. Ģeopolitika	Ģeopolitiskie riski nav skatīti, drīzāk piefiksētas vispārīgas globālās problēmas.	Ģeopolitiskie riski skatīti caur iedzīvotāju uzticību Krievijas propagandas medijiem.
2. Iekšzemes konflikti	Šis risks fiksēts, skatīts caur pilsoniskās nācīgas attīstības un sabiedrības vienotības prizmu.	Nav skatīts.
3. Likumi un normatīvais regulējums	Nav skatīts	Virspusēji fiksēta problēma: nestabila nodokļu politika.
4. Ekspropriācija un līgumu izpilde	Nav skatīts	Nav skatīts.
5. Korupcija	Nav skatīts	Nav skatīts
6. Eksteritoriālā sasniedzamība	Nav skatīts	Nav skatīts
7. Manipulācijas ar dabas resursiem	Precīzi fiksēta un aprakstīta problēma: energoresursu atkarība no Krievijas. Meklēti arī risinājumi energoneatkarības veicināšanai.	ES virzība uz klimatneitralitāti.
8. Sociālais aktīvisms	Nav skatīts	Nav skatīts
9. Terorisms	Nav skatīts	Nav skatīts
10. Kibernozieģumi	Nav skatīts	Nav skatīts

5.1. att. Politisko risku komponentes “Latvija 2030” un NAP2027

6. POLITIKAS VEIDOTĀJU IZPRATNE PAR POLITISKAJIEM RISKIEM

Padziļinātās intervijas ar politikas veidotājiem liecina par to dažādu politiskā riska jēdziena izpratni, kas ir likumsakarīgi, jo katrs politikas veidotājs uz šo jēdzienu skatās caur savu profesionālo prizmu. Politikas veidotāji intervijās labi apzina politisko risku komponentes, piemēram, ģeopolitiku vai politisko nestabilitāti, taču vāji saprot vispārēju jēdziena konceptu un nozīmību attīstības plānošanā. Tas daļēji skaidrojams ar normatīvo aktu ietvaru, kas nosaka attīstības plānošanu. Iegūtas atziņas apkopotas no visām intervijām, kuras iespējams skatīt 2.-6. pielikumā.

Padziļinātās intervijas sakās ar jautājumu politikas veidotājiem, kas, viņuprāt ir politiskais risks. Divos gadījumos politikas veidotāji nezināja, kas ir politiskais risks, savukārt trijos gadījumos atbildes par politiskajiem riskiem bija virspusējas, bet kopumā precīzas. Intervijās iezīmējas, ka politikas veidotāji ar politiskajiem riskiem nestrādā klasiskā izpratnē, kā to darītu, piemēram, privāta sekotā uzņēmēji, un praksē tie mēdz nošķirt ārējos politiskos riskus no iekšējiem politiskajiem riskiem. Daži spilgtākie politisko risku apzīmējumi:

- “politiskais risks ir kā faktoru kopums, kas var izmainīt Latvijas ģeopolitisko kursu”;
- “politiskais risks ir tad, kad ir uzstādīti nesasniedzami mērķi un pēc tam bieži vien tie politiķi, kuri izvirzīja šos mērķus, vairs nav aktīvajā politikā”;
- “politiskais risks Latvijai realizējas divreiz nedēļā – otrdienās Ministru kabinetā un ceturtdienās Saeimā”;
- “savā ziņā politiskais risks paredz to, ka ir kaut kāda abstrakta lineāra vai eksponenciāla attīstība, kuru politiskie lēmumi maina”.

Šādi politisko risku skaidrojumi savā ziņā ir pat ļoti precīzi un atbilst teorētiskajai definīcijai, savukārt prasot politikas veidotājiem, kurš ir nozīmīgākais politiskais risks valsts pārvaldei, tiek izcelts populisms, politiskā nestabilitāte un izslēdzošs dialogs starp likumdevēju/izpildvaru un valsts pārvaldi. Makro risku – ģeopolitiku kā politisko risku politikas veidotāji apzinās, bet neakcentē kā nozīmīgāko. Lielākā daļa politikas veidotāji, domājot par “Latvija 2030” vai NAP2027 izpildes mērķiem, neuzskata, ka ģeopolitiski notikumi varētu apturēt šajos attīstības plānos izvirzītos mērķus. Citkārt politiskie riski tiek saistīti un jaukti arī ar ekonomiskajiem riskiem.

Jautājot politikas veidotājiem, vai ir tādi politiskie notikumi, kuri pilnībā vai daļēji atceļ politikas plānojumu, tie tiešā vai netiešā kontekstā norāda, ka tādi gadījumi ir retums. Tomēr esot tādi gadījumi, kad jāpārskata politikas plāns, izstrādājot jaunu dokumentu vai

veicot vidējā termiņa novērtējumu. Kā piemērs tiek minēts Krievijas-Ukrainas konflikts 2014. gadā un Krimas un Donbasa okupācija, kas lika pārskatīt politikas plānojumu ieceres Austrumu virzienā. Tomēr visās intervijās iezīmējās politikas plānojuma specifika, kura netieši norāda uz to, ka politikas plānojumi nav obligāti jāizpilda un tie nav saistīti ar valsts budžetu, līdz ar to neesot arī tik svarīgi politiski notikumi, kuri izmaina Latvijas attīstību. Piemēram, plānošanas dokumenti nevienmēr atbilst normatīvai bāzei. Tāpēc, ja process nav īsti dzīvs (nav saistīts arī ar valsts budžetu), tad var teikt, ka šos politikas plānus vispār neietekmē politiskie riski, jo tie tāpat netiek realizēti.

Starp politikas veidotājiem ir atšķirīga izpratne par to, kā valdības maiņas ietekmē attīstības plānus. Ir viedoklis, ka attīstības plāni dzīvo neatkarīgi no valdības darbībām, līdz ar to vienalga cik valdības ir nomainījušas. Gadījumā, ja valdība ir izdomājusi, ka vecie plāni jāpārraksta viena vai otra iemesla dēļ, lai izpildītu vēlētajū solījumus, tad veco plānu atceļ un pieņem jaunu. Tas tiek pamatots ar to, ka dzīvojam demokrātiskā valstī, vēlētajū griba tiek īstenota un priekšvēlēšanu solījumi dažos gadījumos tiek izpildīti. Šis viedoklis saistāms arī ar svarīgo un bieži piesaukto tēzi, ka valsts attīstās parlamentāro vēlēšanu cikla četrgadēs. Tātad, sanākot jaunajai Saeimai, tā pieņem kursu, kurā tā virzīsies, un attīstības plāniem ar to ir mazs sakars, un jaunai Saeimai nav jāievēro iepriekšējās Saeimas pēctecība.

Tomēr atsevišķi politikas veidotāji uzskata tieši pretēji: no attīstības plānošanas viedokļa, valsts pārvaldē lielākais politikais risks ir biežās valdības maiņas. Kā piemēru norāda 13. Saeimas Krišjāņa Kariņa valdību, kurā ir piecas/sešas partijas un katrai savas atšķirīgas vēlmes un uzstādījumi. Pie tam jebkurai jaunai valdībai vajag laiku, lai iešūpotos un saprastu, kas ir plānots līdz tam. Tādos gadījumos valsts attīstība uz laiku nobremzējas, citos gadījumos valsts attīstība var vispār tikt mainīta.

Brīvākās diskusijās politikas veidotāji norāda uz lielo pasaules neprognozējamību un grūtībām reaģēt uz lieliem, negaidītiem notikumiem jeb tā dēvētajiem melnajiem gulbjiem. Politikas veidotāji atdzīst, ka Covid-19 pandēmija vai Krievijas iebrukums Ukrainā bijis liels pārsteigums, un, ja būtu kas līdzīgs paredzēts, tad dažādi pretpasākumi tiktu izstrādāti laicīgāk. Politikas veidotāji gan atzīst, ka dažāda veida riskus nozaru griezumos eksperti patstāvīgi piefiksē, bet ne vienmēr problēmas atsevišķi identificē attīstības plāna dokumentā, tomēr visi labi apzinās, ka plānošanas sistēma ir lēna un ar riskiem pārpilna.

Problēma esot arī biežā vēlmju mainīšana. Piemēram, bieži vien šodien prasa vienu lietu un rīt jau kaut ko citu, līdz ar to vēlāk ir grūti pārorientēt plānošanu. Tomēr ir arī viedoklis, ka politikas plānošanas process atspoguļo valsts pārvaldes spēju uztvert problēmas būtību un piemeklēt labākos pieejamos teorētiskos risinājumus, kuri parasti netiek pilnā

apmērā izmantoti. Tāpēc uz politikas plānošanas dokumentiem ir jāraugās kā uz attiecīgā laika posma domāšanas labāko piemēru, lai caur dokumenta prizmu vēlāk īstenot konkrētas rīcībpolitikas.

Politikas veidotāji atzīst, ka attīstības plānojumi un valdības lēmumi mēdz dzīvot atsevišķas dzīves. Izteikts piemērs ir iepriekšējā NAP 2014.-2020. gada plānošanas termiņš, kad NAP galvenais lozungs bija ekonomikas izrāviens. Ekonomikas jomā galvenais mērķis bija palielināt apstrādes rūpniecības īpatsvaru iekšzemes kopproduktā līdz 20 % no IKP. Rezultāts netika sasniegts un rādītāji pat samazinājās. Reālais fondu līdzekļu apjoms, kas tika ieguldīts apstrādes rūpniecībā bija aptuveni 70 miljoni EUR. Tajā pašā laikā naudas līdzekļu apjoms, kas tika ieguldīts tranzīta infrastruktūrā, bija pie viena miljarda EUR, kaut gan tranzīta sektors nebija NAP prioritāte. Šis piemērs norāda arī uz lobēšanas grupu lielo lomu attīstības plānošanā un attīstības plānu mērķu sasniegšanai piešķirtā finansējuma izlietošanā.

6.1. Politikas veidotāju viedoklis par Latvijas attīstības plānošanas īpatnībām

Intervijās politikas veidotāji bija apmulsuši par jēdziena politiskais risks sasaisti ar attīstības plānošanas dokumentiem, tāpēc bieži politikas veidotāji norādīja un skaidroja Latvijas attīstības plānošanas vidi un procesa kopumu, kas iezīmē gan zināmas problēmas, gan rada skaidrību par NAP2027 un “Latvija 2030” lomu Latvijas politikā.

Politikas veidotāji apgalvo, ka normāla plānošana notiek pēc lineāra scenārija, jo esot pilnīgi skaidrs, ka attīstība būs nelineāra jeb krīzes tiks piedzīvotas jebkurā gadījumā. Izstrādājot NAP2027 un “Latvija 2030”, neviens neprognozēja politisko risku krīzes, jo tas demotivē attīstīties. Politikas plānotāji apgalvo, ka ir jāplāno tas, ko tu darīsi, kad tev būs iespēja strādāt, nevis to, ko tu nedarīsi. Tomēr šī ir zināma pretruna, jo tas neizslēdz preventīvi sagatavoties politiskajiem riskiem un iekļaut politisko risku pārvaldi attīstības plānos, it sevišķi, ja atsevišķas valsts iestādes šos riskus jau ir identificējušas.

Visi intervētie politikas veidotāji izceļ to, ka “Latvija 2030” un NAP2027 ir vēlmju dokumenti un vēlmju saraksti. Tiek apgalvots, ka Latvijā politikas plānošanas dokuments nekad nav bijis piesaistīts pie realitātes. Šie dokumenti vienmēr ir balstīti vēlmē radīt ideālo pasauli, un neviens no dokumentiem nekad nav bijis saistīts precīzi ar valsts budžetu. Skaļākie apgalvojumi pat norāda uz to, ka NAP2027 un “Latvija 2030” ir nereālu notikumu

apraksts Latvijas izpildījumā. Tomēr pēdējos gados ir ierasta prakse valdības deklarācijās politiķiem atsaukties uz NAP un “Latvija 2030”.¹⁹⁰

Intervijās iegūtās atziņas norāda, ka NAP ir vēlmju dokuments, taču tas ir arī konkrēts dokuments ar konkrētām finansēm un lietām, kas tālāk tiek pārnesti zemāka līmeņa dokumentos – pamatnostādnēs, plānos vai konkrētās darbībās. NAP2027 ir nepieciešams, lai varētu apgūt ES fondu finansējumu, kas ir ļoti svarīgs aspekts, jo tas skaidro, kāpēc NAP2027 ir iekļauti konkrēti pasākumi, piemēram, klimata jautājumi un ekonomikas produktivitātes celšana. Tā kā NAP2027 ir saistīts ar ES fondiem, tad katram fondam ir savi noteikumi un uzstādījumi kā šo naudu drīkst vai nedrīkst tērēt, un dalībvalstīm kopumā nav plašas manevra iespējas, piemēram, pārvirzīt ES fonda finansējumu no vienas nozares uz citu nozari, tāpēc NAP iekļautie pasākumi vairumā gadījumā nav saistāmi ar politisko risku pārvaldīšanas funkciju, kas klasiskā izpratnē pēc politisko risku komponentēm ir saistāmi ar drošības jautājumiem.

Tāpat intervijās tiek izcelts NAP2027 izstrādes process, kurā neatņema sastāvdaļa ir ministriju un nozaru vēlmju iesūtīšana PKC. Ministriju vēlmju izstrādē liela loma ir arī lobēšanas grupām un atsevišķos gadījumos politikas veidotāji šo procesu ir salīdzinājuši ar vēstuļu rakstīšanu Ziemassvētku vecītim. Šim procesam raksturīgi ir tas, ka visas ministriju iesūtītās vēlmes vairākkārtīgi pārsniedz pieejamā finansējuma apjomus, kas ir Latvijas attīstības plānošanas īpatnība, ko izceļ visi intervētie. Tiklīdz attīstības plānā parādās teikums “plāns tiek realizēts budžeta ietvaros”, tas savā veidā atceļ politikas plānojumu, ja vienīgi tas ir pilnībā atbilstošs valsts budžetam.

Savukārt politikas veidotāji, kuri bija iesaistīti “Latvija 2030” izstrādē akcentē to, ka “Latvija 2030” ir bijusi kā atbilde uz ilgtspējības riskiem, kuri nav saistīti ar politiskajiem riskiem. “Latvija 2030” izstrādāts kā sava veida celmlauzis ar mērķi veidot ilgtspējīgu ideoloģiju, kas mainītu politikas plānošanas ideju un liktu apzināties ilgtspējas risku secīgu realizāciju.

Atsevišķi politikas veidotāji norāda, ka attīstības plānos NAP2027 un “Latvija 2030” netiek runāts par problēmām, kas ir būtiskas. Piemērs ir demogrāfijas temats, kas ietver arī valsts pārvaldes infrastruktūras reorganizāciju, jo iedzīvotāju skaita samazināšanās rezultātā nav nepieciešamas tik liels valsts pārvaldes aparāts. Tāpat izcelta problēma par pētniecības vājo bāzi, izstrādājot attīstības dokumentus, kā rezultātā atsevišķu nozaru attīstību nosaka ministra politiskā pārliecībā, nevis apjomīgi, datos balstīti un objektīvi pētījumi. NAP2027 un

¹⁹⁰ Valsts Kanceleja. (2019.) *Deklarācija par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību*. 3. lpp. Šāda atsauce ir arī M. Kučinska un L. Straujuma Ministru kabineta deklarācijās.

“Latvija 2030” plānos tiek iezīmēti attīstības virzieni: Eiroatlantiskais kurss, pilsoniskā sabiedrība, demokrātija un citas attīstības virzieni un vērtības, bet tiklīdz nonāk līdz zemāka līmeņa problēmām, trūkst precīzi pētījumi ar aprēķinātām manevru iespējām. Tāpat tiek apgalvots, ka šādi pētījumi ir dārgi un sabiedrība, politiķi tos nenovērtēs.

6.2. Politisko risku pārvaldība

Lai pārvaldītu politiskos riskus, pirmais priekšnoteikums ir vienota politisko risku izpratne institūcijas un vēlams arī valsts pārvaldes līmenī. Jautājot politikais veidotājiem par to, vai, viņuprāt, pastāv vienota risku izpratne to pārstāvētajās institūcijās, vairumā gadījumu atbildes ir – nezinu vai nē. Savukārt ārpakalpojumā politisko risku konsultāciju pakalpojumus valsts pārvaldes institūcijas parasti neiegādājās, taču parasti institūcijas cenšas sadarboties ar dažādām domnīcām, NVO un pētniekiem.

Kā iepriekš noskaidrots, tad tieši dažādi valsts drošības dienesti ikdienā strādā ar dažādām politisko risku komponentēm, saprotot un analizējot politiskos riskus. Tāpēc svarīgi bija noskaidrot vai politikas veidotājiem un to pārstāvētajām institūcijām (Pārresoru koordinācijas centram, Saeimas Ilgtspējīgas attīstības komisijai, Latvijas Bankai) ir sadarbība ar drošības dienestiem, plānojot vidēja un ilgtermiņa attīstību. Politikas plānotāji apgalvoja, ka sadarbība ar drošības dienestiem nav bijusi vai ir bijusi minimāla ļoti konkrētos jautājumos. Intervētie politikas veidotāji piedalījušies tieši vai netieši NAP2027 un “Latvijas 2030” izstrādē, un viņi norāda, ka arī šo attīstības plānu izstrādē drošības dienesti nav piedalījušies un nav snieguši savus vērtējumus, piemēram, par ģeopolitisko situāciju, Latvijas iekšējo drošības situāciju utt.

No vienas puses tas ir likumsakarīgi, jo ne NAP2027, ne “Latvija 2030” saskaņā ar Attīstības plānošanas sistēmas likumu nav iekļauti aizsardzības plāni un tur netiek skarti drošības jautājumi. Tomēr šajos plānos minimāli tiek skartas nemilitārās aktivitātes, piemēram, Krievijas hibrīddraudis, Latvijas sabiedrības sašķeltība un Latvijas atkarība no Krievijas energoresursiem. Tāpat Nacionalajā drošības koncepcijā un Valsts aizsardzības koncepcijā ir atsauces uz nepieciešamību pēc visaptverošas valsts iestāžu iesaistes valsts aizsardzības nodrošināšanā. Intervijās iegūtais viedoklis liecina, ka Aizsardzības ministrija un drošības dienesti neiesaistās NAP2027 un “Latvija 2030” izstrādē, jo, iespējams, šīs iestādes uzskata, ka viņu jautājumi ir ekskluzīvi un tie attīstības plānos ir skatām atsevišķi. Starp politikas veidotājiem ir arī viedoklis, ka starp valsts iestādēm, iespējams, trūkst savstarpējās uzticības, lai apmainītos ar informāciju.

Politikas veidotājiem tika jautāts par to, vai būtu nepieciešama valsts iestāde, kura atbalstītu valsts pārvaldes institūcijas ar informāciju par politisko risku analīzi, lai pieņemtu kvalitatīvākus lēmumus, plānojot attīstību. Politikas veidotāji ir skeptiski par jaunas institūcijas izveidošanu, tomēr uzskata, ka drošības dienestiem būtu vairāk jādalās ar informāciju, jākoordinē stratēģiskā risku analīze un jāpalīdz integrēt drošības jautājumu filozofija ilgtermiņa un vidēja termiņa dokumentos. Tiek norādīts, ka nav nepieciešama regulāra sadarbība starp politikas plānotājiem un drošības dienestiem, drīzāk ir nepieciešamas konsultācijas, kurās politikas veidotāji tiek informēti par politiskajiem riskiem brīžos, kad ir darbs pie ilgtermiņa un vidēja termiņa attīstības plāniem.

Saskaņā ar Attīstības plānošanas sistēmas likumu, ne NAP2027, ne “Latvija 2030” attīstības plāni neparedz valsts aizsardzības politikas plānošanu, tāpēc jautāju politikas veidotājiem, vai NAP un ilgtermiņa attīstības stratēģijā nebūtu jāiekļauj valsts aizsardzības politikas plānošana konceptuālā līmenī. Politikas veidotāji ir skeptiski par aizsardzības konceptuālu plānu iekļaušanu šajos attīstības plānos. To argumenti ir:

- Aizsardzības plānos ir klasificēta informācija, ko nevar dot apskatīt visai sabiedrībai. Autora piebilde: Nacionālā drošības koncepcija un Valsts drošības koncepcija ir publiski un tikpat vispārīgi dokumenti kā NAP2027 un “Latvija 2030”.
- Ja tā ziņa, ko vēlamies publiskot attīstības plānā, ir tā, ka mēs ar Krieviju samazināsim savstarpējo tirdzniecību un sadarbību, tad *de facto* tas arī notiks un tas nav jādara publiski zināms.
- Ja publiskojam militārus plānus, tas var radīt Krievijai argumentus uzturēt agresīvu retoriku.
- NAP un “Latvija 2030” fokusējās uz ekonomisko attīstību, nevis aizsardzību.
- NAP ir izveidojies kā priekšnosacījums tam, lai būtu iespējams apgūt ES finansējumu. Tā kā ES fondi nekādu naudu aizsardzībai nepiešķir, NAP aizsardzības tēma nav aktuāla.
- Rakstot NAP, it kā visi apzinās aizsardzības lietas tostarp politiskos riskus, kas ir kā fons attīstības plāna izveidošanai, tāpēc aizsardzības lietas nav jāiekļauj NAP.

Tomēr intervijās izskana arī argumenti, ka NAP un “Latvija 2030” būtu jāiekļauj aizsardzības jautājumi, primāri nemilitārie un ar civilo aizsardzību saistītie. Piemēram, NAP un “Latvija 2030” pilnīgi normāli būtu iekļaut plānus par valsts iedzīvotāju lojalitātes stiprināšanu un iedzīvotāju iesaisti valsts aizsardzības veidošanā, kas paredz, ka nepieciešamības gadījumā plānojam papildus resursus aizsardzības spēju stiprināšanai. Tāpat

atsevišķi politikas veidotāji izteikuši apgalvojumus, ka labprāt redzētu armijas lielāku iesaisti NAP procesos un militārajiem izdevumiem saistītā finansējuma iekļaušanu NAP mērķu sasniegšanai, kas būtu saistīti ar civilo aizsardzību. Piemēram, armijas helikopteru izmantošanu slimnieku transportēšanai uz slimnīcu. Politikas plānotāji norāda uz šo sadarbības veicināšanu, jo arī viņi no savas puses NAP ir iekļāvuši tēmas, kas tiešā mērā ir saistītas ar valsts drošības tematiku, piemēram, mediju telpas stiprināšanu un sabiedrības saliedētības veicināšanu, kas ir svarīgi nemilitārie aspekti drošības stiprināšanai un politisko risku pārvaldībai.

Politisko risku pārvaldību raksturo arī precīza problēmu apzināšanās un zināmu scenāriju iezīmēšana. Šāds jautājums tika uzdots arī politikas izstrādātājiem, kuri strādāja pie NAP 2027 un “Latvija 2030” izstrādes. Atsevišķi politikas veidotāji atklāti sacīja, ka attīstības plānošanā kā tādā izstrūkst risku analīzes dimensija, kas iekļautu arī politiskos riskus. Ierasti politikas plānotāji analizē izaicinājumus, vājās vietas, bet nepietiekami strādā ar risku analīzi. Politikas veidotāji apgalvo, ka valdība, Saeima un arī drošības dienesti varētu būt aktīvāki un norādīt uz politiskajiem riskiem, kas ietekmētu attīstības plānojuma izstrādi.

Tāpat, izstrādājot “Latvija 2030” un NAP2027, neviens nestrādāja ar politisko risku scenāriju ieskicēšanu. “Latvija 2030” izstrāde bija pamatā orientēta uz iespēju un izaicinājumu analīzi, vājo pušu apzināšanu, un to, kas Latvijai ir jāuzlabo, lai tuvotos ES vidējam līmenim, un kas Latvijai ir jā dara, lai būtu labākas izrāviena iespējas. Tomēr eksperti izstrādāja dažādu nozaru attīstības scenārijus un pēc tam tika veidotas dilemmu analīzes, ekspertu semināri, diskusijas un viedokļu traktāti par nozaru attīstību. Līdz ar to var teikt, ka, izstrādājot “Latvija 2030”, plaši izmantoti pētījumi, dati, veidoti nozaru scenāriji, tomēr tam nav bijusi saistība ar politiskajiem riskiem. Līdzīgi arī ar NAP2027, kura izstrādē nav veikta risku analīze un apzināti aklie punkti. Politikas veidotāji arī norāda, ka NAP2027 nav tapis kā plāns, kurš ir pilns ar atsaucēm uz zinātniskiem pētījumiem. Tomēr tajā pašā laikā dokumentā ir atsauces uz virkni dažādiem indikatoriem un mērījumiem, kuros ir Latvijas salīdzinājumi ar dažādām OECD un ES dalībvalstīm.

Jautājot politikas veidotājiem par to ikdienas darbu institūciju griezumos, Saeimas Ilgtspējīgas attīstības komisijā neviens nedomā par politisko risku ietekmi uz attīstības plānošanu, PKC uz politiskajiem riskiem skatās caur nozarēm un to kā politiskie riski ietekmē ekonomiku. Savukārt Latvijas Bankā notiek politisko risku regulārs monitorings, jo tas ir nepieciešamas dažādu ekonomisko rādītāju prognozēšanai, tomēr tur tiek izdalīti ārējie un iekšējie politiskie riski.

Vienā no intervijām persona norādīja, ka patiesībā valsts pārvaldei uz politiskajiem riskiem ir jāskatās tā, kā to dara privātais sektors, dodot piemēru par pašreizējo sankciju politiku pret Krieviju. Intervējamā persona sacīja, ka daudzas ārvalstu kompānijas, kurām ir meitasuzņēmumi Krievijā, noteikti to darbību pašlaik noraksta uz uzņēmējdarbības investīciju zaudējumiem. Intervējamā persona, uzskata, ka arī Latvijas tranzīta sektoram varētu būt līdzīgi saistībā ar lielajām investīcijām, kuras piešķirtas attīstības plānu sasniegšanai, – šīs investīcijas, iespējams, ir jānoraksta, tomēr ir arī pozitīvais, proti, ieguldījumi vietējā dzelzceļa un ostu infrastruktūrās var kalpot arī vietējām vajadzībām.

No politisko risku analīzes viedokļa jāizceļ visu intervējamo personu atziņa, ka “Latvija 2030” un NAP2027 ir rakstīti kā optimistiski plāni. Politikas veidotāji atzīst, ka abu šo dokumentu uzstādījums bija iezīmēt to optimistisko attīstības vīziju, kur mēs būsīm attiecīgi 2030. un 2027. gadā. Līdzīgi arī ar citiem attīstības plāniem, politikas veidotāji atzīmē, ka valsts plānus veido pēc ticamākā attīstības scenārija. Analogiski, piemēram, nekad nevienā ekonomiskā plānā nav ieliktas ekonomiskās recesijas, jo recesijas ar ekonomiskajām krīzēm notiek regulāri. Līdzīgi arī ar NAP2027 un “Latvija 2030” –, ja šie attīstības plāni paredz optimistisko attīstības scenāriju, tad pašsaprotami, ka attīstības plānos neviens nedomā, piemēram, par Krievijas, Baltkrievijas un Ķīnas militārajām un nemilitārajām aktivitātēm vai ASV sankcijām pret Latvijā rezidējošām bankām. To nedara, jo indikācijas, ka kaut kas tāds notiks ir minimālās un visi cer uz optimistiskāko scenāriju attīstību.

Vēlvienu svarīga pozīcija, kas ir jāņem vērā plānojot attīstības plānus, ir iespēja atvērt politikas plānojumus un izmainīt dažādas pozīcijas. Piemēram, ierēdņi uzskata, ka lai mainītu attīstības plānu – atvērtu to vaļā un būtiski izmainītu dažas pozīcijas – trūkst politiskā griba, tāpēc politiķi to neapņemas darīt. Savukārt intervētie politiķi noraida šādu apgalvojumu un uzskata, ka ierēdņi ar attīstības plāniem nerisina Latvijai būtiskas problēmas un vienmēr norāda uz politiskās gribas problēmu. Šāda piemēra ilustrāciju sniedza intervētā persona no PKC, kura intervijā norādīja uz diviem gadījumiem:

2018. gadā, kad mēs nācām klājā ar NAP vidus posma izvērtējumu, tur bija virkne rekomendāciju, ko darīt un ko varētu arī mainīt gan ar šiem NAP mērķiem, gan par konkrētiem uzdevumiem, no kuriem atteikties un kurus papildināt. Diemžēl politiskajā līmenī nebija aktīvas diskusijas par šiem jautājumiem.

Šī persona intervijā norādīja, ka, iespējams, politiķi vienkārši nav raduši izjaukt līdzsvaru pie kura paši ir nonākuši, jo tas var radīt diskusijas un izmaiņas koalīcijā. Šī persona sniedza arī citu piemēru:

Es nesēn biju diskusijā Saeimas Ilgtspējas attīstības komisijā, kur mans kolēģis Pēteris Vilks prezentēja NAP2020 gala izvērtējumu, un jāteic, ka tā sajūta bija sireāla. Mēs izstāstām, ka kaut kas ir izpildījies, bet daudzi mērķi nav sasniegti, un ir pat tādi mērķi, kur tendence ir negatīva. Un principā Vjačeslavs Dombrovskis pieminēja šo te apstrādes rūpniecību īpatsvaru, vēl kaut kas pieminēja dzimstību un migrāciju, kur šie mērķi nav sasniegti. Un tad Dombrovska kungs uzdeva pārējiem deputātiem jautājumu, ko tad vajadzētu darīt, lai kaut ko mainītu un attīstība būtu pretēja virzienā. Un jāteic, ka sireāli, bet nevienam deputātam nebija ko komentēt. Tas nozīmē, ka neviens nav gatavs par šo runāt, vai deputāti to uzskata par gaisa tricīnāšanu un ka tas neko īpaši nemainīs.

Vērtīgu atziņu sniedza arī cits politikas veidotājs, kurš norādīja, ka pašreiz noris darbs pie ilgtermiņa dokumenta "Latvija 2050" izstrādes. Sarunas gaitā politikas veidotājs sacīja: "Redzot to, kas pasaulē notiek un kas notiek saistībā ar Ukrainu, ir dīvaini, ka mēs esam uzsākuši plānot attīstības plānu "Latvija 2050". Nu, kurš tam tic? Ja nu mēs uzprojektētu šausmīgo nākotni, neviens ar šodienas acīm to nevar cilvēkam nopārdod." Attīstības plānotāji norāda, ka, iespējams, tieši Krievijas karš Ukrainā ietekmēs attīstības plānošanas procesu, iesaistot tajā arī politisko risku analīzi, un zināmas politisko risku pārvaldības nianšes arī vidējā un ilgtermiņa attīstības plānos, kuri nav saistīti ar drošības jautājumiem.

SECINĀJUMI

Darba teorētiskajā daļā tika apskatīts politiskā riska jēdziens un teorētiska politisko risku pārvaldība. Politiskā riska jēdziens ir gan kritizēts teorētiskā plašuma dēļ, gan izcelts kā ļoti svarīgs elements 21. gadsimta starptautiskajā uzņēmējdarbībā. Lai arī akadēmiskajā literatūrā politiskie riski norādīti kā parādība, kura ietekmē privāto sektoru, tomēr politiskie riski ir svarīgi arī publiskajam sektoram. Par to liecina daudzās politisko risku komponentes, piemēram, ģeopolitika, kura ir saistīta ne tikai ar aizsardzības jautājumiem, bet arī kapitāla plūsmām un investīcijām, kas ietekmē valsts budžetu un valsts attīstības plānojumus. Tā kā pasaules ekonomika pēdējās desmitgadēs ir strauji globalizējusies, tad kaut vai nelieli politiskie notikumi, piemēram, protesti vai valdības maiņas tālu no Latvijas var ietekmēt piegāžu ķēdes un ietekmēt Latvijas ekonomiku un attīstības plānu izpildi. Politiskos riskus ne vienmēr var paredzēt, tāpēc svarīga ir politisko risku pārvaldība, kuras pamatā ir politisko risku identificēšana un analizēšana, pēc kā vēlāk izstrādā stratēģijas un darbības, kuras palīdz pārvarēt dažādus negaidītus politiskus notikumus.

Darba empīriskajā daļā tika mēģināts saprasts kā politikas plānotāji saprot, analizē, mazina politiskos riskus attiecībā uz “Latvija 2030” un NAP2027 plānošanas dokumentiem. Politikas veidotāju izpratni par politiskajiem riskiem lielā mērā veido normatīvais ietvars, konkrēti Attīstības plānošanas sistēmas likums, kurā teikts, ka aizsardzības politikas plānojumi neiekļaujas NAP un “Latvija 2030”. Tas nozīmē, ka šajos attīstības plānos tādi politiskie makro riski kā ģeopolitika, valsts iekšējā un ārējā aizsardzība netiek skatīta.

Valsts drošības attīstības plānojumu lielā mērā nosaka Nacionālais drošības likums, kurā netieši teikts, ka valsts drošības dienesti strādā ar politisko risku komponentēm. Valsts drošības dienestiem ir liela loma politisko risku analizē un saprašanā, praksē to var novērot, ja salīdzina politisko risku komponentes ar drošības dienestu skaitu Latvijā. Piemēram, SAB, VDD, MIDD saprot un analizē tādas politisko risku komponentes kā ģeopolitiku, iekšējos konfliktus, manipulācijas ar dabasresursiem, terorismu, kibernetiskus uzbrukumus; KNAB – korupciju; CERT.LV – kibernetiskus uzbrukumus; FID – nelikumīgi iegūto līdzekļu legalizēšanu (sankcijas, eksteritoriālā sasniedzamība). Šīs iestādes ir formālā atsevišķu ministriju pakļautībā, kā rezultātā arī vairākas ministrijas Latvijā nodarbojas ar politisko risku pārvaldību, piemēram, Aizsardzības, Ārlietu un Iekšlietu ministrijas.

Par to, kā šie dienesti un ministrijas strādā ar politisko risku pārvaldīšanu, liecina to 2008.-2010. gada un 2019. gada darbības pārskati, Nacionālās drošības koncepcijas (2008. un 2019. gads) un Valsts aizsardzības koncepcijas (2008. un 2016. gads). Izvēlētajā laika rāmī

PKC un ministriju politikas veidotāji izstrādāja NAP2027 un “Latvija 2030”. Salīdzinot drošības dienestu pārskatos un aizsardzības plānos minētos politiskos riskus ar NAP2027 un “Latvija 2030” identificētajiem riskiem un piedāvātajiem problēmu risinājumiem, kopējā tendence rāda, ka attīstības plānotāji neiekļauj politiskos riskus kā zināmas problēmas “Latvija 2030” un NAP2027.

Pirms “Latvija 2030” izstrādes drošības dienesti kopumā bija optimistiski par politisko risku radīto apdraudējumu, jo tas bija neliels. Ģeopolitiski pastiprināta uzmanība bija pievērsta Krievijas-Gruzijas karam, terorisma izplatībai Eiropā, jaunām korupcijas formām līdz ar ekonomiskās krīzes iestāšanos un enerģētisko drošību. Savukārt “Latvija 2030” kā galvenie politiskie riski identificēti Latvijas energoresursu atkarība no Krievijas (politisko risku komponente – manipulācijas ar dabas resursiem) un pilsoniskās nācijās attīstība (politisko risku komponente – iekšzemes konflikti un sociālais aktīvisms).

Citādāka situācija bija pirms NAP2027 izstrādes, kad drošības dienesti ziņoja par ģeopolitisko apdraudējumu, kas izpaudās Krievijas militārajā agresijā Ukrainā. Par Krievijas ietekmi ziņoja arī saistībā ar iespējamām hibrīdaktivitātēm, kas var ietekmēt Latvijas iekšējo drošību. Tāpat 2019. gadā bija izveidojusies sešu partiju koalīcijas valdība, kurai bija zems sabiedrības atbalsts. 2018. gadā Latvijā finanšu sektorā bankām bija problēmas ar patiesā labuma guvēju noteikšanu un masu iznīcināšanas ieroču izplatīšanas finansēšanas novēršanu, kā rezultātā Latvijā bija nopietni apdraudēta drošības un finanšu sistēmas integritāte. Kopumā sakarā ar pieaugošiem plaša rakstura dažādiem riskiem, Nacionālā drošības koncepcijā norādīts, ka iespējamo apdraudējumu spektrs Latvijas nacionālajai drošībai pārsniedz aizsardzības un iekšlietu sistēmas institūciju kompetenci. Tas nozīmē, ka nacionālās drošības apdraudējumu apzināšanā, novēršanā un pārvarēšanā ir jāiesaistās visai valsts pārvaldei. NAP2027 šādā aspektā politiskos riskus neskata, jo akcentē zināmas problēmas un darbības tikai saistībā ar sabiedrības zemo uzticēšanos un atbalstu politiķiem un politiskajām partijām. Tāpat NAP2027 norādīts, ka Latvijas politiskā vide un nestabilā nodokļu politika neļauj piesaistīt ārvalstu investīcijas.

Darba trešā daļā ir pētījuma galvenā daļa, kurā autors tieši meklē atbildi uz izpētes jautājumu un izvirzīto hipotēzi. Pētījumā izvirzītā hipotēze – politikas plānotāji saprot un analizē, taču vāji mazina un pārvalda politiskos riskus, izstrādājot “Latvija 2030” un NAP2027 – **nav apstiprinājusies**, par ko liecina intervijās iegūtas atziņas. Kopumā politikas veidotāji teorētiski saprot, kas ir politiskais risks, tomēr to izpratni par politisko risku pārvaldību veido normatīvo aktu ietvars – Attīstības plānošanas sistēmas likums un Nacionālās drošības likums, šie likumi izslēdz politisko risku analīzi, plānojot NAP un

“Latvija 2030”. Politikas plānotāji, izstrādājot “Latvija 2030” un NAP2027, politiskos riskus identificē nepilnīgi un dara to ļoti specifiski nozaru griezumos, par to liecina atšķirības starp valsts drošības dienestu identificētajiem riskiem un attīstības plānos aprakstītajām problēmām. Intervijās iegūts apstiprinājums, ka “Latvija 2030” un NAP2027 vienkārši izslēdz politisko risku analīzi, jo šie dokumenti ir vēlmju plāni un tie rakstīt kā optimistiskais attīstības scenārijs.

Pētījumā iegūtas arī sekundārās atziņas un ieteikumi, ko var izmantot, plānojot nākamo NAP vai “Latvija 2050”. **Pirmkārt**, lai mazinātu politiskos riskus, svarīgi attīstības plānošanas procesā iekļaut politisko risku analīzi, un ciešāk sadarboties ar dažādiem drošības dienestiem, kuri var palīdzēt ar informāciju un ekspertīzi risku pārvaldībā. Tas var palīdzēt mazināt attīstības plānos pretrunas, kas var rasties saistībā ar negaidītiem politiskiem notikumiem, un politikas veidotājiem samazināt ieguldīto laiku, pētot kādu politiskā riska komponenti. Šāda sadarbība var sekmēt vienotu politisko risku izpratni valsts pārvaldes līmenī. Arī NAP2027 un “Latvija 2030” izstrādātāji atzina, ka labprāt saņemtu kvalitatīvu informāciju no drošības dienestiem par politiskajiem riskiem.

Otrkārt, ir jādomā par to, kā aizsardzības politikas nemilitārās lietas vairāk iekļaut vidējā un ilgtermiņa attīstības plānos, jo gan Nacionālās drošības koncepcija, gan Valsts drošības koncepcijā vairākkārtīgi uzsvērts, ka iespējamo apdraudējumu spektrs Latvijas nacionālajai drošībai pārsniedz aizsardzības un iekšlietu sistēmas institūciju kompetenci. Tas nozīmē, ka visām valsts iestādēm ir vairāk jāsadarbojas politisko risku pārvaldībā.

Treškārt, attīstības plānotājiem vairāk jādomā par politiskajiem riskiem, kas izriet no valdības darbībām. Piemēram, NAP2027 teikts, ka straujas un nepārdomātas izmaiņas nodokļu politikā valsts budžeta apstiprināšanas procesā kavē valsts ekonomisko attīstību. Nestabila nodokļu politika ir viens no iemesliem, kādēļ samazinās piesaistīto ārvalstu tiešo investīciju apmērs. Lai arī šādām problēmām nav vienkāršs risinājums, tomēr šāda domāšana ir veselīgs piemērs, kā norādīt uz politiskās vides nepieciešamību pašsakārtoties. Problēmu identificēšanas un stratēģijas piemērošana jau ir svarīgs elements situācijas uzlabošanai.

Ceturtkārt, intervijās politikas veidotāji apgalvo, ka trūkst ilgtermiņa analītiskā plānošana, kura ir balstīta datos un precīzos aprēķinos. Tāpat tiek uzsvērts, ka Latvijā ir nepieciešams laiks, lai ievāktu precīzus datus par konkrēto attīstības plānošanas problēmu. Diemžēl šo problēmu var risināt tikai ar lielāku finansējuma ieguldīšanu valsts pētījumos, kuros pēc tam var balstīt politikas plānošanu.

IZMANTOTIE INFORMACIJAS AVOTI

Aizsardzības ministrija. *Valsts aizsardzības koncepcija*. (Ministru Kabinets apstiprināja 2008. gada 20. maijā).

Attīstības plānošanas sistēmas likums. (08.05.2008.). Izgūts no:
<https://likumi.lv/ta/id/175748-attistibas-planosanas-sistemas-likums>

Bekart, G., Harvey, C., R., Lundblad, C., T., Siegel, S. (2014). *Political risk spreads*. Palgrave Macmillan Journals on behalf of Academy of International Business. p. 488. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/43654621>

Bremmer, I., Keat, P. (2010). *The Fat Tail. The Power of political knowledge in an uncertain world*. Oxford University Press.

Chen, J. (2020). *Political Risk*. Retrieved from: <https://www.investopedia.com/terms/p/politicalrisk.asp>

Daniels, J., D., Ogram, E., W., Radebaugh, L., H. (1976). *International Business: Environments and Operations*. Addison-Wesley Publishing Company.

Dethlefs, R. (2015). *How Cyber Attacks Became More Profitable Than the Drug Trade*. Retrieved from: <https://fortune.com/2015/05/01/how-cyber-attacks-became-more-profitable-than-the-drug-trade/>

Finanšu izlūkošanas dienests. (2019). *Gada pārskats 2019*.

Finanšu izlūkošanas dienests. (2019). *Gada pārskats 2019*. Izgūts no:
<https://fid.gov.lv/lv/par-mums/gada-parskati>

Fitzpatrick, M. (1983). *The Definition and Assessment of Political Risk in International Business: A Review of the Literature*. The Academy of Management Review.

Goldsmith, C. (1997). *EU Agrees to Block Merger Of Boeing, McDonnell-Douglas*. Retrieved from: www.wsj.com/articles/SB868213225416324500

Gould-Davies, N. (2022). *Corporate Rejection of Russia Marks New Era of Political Risk*. Retrieved from: <https://www.themoscowtimes.com/2022/03/30/corporate-rejection-of-russia-marks-new-era-of-political-risk-a77143>

Henisz, W. J., Zelner, B., A. (2010). *The Hidden Risks in Emerging Markets*. Harvard Business Review.

International Country Risk Guide. (2014). *ICRG Methodology*. Retrieved from: <https://www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2014/08/icrgmethodology.pdf>

Yafimava, K. (2021). *Moldova's Gas Crisis and Its Lessons for Europe*. Carnegie Moscow Center. Retrieved from: <https://carnegiemoscow.org/commentary/85721>

Jensen, N. (2008). *Political Risks, Democratic institutions, and Foreign Direct Investment*. The University of Chicago Press on behalf of the Southern Political Science Association. P. 1040-1042. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/10.1017/s0022381608081048>

Jervis, R. (1992). *The Future of World Politics: Will It Resemble the Past?* International Security 16 (3). Retrieved from: <https://doi.org/10.2307/2539088> p. 42.

Kobrin, S., J. (1979). *Political Risk: A Review and Reconsideration*. Palgrave Macmillan Journals on behalf of Academy of International Business. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/154371>

Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likums. (18.04.2002.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/61679-korupcijas-noversanas-un-apkarosanas-biroja-likums>

Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs. (2008). *Publiskais pārskats 2008*.

Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs. (2019). *Ziņojums par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja darbību 2019. gadā*.

Latvijas Republikas Saeima. (2010). *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*.

Lsm.lv. (2020). *Kariņa valdībai gads: kas padarīts un kādi plāni šim gadam?* Izgūts no: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/karina-valdibai-gads-kas-padarits-un-kadi-plani-sim-gadam.a345543/>

LV portāls. (2020). *"Moneyval": Latvija panākusi progresu rekomendāciju ieviešanā*. Izgūts no: <https://lvportals.lv/norises/312439-moneyval-latvija-panakusi-progresu-rekomendaciju-ieviesana-2020>

Militārās izlūkošanas un drošības dienests. *Darbības jomas*. Izgūts no: <https://midd.gov.lv/lv/darbibas-jomas>

Ministru kabinets. (2008). *Nacionālās drošības koncepcija*. Izgūts no: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/182987>

Nacionālās drošības likums. (14.12.2000.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/14011-nacionalas-drosibas-likums>

Oneal, J., R. (1994). *The Affinity of Foreign Investors for Authoritarian Regimes*. Political Research Quarterly.

Par Nacionālās drošības koncepcijas apstiprināšanu. (26.09.2019.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/309647-par-nacionalas-drosibas-koncepcijas-apstiprinasanu>

Par Valsts aizsardzības koncepcijas apstiprināšanu. (16.06.2016.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/282964-par-valsts-aizsardzibas-koncepcijas-apstiprinasanu>

Pārresoru koordinācijas centrs (2020). *Latvijas nacionālais attīstības plans 2021.-2027. gadam*.

Political Risk Map 2020: Trade Tensions Threaten Political Stability. (2020). *Latvia*. Retrieved from: <https://www.marsh.com/us/insights/research/political-risk-map-2020.html>

Rice, K., Zegart, A., B. (2018). *Political risk. How Businesses and organizations can anticipate global insecurity*. Hachette Book Group, Inc.

Satversmes aizsardzības biroja likums. (05.05.1994.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/57257-satversmes-aizsardzibas-biroja-likums> 3. pants

Satversmes aizsardzības birojs (2020). *2019. Gada darbības pārskats*.

Satversmes aizsardzības birojs. (2009). *SAB 2008. gada darbības pārskats*. Izgūts no: <https://www.sab.gov.lv/?a=s&id=17&pgoffset=4&jid=64>

Simon, J., D. (1984). *A Theoretical Perspective on Political Risk*. Palgrave Macmillan Journals on behalf of Academy of International Business. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/154279>

Simon, J., D. (1984). *A Theoretical Perspective on Political Risk*. Palgrave Macmillan Journals on behalf of Academy of International Business.

Taleb, N.,N. (2007). *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. New York: Random House.

The Economist Intelligence Unit. (2010). *Democracy index 2010*. Retrieved from: https://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf

The Economist Intelligence Unit. (2019). *Democracy Index 2019*. Retrieved from: <https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/01/Democracy-Index-2019.pdf>

The Economist. (1997). *Brussels v Boeing*. Retrieved from: www.economist.com/node/151796.

The Economist. (2008). *Global Peace Index Rankings 2008*. Retrieved from: http://allianceau.com/pics/advant/2007_Economist.pdf

The Global Economy. (2008). *Political stability - Country rankings*. Retrieved from: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_stability/

The Global economy. (2019). *Expropriation risk - Country rankings*. Retrieved from: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/expropriation_risk/

The Global economy. (2019). *Political stability - Country rankings*. Retrieved from: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_stability/

Transparency International the Global Coalition Against Corruption. (2008). *Corruption perceptions Index*. Retrieved from: <https://www.transparency.org/en/cpi/2008>

Transparency International the Global Coalition Against Corruption. (2008). *Corruption perceptions Index: Latvia*. Retrieved from:

<https://www.transparency.org/en/cpi/2019/index/lva>

U.S. Department of the Treasury. *311 Actions*. Retrieved from:

<https://home.treasury.gov/policy-issues/terrorism-and-illicit-finance/311-actions>

Valsts drošības dienests. (2019). *2019. gada darbības pārskats*.

Valsts Drošības dienests. *Darbības jomas*. Izgūts no: <https://vdd.gov.lv/jomas>

Valsts drošības iestāžu likums. (05.05.1994.). Izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/57256-valsts-drosibas-iestazu-likums> 10. pants.

Valsts Kanceleja. (2019.) *Deklarācija par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību*.

Габуев, А., Умаров, Т. (2022). *Нур-Султан без Назарбаева. О причинах и последствиях кризиса в Казахстане*. Московский Центр Карнеги. Извлечено из:

<https://carnegie.ru/commentary/86147>

PIELIKUMI

Jautājumu bloki intervijām

Teorētiskie jautājumi:

1. Raksturojiet, kas jūsu izpratnē ir politiskais risks.
2. Kas, jūsuprāt, ir nozīmīgākie politiskie riski valsts pārvaldei?
3. Vai jūs piekristiet apgalvojumam, ka ir tādi politiskie notikumi, kuri pilnībā vai daļēji atceļ politikas plānojumu? Ko tādā gadījumā par attīstības plānojumu atbildīgajām valsts iestādēm labāk darīt?
4. Kā, jūsuprāt, attīstības plānošanu ietekmē gadījumi, kad bieži mainās valdības? Varbūt ir piemēri.
5. Jautājums par politisko stabilitāti. Piemēram, Latvijā pie varas valdībā nonāk populistu un eiro skeptiķi un šo partiju politiskais uzstādījums ir mazināt eiropintegrāciju vai attiecības ar NATO. Jūsuprāt, kā tādā gadījumā rīkoties? Un ko darīt ar vidējā un ilgtermiņa attīstības plānošanu, kurā paredz tieši pretējo?
6. Vai esiet novērojis, ka kāds valdības lēmums ir pretrunā ar valsts attīstības plānojumu? Vēlams piemērs.

Par darbu organizēšanu pārstāvētajā institūcijā:

1. Vai starp jūsu institūcijas darbiniekiem pastāv vienota izpratne par politiskajiem riskiem, kad noris darbs pie attīstības plānojumiem? Piemēram, ģeopolitiku, korupciju utt.
2. Vai jūsu institūcijai ir sadarbība ar valsts drošības dienestiem vai nevalstiskajām organizācijām, kuras regulāri analizē ģeopolitiku, Latvijas iekšējo drošību, terorismu, korupciju, sabiedrisko domu un daudz ko citu? Ja jā, raksturojiet šo sadarbību.
3. Kā jūs domājat, vai Jūsu organizācijā ir pietiekami daudz informācijas par politiskajiem riskiem?
4. Vai jūsu organizācija ir pirkusi politisko risku konsultāciju uzņēmumu analīzes par politikajiem riskiem?
5. Vai jūs savā ikdienas darbā izmantojat scenāriju plānošana un aklo punktu apzināšanu?

NAP2027, "Latvija 2030" un normatīvie akti:

1. Gribu dot jums vienu piemēru, "Latvija 2030" rakstīts, ka Latvijai ir labas iespējas kļūt par tranzītvalsti starp Rietumiem un Austrumiem, bet pašreizējā situācija skaidri redzamas, ka tranzīts ar Austrumiem Krievijas agresijas dēļ īsti nebūs iespējams. Ko

- tādā gadījumā darīt un kā censties labāk izvairīties no šādam sarežģītām attīstības plānošanas situācijām?
2. Kad izstrādājāt “Latvija 2030” un NAP2027, vai izmantojāt nākotnes scenāriju plānošanu un centāties apzināt aklos punktus – politiskus notikumus, kurus nevar prognozēt?
 3. Man ir bijušas intervijas ar dažiem politikas veidotājiem un savā veidā izkristalizējušās dažas lietas, varbūt jūs varētu tās komentēt (izmantoju atziņas no citām intervijām diskusijas veidošanai).
 4. Saskaņā ar Attīstības plānošanas sistēmas likumu, ne NAP2027, ne “Latvija 2030” attīstības plāni neparedz valsts aizsardzības politikas plānošanu, šajos attīstības plānošanas dokumentos politisko risku pārvaldības dimensija ir maz atspoguļota. Vai, jūsuprāt, vidējā termiņa un ilgtermiņa attīstības plānos nav jāiekļauj valsts aizsardzības politikas plānošana konceptuālā līmenī? Līdzīgi kā Nacionālās drošības koncepcijā.
 5. Vai, jūsuprāt, Latvijas ilgtermiņa galvenajam dokumentam, kurš nosaka valsts attīstību nākamajiem 20-25 gadiem, nav vairāk jāpievēršas ģeopolitisko notikumu analīzei un scenāriju prognozēšanai?
 6. Varbūt ziniet, ka līdz 2009. gadam Latvijā pastāvēja Informācijas analīzes dienests, kurš zināmā mērā veica politisko risku saprašanas un analizēšanas funkcijas. Dienestu likvidēja un tā funkcijas lielā mērā nodeva Satversmes aizsardzības birojam un pārējiem valsts drošības dienestiem. Informācijas analīzes dienesta uzdevumi bija informēt valsts pārvaldes institūciju atbildīgās amatpersonas par valsts drošības apdraudējumiem un izstrādāt ieteikumus Nacionālās drošības padomei par valsts drošības iestāžu darbības virzieniem un prioritātēm. Vai, jūsprāt, šāds dienests nav vajadzīgs, kurš atbalstītu valsts pārvalde institūcijas ar informāciju politisko risku analīzei?

Intervija ar Arvilu Ašeradenu

Arvils Ašeradens: pārstāv politisko partiju “Jaunā Vienotība”, Ilgtspējīgas attīstības komisijas biedrs, bijušais ekonomikas ministrs (2016.-2019. gads), vairāku Saeimas sasaukumu deputāts. Intervijas norises laiks: 08.04.2022. plkst 11.30-12.45. Saruna norisinās attālināti platformā “Zoom”.

Ievadrūna: organizatoriskie jautājumi, A. Ašeradens piekrīt, ka interviju ieraksta un tā ir publiska.

Ašeradens: Vai jūs varat atkārtot, kas ir jūsu pētījuma mērķis?

Cepure: Šī pētījuma mērķis ir noskaidrot politikas veidotāju izpratni par politiskajiem riskiem.

Ašeradens: Skaidrs. Sāksim ar to, ka man nav izpratnes par politiskajiem riskiem. Kas, jūsuprāt, ir politikā riskā koncepts?

Cepure: Tas būtu mans pirmais jautājums jums. (*neliela pauze*) Manā ieskatā 21. gadsimta politiskais risks ir iespējamība, ka politiska darbība ievērojami ietekmē uzņēmējdarbību un arī, protams, valsts attīstību. Tie politiskā riska avoti varbūt ļoti dažādi. Piemēram, indivīdi – es eju protestēju, esmu viedokļa līderis, aicinu sabiedrību uz protestiem. Tāpat politiskā riskā avots varbūt nevalstiskās organizācijas, nacionālā valdība, starptautiskās organizācijas, kuras pieņem lēmumus...

Ašeradens (*pārtrauc*): Karš ir politiskais risks?

Cepure: ... Jā, precīzi, tas ir galējs politiskais risks. Politisko risku komponentes ir ģeopolitika, kas nozīmē karš, sankcijas, lielvaru ietekmes pārdale. Tāpat politiskā riska komponentes galējā formā varbūt valsts apvērsumi. Mērenākās politiskā riska komponentes ir diskriminējoši likumi, sociālais aktīvisms.

Ašeradens (*pārtrauc*): Jūs politisko risku skatat kā faktoru, kas var izmainīt Latvijas ģeopolitisko kursu, ja?

Cepure: ... Politiskais risks var izmainīt Latvijas ģeopolitisko kursu, bet šī pētījuma ietvaros es neizmantoju vārdu ģeopolitiskais kurss, mans fokuss ir vērsts uz vidējā termiņa un ilgtermiņa attīstību. Bet, jā, ģeopolitiskais kurss ietekmē Latvijas attīstību.

Ašeradens: Skaidrs! Nu.. Latvijas ģeopolitiskais kurss pašlaik ir stingra eiroatlantiskā izvēlē.

Cepure: Jā, tā ir...

Ašeradens (*turpina*): Iespējams, ka kara situācijā kādam var šķist, ka šāda izvēle ir mulķīga, jo kāds var domāt, ka labāk ir pievienoties Putina Krievijai, tas ir ģeopolitiskais risks, ja ?

Cepure: Jā, tas ir politikais risks kā ģeopolitikā kursa maiņa. Pareizs piemērs.

Ašeradens: Labi, tagad viss ir skaidrs.

Cepure: Jā, tātad mums izpaliek daži ievadjautājumi, jo pārrunājām šo politiskā riska konceptu un izpratne mums ir radusies. Sakiet, lūdzu, cik, jūsuprāt, svarīgi ir politiskie riski plānojot ilgtermiņa un vidēja termiņa attīstību?

Ašeradens: Emmm..., teiksim tā. Tas valsts attīstības vektors ir diezgan nemainīgs pēdējās divas desmitgades, taču politisko risku pārvaldi ir komplicēti ielikt valsts ilgtermiņa un vidēja termiņa attīstības plānojumā. Jo valsts attīstās pēc sistēmas, kurā mēs dzīvojam, kas ir parlamentāro vēlēšanu ciklu četrģades. Tātad, nākot jaunajai Saeimai, tā pieņem kursu, kurā tā virzīsies. Vai tas ir politiskais risks? Jā un nē. Vienmēr tā Saeima varbūt citādāka, piemēram, šajā Saeimā nomainījās variāki 60 % deputāti, un bija iespējamība, ka valsts dodās pilnīgi citā attīstības virzienā, un bija vajadzīgs laiks, lai stabilizētu politisko kursu, bet kopumā tie riski vienmēr eksistē. Viņus var skatīt nacionālā līmenī, tas ir politiskais attīstības cikls, kurā virzītas tas dosies. Ievēlot jaunu Saeimu, tai nav pienākums turēties pie iepriekšējās Saeimas lēmumiem. Teiksim, 14. Saeima nebūs pienākums turēties pie tā, ko lēmusi 13. Saeima. Protams, ka valstij ir līgumi un viss visādas saistības, bet vienā vai otrā nozarē Saeima var pieņemt lēmumu, izveidot valdību un tā valdība dosies savā virzienā, kurā tā uzskatīs par nepieciešamu. Tie riski vienmēr ir iespējami. Tas ir viens.

Otrs, ir skaidrs, ka valsts institūcijām un ierēdniecībai šie riski ir jāvērtē un jāmēģina šie riski amortizēt, mēģinot saglabāt tādas ilgspējīgas attīstības kursa, nu tādu pārāk lielu nemētāšanos. Piemēram, attīstības kursa izmaiņas parasti noved pie lielām attīstības izmaksām. Kopumā tie riski ir svarīgi. Piemēram, šaubas par eiroatantiskā kursa izvēles varētu novērst pie lieliem riskiem – valstiskuma zaudēšanas. Līdz ar to ģeopolitika ir radikālā un eksistenciāla. Savukārt izšķiršanās par vidusskolu katrā ciemā vai tomēr centralizētu izglītības iestāžu izvietojumu nesagraus valsts attīstību, bet, iespējams, ilgtermiņā būtiski ietekmēs izglītības sistēmas attīstību. Riski eksistē vienmēr un jaunā politiskā kadencē var notikt negaidīti pagriezieni. Svarīga ir vēlēšanu izvēle, cik neprognozējamus politiskos spēkus tie atbalsta. Tas bija liels risks sākoties 13. Saeimai, kad runāja par sešām ministrijām vienu valsts universitāti, energosistēmas būtisku elementu atcelšanu un ko tik vēl ne... Politiskajai sistēmai šie riski ir jānostabilizē. Tas ir tas augstākais līmenis, pārējie riski varbūt ļoti daudz. Tāpat piemērs ir kovids, kas ietekmēja visu, neviens nekad nebija gatavs globālai pandēmijai. Šie riski parādījās un valstij bija jāmobilizējas.

Cepure: Jūs strādājiet Ilgspējīgas attīstības komisijā, vai starp jūsu komisijas darbiniekiem pastāv vienota izpratne par politiskajiem riskiem, kad noris darbs pie attīstības plānojumiem?

Ašeradens: Komisija neveido attīstības plānu, to veido Pārresoru koordinācijas centrs. Šī institūcija ir Ministru kabineta pakļautībā un Saeimai ar to ir mazs sakars. Tas jautājums ir jāuzdod viņiem. Attiecībā uz plāniem ir divi veidi, kā valsts rīkojās. Piemēram, Ziemeļvalstis attīsta ļoti jaudīgus pētniecības institūtus, kas mēģina prognozēt notikumus uz priekšu, ir valsts pakļautībā dažādi institūti, piemēram, veselības institūti vai izglītības institūti, vai vispārējie lielie *think tank*, kuros, piemēram, Somijas parlaments iegulda pētījumos vien 30-50 miljonus EUR gadā, lai izpētītu savu nākotnes attīstību. Es pat nezinu, cik Somijas izglītības, veselības, vai aizsardzības ministrija tērē naudu. Nu lūk, un tad šīs organizācijas piedāvā šos iespējamus attīstības virzienus, izvēļu kursus un izvēļu riskus un tad politiskā līmenī notiek tāda debāte, kur mēs ejam, vai kā mēs varētu darīt šo lietu. Otrs ir Latvijas process, kuru es saucu par Rovaniemijas procesu, tā ir tā vieta, kur dzīvo Ziemassvētku vecītis, jā... Un tad visas ministrijas un organizācijas sūta tādas vēlmju vēstules, tādas kā bērni raksta Ziemassvētku vecītim, ka mums vajadzētu to un šito. Un tad šis Pārresoru koordinācijas centrs šo visu mēģina salikt kopā attīstības plānošanas dokumentos iekšā. Un Pārresoru koordinācijas centrs ļoti labi apzinās, ka tas plāns iezīmē kaut kādu iespējamo attīstības vektoru. Tajā pašā laikā Pārresoru koordinācijas centrs zina, ka 14. Saeimas izveidotajai valdībai nebūs pienākums turēties un sekot līdz šim “Latvija 2030” plānam. Tā valdība rakstīs savu programmu. Un tur ir tā problēma šajā visā kā mijiedarbosies īsais četrgadējs politiskais cikls ar ilgtermiņa Latvijas attīstības plāniem. Respektīvi, attīstības plāns reflektē ierēdniecības un valsts pārvaldes vēlmi kā vajadzētu attīstīties, bet savas korekcijas plānā ievieš jaunas valdības sastādīšana.

Cepure: Atgriežoties pie iepriekšējā jautājuma, jūs pārdomas par vienotu risku izpratni starp Ilgtspējīgas attīstības komisijas darbiniekiem...

Ašeradens: Komisija nav gājusi cauri risku analīzes dokumentiem, līdz ar to ir grūti pateikt. Nebūs viedokļa. Un arī tajā Nacionalajā attīstības plānā risku analīze nav ietverta. Pašreiz tie riski sasniedz arī tādu apmēru, kur, ja cilvēki nāktu un teiktu: “Klau, puisi, tulīt būs globālā pandēmija un 2.5 gadus iesiet lokdaunā”, tad mēs prasītu, ko viņi tur pīpē. Tāpat arī, ja kāds būtu pateicis, ka 2022. gada 24. februārī sāksies plaša mēroga invāzija Ukrainā, tad arī līdzīgi teiktu: nu, nu, nu.... Tā kā respektīvi gribu teikt, ka, protams, tiek vērtēti dažādi riski, tādi kā energosistēmu *blackout* riski no Krievijas, un valsts pārslēdzas uz vienotu energosistēmas tīklu ar Eiropu, līdzīgi kā ar gāzi. Ja tiktu novērtēts risks, ka karš iestāsies 2022. gadā, protams, tas viss būtu noticis daudz ātrāk un izveidotos pilnīgi cita tirgus struktūra. Tā kā es gribu teikt jā un nē. Dažādās sistēmās dažādas lietas tiek vērtētās, bet ne pilnīgi. Piemēram, veselības aprūpē pandēmijas risks vispār nebija vērtēts kā tāds. Kovid apkarošana tika risināta

ienākšanas kārtībā. Vai tas bija labi vai nē? To vēl laiks rādīs. Latvijā ir bijis lielākais *lockdown* dienu skaits un lielākā mirstība, kas nav labākais rezultāts, ko mēs gaidījām.

Cepure: Jūs minējat energoresursus, starp citu, manipulācijas ar energoresursiem ir viens no politiskajiem riskiem, Latvijas gadījumā, ka Krievija manipulē ar dabasgāzes piegādēm...

Ašeradens: Savulaik, kad es biju ekonomikas ministrs, šos riskus mēs ievērtējām. Un atteikšanās no Krievijas dabasgāzes prasa milzīgu koordinētu rīcību Eiropas līmenī. Divi lieli projekti – desinhronācija no Krievijas un sinhrozinācija ar Eiropu tiek risināta šobrīd. Projekts ir attīstībā, tieši tāpat ir ar gāzes tīkliem – starpsavienojumi ar Poliju un Somiju ir izveidoti. Līdzīgi ir arī transporta sistēmas un militārajiem riskiem Suvalku koridorā. Šādi riski tiek vērtēti. Vienīgi, ja šīs risku analīzes būtu labākas, tad projekti tiktu īstenoti ātrāk.

Cepure: Ja tas nav klasificēts, vai Ilgtspējīgas attīstības komisijai ir sadarbība ar valsts drošības dienestiem vai nevalstiskajām organizācijām, kuras regulāri analizē ģeopolitiku, Latvijas iekšējo drošību, terorismu, korupciju, sabiedrisko domu?

Ašeradens: Neesam uzklaušījuši drošības dienestus Ilgtspējīgas attīstības komisijā.

Cepure: Pēc jūsu sacītā es noprotu, ka NAP2027 un “Latvija 2030” ir elastīgi un vispārīgi plānošanas dokumenti, pareizi?

Ašeradens: Pirmkārt, šie dokumenti nav pētījumos un analīzē balstīti. Respektīvi, es mēģināšu salīdzināt. Mūsdienās kvantitatīvi ir iespējams aprēķināt jebkuru attīstības manevru. Piemēram, es gribēšu doties uz Marsu, mēs sarēķinātu, kad vislabāk ir startēt no zemes, ar kādu ātrumu ieiet kādā orbītā un sarēķinēt pēc cik gadiem mēs ienāksim attiecīgajā Marsa orbītā, un kādā veidā mēs nolaistos uz Marsa. To var izdarīt, tie eksaktie aprēķini. Un vēlreiz, šie attīstības plānojumi ir balstīti “būtu vēlams kategorijās”. Tas rada tādu vēja plūsmu, vēja virzienu, ka tur vajadzētu doties, bet tur nekas nav izrēķināts. Es, piemēram, nodarbojos ar augstākās izglītības reformu. Dažus gadus atpakaļ nerunāja, ka universitātēm ir jābūt starptautiskajos reitingos, pašlaik esam vienojušies, ka universitātēm ir jābūt starptautiskajos reitingos. Taču tad iestājās nākamā dilemma, – universitāšu attīstība prasa noteiktas investīcijas. Piemēram, Tartu universitāte budžets ir 200 miljoni EUR gadā, tikmēr Latvijas augstākās izglītības kopējais valsts finansētais budžets 90 miljoni EUR. Tas manevrs uz izcilību un nepieciešamību nav izrēķināts. Tāpat saka, ka vajag labas vidusskolas. Ļoti labi! Bet labām vidusskolām ir izmaksas – tām ir vajadzīgi resursi, infrastruktūra. Tā attīstības plānošana ir tāda, ka mums ir jāiet konkrētā virzienā, taču kā to sasniegsim, – par to domāsim vēlāk. Un pamatā ir tas, vai konkrētais parlaments sniegs atbalstu, vai nē. Attīstības virzieni tiek iezīmēti: Eiroatlantiskais kurss, pilsoniskā sabiedrība, demokrātija. Bet tiklīdz mēs

aizejam zemākos līmeņos, kuros ir precīzi rēķināmi manevri, kuri izmaksā lielu resursu, tādu pētījumi un aprēķini vienkārši nav.

Cepure: Jā, interesanti..

Ašeradens: Es jums, Mik, uz došu vienu svarīgi jautājumu. Valstij ir vesela čupa jautājumu un tabulu, kuru neviens neapskata, piemēram, iedzīvotāju skaits valstī. Valsts un infrastruktūra ir programēta 2,6 miljoniem iedzīvotāju. Iedzīvotāju skaits nemitīgi samazinās. Valsts kā tāda kategoriski atsakās no diskusijas kā stabilizēt valsts iedzīvotāju skaitu un kā palielināt to, kamēr citās metropolēs pieaug iedzīvotāju skaits. Un šis eksistenciāli svarīgais jautājums nekustās, un ko tas nozīmē? Mums ir arvien grūtāk pārvaldīt savu infrastruktūru. Visi saka, ka man vajag ceļu, bet ceļa galā dzīvo viens un vai divi cilvēki, kuri nodokļos pat simto daļu no tā nav samaksājuši. Eksistenciāls jautājums tūlīt būs, kas maksās pensijas! Sistēma izvairās no šādas diskusijas, jo tā ir nepatīkama. Attīstības plānos mēs runājam par to, kas mums patīk, nevis par to, kas ir būtisks.

Cepure: Jā, piekrītu, viela pārdomām. Atgriezoties pie NAP2027 un "Latvija 2030", saskaņā ar Attīstības plānošanas sistēmas likumu, ne NAP2027, ne "Latvija2030" attīstības plāni neparedz valsts aizsardzības politikas plānošanu, un šajos attīstības plānošanas dokumentos politisko risku pārvaldības dimensija ir maz atspoguļota. Vai, jūsuprāt, vidējā termiņa un ilgtermiņa attīstības plānos nav jāiekļauj valsts aizsardzības politikas plānošana konceptuālā līmenī?

Ašeradens: Vai jūs zināt, kāpēc Nacionālais attīstības plāns 2027. gadam tika rakstīts?

Cepure: Teorētiski zinu, bet jūs tad varbūt varat nokomentēt, iespējams, man ir citādāks viedoklis.

Ašeradens: Tas tiek rakstīts, lai uz tā pamata varētu apgūt ES finansējumu. Šim dokumentam relatīvi ir maz sakara ar valsts kopējo attīstību. Tā ir tikai nepieciešamība, lai saņemtu aploksni ar 7 miljardiem EUR no Eiropas, un tad pārdalīt to kā nu kurai nozarei tas būtu nepieciešams. Jūs nekādi citādi to dokumentu nevarat interpretēt un tam nav nekādas citādas nozīmes vai slodzes!

Cepure: Jūs sakat, ka trūkst pētījumi valsts attīstībai un, ka tie prasa lielus līdzekļus, kur ir problēma to mainīt?

Ašeradens: Tā problēma ir tajā, ka mēs savā politiskajā dialogā esam nonākuši pie situācijas, kurā mēs sakām, ja mums ir jāiegūlda nauda pētījumos, analogija tam varētu būt – nolaist naudu podā. Cilvēki uzskata, ka pētījumi nav svarīgi un viss balstās uz politisko pārliecību. Strādājot ar Ziemeļvalstīm vai valstīm, kurām ir ilgtermiņa plānošanas kurss, tā attieksme ir pilnīgi pretēja. Piemēram, tie paši vācieši, viņi neuzticās vienam pētījumam, viņi taisa trīs un

četrus pētījumus, lai izvilktu no tiem vidējo situāciju, lai pieņemtu lēmumu par konkrētu politiku. Latvijā lēmumi tiek pieņemti balstoties uz ministra pārlicību par to vai šī lieta ir pareiza, vai nē. Mums ir datu masīvi, taču ar to analītisko darbu nodarbojās ļoti maz cilvēku. Piemēram Izglītības un Zinātnes komisijā ir ļoti maz pētījumi, uz kuriem balstīt lēmumu pieņemšanu, jo valsts pētījumu programmas īsti nestrādā šajā attīstības virzienā. Un te jāatgriežas pie tā, ka es neesmu redzējis nevienu nopietnu pētījumu, uz kura ir balstīts Nacionālais attīstības plāns. Kaut kādā veidā no nopietnas politikas mēs esam izņēmuši arī pētniecību un analītiku. Diemžēl.

Cepure: Varbūt zināt, ka līdz 2009. gadam Latvijā pastāvēja Informācijas analīzes dienests, kurš zināmā mērā veica politisko risku saprašanas un analizēšanas funkcijas. Dienestu likvidēja un tā funkcijas lielā mērā nodeva Satversmes aizsardzības birojam un pārējiem valsts drošības dienestiem. Informācijas analīzes dienesta uzdevumi bija informēt valsts pārvaldes institūciju atbildīgās amatpersonas par valsts drošības apdraudējumiem un izstrādāt ieteikumus Nacionālās drošības padomei par valsts drošības iestāžu darbības virzieniem un prioritātēm. Vai, jūsprāt, šāds dienests atkal nav vajadzīgs, vai ar tā uzdevumiem tiek galā pašreizējie drošības dienesti?

Ašeradens: Ar to ir jābūt ļoti uzmanīgiem un ļoti precīzi ir jāzina, ko šāds dienests varētu dot. Mums ir divi drošības dienesti un ir arī militārais drošības dienests, kuri informē valdību, Ministru prezidentu un Valsts prezidentu. Tāpat ir arī Iekšlietu ministrijā noziedzības analīzes centrs. Es domāju, ka šie dienesti šos riskus monitorē, un es domāju, ka premjers un ministri saņem šādu analīzi par riskiem un apdraudējumiem. Es teiktu, ka tā drīzāk ir problēma ilgtermiņa analītiskajā plānošanā. Tas ir par to, kā mēs mainām sociālās struktūras un iedzīvotāju paradumus un domāšanas veidu par vienu vai otru politiku. Viena lieta, kas ilgtermiņā var novest pie milzīgām sekām, ir digitālais analfabētisms, kas ir Latvijā. Latvija ir priekšpēdējā vai pēdējā vietā digitālajās prasmēs. Vēl divi vai trīs gadi bez būtiskām izmaiņām, un Latvijas ekonomiskā izaugsme būs ļoti bezcerīga un stagnējoša, un mēs atpaliksim jauno tehnoloģiju lietošanā. Šāda informācija ir pieejama, es domāju, ka daudzas lietas, kas attiecās arī uz politiskajiem riskiem pašiem ierēdņiem un politiķiem būtu jānolasa, jo tā ir problēma valsts attīstībā.

Cepure: Kā ar Saeimas analītisko dienestu, cik lielu ieguldījumu tas var dot politiķiem palīdzēt pieņemt kvalitatīvākus lēmumus?

Ašeradens: Šāds dienests ir, bet ņemot vērā šī dienesta resursus, es nekādu lielu ietekmi neesmu sastapis.

Cepure: Kad jūsu bijāt ekonomikas ministrs, tad politisko risku scenāriju plānošana notika, bet konkrēti par nozarēm, pareizi esmu sapratis no jūsu sacītā?

Ašeradens: Jā, jo ministrijās ir vairāk analītiķu, kā teikt, vēl ir daži palikuši. Viņi mēģina iezīmēt nākotnes riskus. Bet šis, Mik, jums ir jāsaprot, tas karalis attīstības plānošanā ir politiskais cikls. Tie ir četri gadi, ievēlās jauna Saeima, tad tā kādus pāris mēnešus mēģina saprast, ko, kurš darīs, sadala atbildības sfēras un tad metās darīt darbus. Divus gadus notiek aktīvs darbs, kam nāk klāt operatīvie uzdevumi, piemēram, kovids... Un ceturtajā gadā tiek domāts par nākamajām vēlēšanām. Tad notiek atslābums, liela daļa problēmu tiek nomestas zemē, tad ievēl Saeimu, un tad atkarībā no noskaņojuma risina īstas vai arī pseido problēmas... Tas ir attīstības cikls. Tā efektīvā attīstība notiek divus ar pusi līdz trīs gadus.. Tagad jau patiesībā partijas raksta savas programmas. Labi, – ir karš, kas izdara savas korekcijas, bet programmās parādās zināmi uzdevumi, kas saistīti ar vēlēšanu izvēlēm, un tas būs tas vējš, kas pūtīs burās, un noteiks valsts attīstību. Pārējais viss ir vēlmju domāšana.

Tā mūsu problēma ir, ka pētījums par attīstības plānojumu ir vienāds ar naudas nolaišanu podā. Būs cilvēki, kuri teiks, ko jūs tur čakarējaties un nebūs nemaz tik daudz cilvēku, kuri būs gatavi to pētījumu lasīt. Un patiesībā nav arī laba institūcija, kura varētu dot labus padomus, kā rīkoties. Šis Nacionālais attīstības plāns neatbild uz eksistenciāliem jautājumiem.

Cepure: No manas puses tas būtu arī viss, ir vēl jautājumi, bet jūs tiem atbildējāt un tie, manuprāt, vairs nav aktuāli. Sakiet, lūdzu, varbūt jums ir kāds ieteikums, kuru vēl personu varētu nointervēt attiecībā par tēmām attīstības plānošana un politiskie riski?

Ašeradens: Pārresoru koordinācijas centrs. Tie būs ļaudis, kuri pastāstīs, kā to procesu ieliek daudz maz saprotamas tabulās iekšā. Jums vajadzētu runāt arī ar ministriju attīstības plānošanas cilvēkiem, tie varētu pastāstīt par nozaru griezumumu. Piemēram Veselības, Izglītības un Finanšu ministrijas.

Cepure: Paldies, jums, veiksmi tālākos darbos!

Ašeradens: Visu labu!

Intervija ar Rudīti Osvaldi

Rudīte Osvalde: Pārresora kordinācijas centra vadītāja vietiece un Attīstības plānošanas nodaļas vadītāja. Saruna norisinās 09.04.2022. plkst. 15.15-16.30. attālināti platformā "Zoom".

Ievadrūna: iepazīstināšanās, R. Osvalde piekrīt, ka saruna tiks ierakstīta un publicēta.

Cepure: Raksturojiet, kas jūsu izpratnē ir politiskais risks, brīvs raksturojums, varat izmantot piemērus.

Osvalde: Jā, interesanti, kā jūs to saistat ar attīstības plānošanu. Ar politiskajiem riskiem kā zināms izprot visādus ekonomiskos pavērsienus, kas vairāk ir vērsti uz uzņēmējdarbību. Proti, jebkura valsts rīcība, kura varētu ietekmēt ekonomisko attīstību, kas ir vairāk teorētiski. Savukārt, tas kā jūs to esat sakombinējis kopā ar valsts attīstības plānošanu, teikšu godīgi, attīstības plānošanā politikos risku jēdzienu neizmanto.

No attīstības plānošanās tos politiskos riskus vairāk var vērtēt, kad ir attīstības plānošana ar saviem dokumentiem – LIAS, NAP, pamatnostādnes, plāni, koncepcijas, starptautiskie dokumenti, ilgtermiņa vai Eiropas līmeņa dokumenti, kuri ir ļoti plaši. Savukārt tiem līdzās pastāv četrgadē valdības ciklam atbilstošās valdības deklarācija un rīcības plāns. Un te rodās kolīzija, kas ir valdības dokumentā un kas ir attīstības plānā. Starp šiem diviem dokumentiem varētu būt diezgan lielas nobīdes un pat pretrunas. Šie dokumenti dzīvo katrs savu dzīvi. Tomēr varam uzstāt sev uz pleca, ka esam pieradinājuši politiķus – deklarācijas sākumā atsaucās gan uz NAP, gan uz "Latvija 2030". Manuprāt, tikai vienā valdības deklarācijā – Laimdotas Straujumas deklarācijā – uzrādījās šie NAP rādītāji, kur preambulā tika rakstīts, ka jāseko NAP un dažādiem citiem ekonomiskajiem rādītājiem. Riski vairāk tiek saistīti ar ekonomiskajām darbībām. Uzņēmējiem ir savādāk, tur tiešām ir jebkādi politiskie riski, piemēram, covid krīze, inflācija kara dēļ. Plānošanai vairāk izaicinājumi ir klimata riski. Tādā vīzijas dokumentu līmenī ar lieliem politiskiem riskiem īsti nestrādā un konkrētus piemērus ir grūti nosaukt.

Cepure: Nedaudz atkāpjoties no jautājumiem, man šodien bija saruna ar vienu deputātu no Ilgtspējīgas attīstības komisijas. Šī persona apgalvoja, ka NAP2027 un "Latvija 2030" ir vēlmju dokumenti, kuri ir ļoti vispārīgi, šie attīstības plāni maz balstās nopietnos pētījumos, Latvijas attīstība norisinās līdz ar parlamentāro ciklu, un konkrēti NAP2027 ir izstrādāts, lai apgūtu ES finansējumu. Kādas ir jūsu pārdomas par šiem komentāriem?

Osvalde: Jā, saprotu, tas noteikti nebija Vjačeslavs Dombrovskis. (*smejās*) Daudz kam var piekrist un daudz kam nē. Iepriekšējais NAP 2014.-2020. gadam tiešām bija balstīts tajā, lai

varētu apgūt ES finansējumu. Tā ir taisnība! Tāds bija Eiropas Komisijas nosacījums, ka mums nav nekāda sakarīgā plānošana un visi ar to strādāja. Pie šī NAP dokumenta noteikti bija ļoti plaša vispārīga plānošana, pirmkārt, bija grūti saprast kā vispār sākt plānot šo dokumentu. Nav tā, ka kāds sēž kabinetā un izdomā NAP un tad aizsūta pārējiem nokomentēt. Bija ļoti plaša sabierības iesaiste, deputātu iesaiste un tā tālāk. Daļēji tas ir vēlmju dokuments, bet tas ir ļoti konkrēts dokuments ar konkrētām finansēm un konkrētām lietām, kurš tālāk tiek pārņemts zemāka līmeņa dokumentos – pamatnostādnēs, plānos vai konkrētās darbībās. Tas, ka ir nacionālā līmeņa plāns, tas nenozīmē, ka katra darbība vēl ir jāpamato ar citu plānošanas dokumentu, tā nav obligāta prasība. Tajā ziņā plānošanas dokumenti ir jāskata no pašas augšas. Tie ir ļoti plaši un vispārīgi, tie ir vairāk Eiropas vīziju dokumenti, un tos mēs nevar ietekmēt. Tie ir ārpus sistēmas plānošanas dokumenti mūsu sistēmā. Tomēr NAP ir gana konkrēts dokuments un tā nav, ka to nebalsta uz pētījumiem. Būtība katru jaunu plānošanas ciklu sāk uz iepriekšējā attīstības plāna izvērtējuma pētījumu. Tas nenozīmē, ka izvērtē tikai attīstības plānu, bet izvērtē arī valsts sasniegumus, visus ekonomiskos rādītājus, prognozes un tā tālāk. Te atkal var atsaukties uz iepriekšējo NAP, kur kļūdaini un ar lielu ambīciju bija ievietota augsta demogrāfijas prognoze, kura Latvijā nekad nebūtu sasniedzama – vienalga, ko darītu, kādus pasākumus rīkotu. Ieteiktu jums paskatīties NAP 2014.-2020. gada izvērtējumu, kas ir publiski pieejams, un kur kritiski izvērtēts, kas ir sasniegts un kas nav. Katram dokumentam ir savas prasības, to jūs varat redzēt PKC Politikas veidošanas rokasgrāmatā. Deputātam ir kaut kur taisnība, bet daudz kas ir arī citādāk.

Cepure: Labi. Jūs jau iezīmējāt kā Pārresoru koordinācijas centrs skatās uz politiskajiem riskiem. Kas, jūsuprāt, ir nozīmīgākie politiskie riski valsts pārvaldei?

Osvalde: Mana atbilde varbūt būs netradicionāla, bet mana pieredze rāda, ka tā ir politiska griba, kas nozīmē izslēdzošu dialogu un vēlmi kaut ko sakartot. Tas stāv pāri likumiem un attīstības plānošanas dokumentiem. Jo, ja es negribu, es varu arī to neizpildīt un neviens mani par to cietumā neliks. Ļoti daudz kas ir balstīts politikajā gribā un savstarpējā inercē, lai kaut ko sansiegtu un kaut ko īstenotu. Tāpat jāmin valsts līmeņa ambīcija. Tālāk seko darbs, kas paredz visu sastrukturēt valsts līmeņa birokrātijā. Mums bieži pārmet: nu izdomājiet tādu plānošanas sistēmu, lai tā strādātu. Mēs visi labi apzinamies, ka plānošanas sistēma ir lēna un ar riskiem pārpilna. Bieži vien ir arī tā, ka šodien prasa vienu un rīt kaut ko citu. Tas ir kā šodien vārīt zupu, bet rīt tev jau prasa karbonādi. Tu nevari iedot karbonādi, ja tu esi sācis vārīt zupu. Redzot to, kas pasaulē notiek un kas notiek saistībā ar Ukrainu, ir dīvaini, ka mēs esam uzsākuši plānot attīstības plānu “Latvija 2050”. Nu kurš tam tic? Tas iespējams ir tas politiskais risks. Šajā gadījumā ir tie ārējie faktori, kurus mēs nevar ietekmēt. Ja nu mēs

uzprojektētu šausmīgo nākotni, neviens ar šodienas acīm to nevar cilvēkam nopārdod. Tie ir tie izaicinājumi kopumā.

Cepure: Pārfrāzējot politiskā griba ir faktors, kas var atcelt politikas plānojumi, pareizi?

Osvalde: Jā, tieši tā. Piemēram, Attīstības plānosānas sistēmas likumā ir paredzēts, ka valdība, politiķi var iniciēt atvērt vaļā attīstības plānojumu. Tas nekad nav noticis. Kaut kā jau pilda to plānu, bet nevienam jau nav tāda ambīcija pateikt, ka vecajā NAP man kāda lieta nepatīk, veram to vaļā un mainām. Ja kaut kas saplānots nepariezi un nepatīk, tad, lūdzu, nāc un piedāvā to izmaiņu, bet visi dzīvo kā ērtāk un vieglāk. Jo tā ir ambīcija, es tagad domāju savādāk un darām šādi! Tas nav vienkārši, jo ir vairākas saskaņojamās puses, tas nav es vienkārši eju un mainu. NAP pieder sabiedrībai, tev tas ir jāsaskaņo ar sabiedrību.

Cepure: Attīstības plānošanas atvēršana ir interesants aspekts. Ilgtspējas stratēģijā "Latvija 2030" rakstīts, ka Latvijai ir labas iespējas kļūt par tranzīvalsti starp Rietumiem un Austrumiem, bet pašreizējā situācija skaidri redzamas, ka nekāds tranzīts ar Austrumiem īsti nebūs iespējams, jo Krievija ir agresors, tajā pašā laikā un attīstības plānojums ir aktīvs vēl uz desmit gadiem..

Osvalde: Mainīt var jebko. Neatceros, ka kaut kas tāds būtu rakstīts par "Latvija 2030", jo es nebiju klāt. Bet, manuprāt, kad šitos ilgtermiņa vīziju dokumentus izstrādāja, tas Latvijai bija kaut kas jauns, un tur neparedzēja visus šos izņēmumus, kas būtu, ja būt. Nedomāju, ka "Latvija 2030" bija domāta šī atvēršanas funkcijas. Tā vietā raksta jaunus attīstības plānus, jo tam nav juridiskās konsekvences, kā tas ir, piemēram, ar likumu, kad tev, rakstot jaunu likumu, uzreiz arī vecais ir jāatceļ. Attīstības plānojumi mierīgi var pārklāties. Kā jau minēju, tiek lēnām strādāts pie "Latvija 2050" vīzijas, un tas noteikti arī pārklāsies ar to stratēģiju. Bet pieminot to Jūsu piemēru par to tranzītu ar Austrumiem, nav jau teikts, ka viss ir jāpilda tūlīt un tagad. Ja projekts ir uzsākts, pie tā var atgriezties arī vēlāk. Domāsim par to labo, ka tie Austrumi mainīsies. Varbūt būs 50 gadi jāpagaida, varbūt 100 gadi. To lielo plānošanu nosacīti var arī iesaldēt.

Cepure: Tādā ziņā jau, jā..

Osvalde: Tie attīstības plānošanas ceļi ir visādi. Šeit atkal ir jautājums kāda ir politiķu ambīcija, ko politiķis četros gados grib īstenot.

Cepure: Vai plānojot attīstības plānus, jūs cenšaties prognozēt ģeopolitiskos notikumus, kibernoziegumus, terorisma draudus? Vai jūs par tiem vispār domājat un apspriediet tos darba grupās? Varbūt ir kaut kas līdzīgs scenāriju plānošanai?

Osvalde: Ir dažādi un es teikšu gan jā, gan nē. Piemēram, par terorismu eksistē luksofora princips, un cik es zinu, tad Latvija visu laiku ir bijusi zaļajā zonā, bet varbūt es kļūdos. Nav

mana kompetence. Tur vairāk ir visi drošības plānošanas dokumenti, kuri dzīvo blakus NAP. Viņiem ir atšķirīgi likumi, plānošanas sistēma un puse no šiem dokumentiem ir slepeni, šos dokumentus arī citādā kārtībā izskata Saeimā un Ministru kabinetā. Ar drošības plānošanas dokumentiem parastie attīstības plānošanas dokumenti nekonkurē. Bet pārējie riski ir saistīti ar ekonomiskajiem riskiem un ekonomiskajām prognozēm, kuras viennozīmīgi tiek vērtētas un skatīts, cik tad mūsu valsts varētu tālāk ekonomiski attīstīties. Makroekonomiskā prognoze notiek pie plānošanas dokumentu izstrādes. Tā problēma ir tā, ka cipari daudz maz pēc prognozēm vadās, bet tie saturiskie teksti nevienmēr sakrīt. It sevišķi mūsu raibajā valdības koalīcijā, kur ir daudz ieinteresētās puses. Tas ir tā pat kā likt cepumu kopā ar burkānu. Tāpēc vienmēr ir kāds kompromiss, kas ir raksturīgs demokrātijai. Un mūsu valstī demokrātija ir ļoti liela un tai ir augsta cena. Tāpēc reizēm tie plānošanas dokumenti ir salīmeti un darba uzdevumi ir neatbilstoši prognozēm. Tāpat reizēm ir problēmas arī ar to izpēti, kur ne vienmēr ir kaut kas nelīdz galam izdarīts, kā arī ekspertu prognozēs mēdz atšķirties.

Cepure: Jūs teicāt, ka aizsardzības attīstības plānošanas dokumenti dzīvo atsevišķu dzīvi. Tā patiešām ir. Saskaņā ar Attīstības plānošanas sistēmas likumu, ne NAP2027, ne “Latvija2030” attīstības plāni neparedz valsts aizsardzības politikas plānošanu, un šajos attīstības plānošanas dokumentos politisko risku pārvaldības dimensija ir maz atspoguļota. Vai, jūsuprāt, vidējā termiņa un ilgtermiņa attīstības plānos nav jāiekļauj valsts aizsardzības politikas plānošana konceptuālā līmenī?

Osvalde: Mans komentārs būtu tāds, ka es nezinu kā būtu labāk, un vai šie dokumenti būtu jāliek kopā. Tieši tā iemesla dēļ, ka tur ir klasificēta informācija, ko nevar dot apskatīt visai sabiedrībai. Taču pozitīvais ir tas, ka pie šī NAP kā reizi ļoti piesaistījām Aizsardzības ministriju un Iekšlietu ministriju. Ja iepriekšējā NAP tas tā nebija, jo primāra bija ES fondu apguve. Tagad jau valsts kopumā ar vien vairāk strādā horizontāli, pārresoriski un kopīgi. Tas ko man vairāk gribētos, kas tagad pie Krievijas agresijas vairs nav tik viegli apspriežams, ir armijas lielāka iesaiste arī NAP procesos, piemēram, tie paši helikopteri kovid slimniekiem. Respektīvi, ka tos 2 % aizsardzībai ieskaitītu arī NAP mērķu sasniegšanai. To es arī NAP darba grupā pāris reizes esmu teikusi, taču īsti tas netika sadzirdēts, bet tam iespējams vajadzīgs laiks, lai rastos sadarbībspēja, jo dokumenti jau ir mazākais. Varbūt ar nākošo NAP tos 2 % aizsardzībai lietos arī nemilitāriem mērķiem, tad to vairāk varēs attiecināt uz NAP.

Cepure: Tad sanāk, ka PKC nav nekāda saistība ar aizsardzības dokumentiem. Tāds varētu būtu mans secinājums.

Osvalde: Nē, tā, ka nav saistības nevar teikt. Mēs jau arī šos dokumentus skatām. Nacionālo attīstības plānu mēs izstrādājam mūsu vadībā, bet pārējie plānošanas dokumenti, tai skaitā arī Nacionālās drošības koncepciju izstrādā ministrijas, mēs šos dokumentus analizējam un mēs esam iesaistoši. Tāpat mēs vērtējam ar Finanšu ministriju prioritāros pasākumus, kur arī visas ministrijas liek savas vajadzības. Protams, klasificētā informācija tiek klasificēta un savādāk skatīta. Lai raksturotu to piemēru, mums bija viens gadījums, ka mēs atzinām, ka aizsardzības nozarei vajadzīgi lielāki ieguldījumi, nekā ģimenes politikā, kas toreiz bija politikas dienaskārtībā. Un mums bija pārmetums no toreizējā premjera Valda Dombrovska. Nav tā kā tur viss ir nodalīts, dokumenti ir nodalīti... Kaut kur bija shēma atrodama. Nacionālais attīstības plāns bija vienā kategorijā ar Nacionālo aizsardzības koncepciju. Tālākās pamatnostādnes ir zem NAP un Aizsardzības koncepcijai ir savi plānošanas dokumenti. Tādā veidā mums valstī ir uzbūvēta tā sistēma.

Cepure: Tad jājautā par PKC sadarbību ar drošības iestādēm. Kā ar to? Vai arī ar nevalstiskajām organizācijām, kuras regulāri analizē dažādas politisko risku komponentes.

Osvalde: Ar šī iestādēm sadarbība mums ir tāda, ka, piemēram, KNAB izstrādā pamatnostādnes par korupciju, nu tad mēs viņas vērtējam, sniedzam savu viedokli, kas uzlabojams, kas nē. Tāpat ir arī ar drošības stratēģijām, ja mums ir komentāri. Tā sadarbība ir tāda, kā visiem citiem. Bet dziļā, kopēja vīzija un sadarbība nav, jo drošības iestādes vienmēr strādā autonomi. Tas pats KNAB strādā autonomi, bet tiklīdz izstrādā plānošanas dokumentus vai kuru likumu, mēs esam klāt. Dažādos līmeņos, bet, jā. Savulaik mani iesaistīja KNAB pie tā lobēšanas likuma un tas ir ļoti dažādi. Protams, ka mēs neiesaistāmies nekādās operatīvās darbības. *(smejās)*

Cepure: Tas labi, ka jūs neiesaista operatīvās darbībās. Jautājums par procesu, kad izstrādājat NAP, piemēram, vai starp PKC darbiniekiem ir vienota izpratne par politiskajiem riskiem? Kā jums šķiet?

Osvalde: Es teiktu, ka nē, jo mums ir ļoti krāsains kolektīvs. Tāpēc mēs esam stipri, ka mēs nākam kopā un diskutējam, un mums ir ļoti dažādi viedokļi dažādos jautājumos. Mūsu mērķis ir salikt šos viedokļus kopā un taisīt pēc iespējas kvalitatīvāk. Katram cilvēkam ir sava darba bagāža un redzējums.

Cepure: Kā jūs domājat, vai PKC ir pietiekam daudz informācijas par politiskajiem riskiem? Vai nav nepieciešamība iegādāties informāciju no politisko risku konsultāciju uzņēmumiem?

Osvalde: Šeit jāmin atkal pats sākums, ka attīstības plānošanā nevis neņem vērā, bet nestrādā ar politiskajiem riskiem uzņēmējdarbības izpratnē. Mēs strādājam ar atšķirīgiem viedokļiem un politisko vadlīniju dokumentiem, lai būtu tas balanss ar plānošanas sistēmu un, lai nebūtu

lielas pretrunas. Mēs arī sniedzam vērtējumus un mēģinām saskaņot to vērtēšanas procedūrā, bet ārpakalpojumā mēs bieži sadarbojamies ar dažādiem pētniekiem. Noteikti veicam sabiedrības izpēti par uzticēšanos mūsu polarizētajā sabiedrībā. Tādā veidā mēs to attīstības sistēmu liekam. Ar politiskajiem riskiem klasiskā izpratnē mēs nestrādājam.

Cepure: Nu redziet, tas ko jūs minējāt, piemēram, sabiedrības uzticēšanās valdībai un valsts pārvaldei, precīzāk sakot neuzticība, arī ir politikais risks. Galējās formās tas var novest pie iekšzemes konfliktiem vai sociālie protestiem.

Osvalde: Bet mēs uz to citādāk skatāmies, jo NAP jau minētas tās daudzās problēmas. Lielākā problēma ir tā, ka kaimiņš kaimiņam neuzticās. Un te ir vēl cita problēma. PKC ir maza iestāde ar 23 cilvēkiem, bet runa jau ir par visu valsts pārvaldes darbu un tā sabiedrības uzticēšanās jau ir plašākā izpratnē, līdz ar to, lai radītu kvalitatīvu dokumentu arī ir nepieciešama uzticēšanās, lai valsts pārvalde par vienu punktu spētu vienoties, ka visi paliek laimīgi, un tas ir sabiedrībai derīgs produkts. Ar šo diemžēl visā valsts pārvaldē un politikā ir grūti.

Cepure: Nu jā, jāatzīst NAP šīs problēmas ir apzinātas un identificētas, tādā ziņā viss kārtībā... Vai jūs, izstrādājot attīstības plānošanas dokumentus, cenšaties arī paredzēt dažādas krīzes un varbūt veiciet scenāriju plānošanu?

Osvalde: Jā, noteikti. Tur, kur tas ir iespējams. Spilgts piemērs ir tas pats nelaimīgais kovids. NAP mēs izstrādājām jau divus gadus iepriekš pirms kovida, visu sākām plānot, salikām vīzijas, veidojām darba grupas un tam līdzīgi. Var teikt, ka kovids sākās NAP pieņemšanas priekšvakarā. Protams, to visu vilcienu nevar vairs pavērst atpakaļ. Nu, tad mēs redzam kā Saeima ar mums priekšgalā šo problēmu atrisināja. Mēs izstrādājām tādu kā preambulu un Saeimas paziņojumā ir rindas par kovid. Un tad ir NAP, kur nav neviena vārda par kovid, jo NAP bija jau izstrādāts. NAP ir 2021.-2027. gadam. Tas ir veids, kā var īstermiņā atrisināt problēmas, bet kopumā mēs ikdienā pētām dažādas prognozes, piemēram, OECD. Mums eksperti ir sadalīti par nozarēm un katrs jau savā nozarē zin šos riskus jau iepriekš, tāpat jau zina, kas ir atrisināts. Mums tie riski ir labi zināmi, mēs tikai tos mazāk identificējam. Mēs šos riskus mazāk identificējam kā politiskos riskus. Mēs tās drīzāk uzskatām par tādām ilgtermiņa politikas plānošanas problēmām vai plaisām, ar ko būtu jāstrādā. Piemēram, ir tāda ūdens problēma jeb ir daudzi noslīkuši cilvēki. Tad, kad sāk pētīt, tad var redzēt, ka tie rādītāji, tā statistika nav savācama tāda vai citādā veidā. Tu nevari pareizi politiku plānot, ja tev nav pareiza statistika. Ja, piemēram, visi, kas ir izvilkti no ūdens ir noslīkušie, un tur netiek vērtēts no kā tas cilvēks ir slīcis. Tas vienkārši ir uzskatāms piemērs, ar ko mēs esam saskārušies. Un tad nevar pateikt, kā visā Latvijā tagad ieviesīs ceturto sporta stundu

peldēšanu un visur sacels peldbaseinus. Visa pamatā nepieciešama ļoti dziļa izpēte, jāmaina statistiskie rādītāji, kamēr statistiku sāk ievākt un tad parādās dažādas nobīdes, ko es minēju, – mums vajag plānot tūlīt, bet lai skarīgi izplānotu, bieži vien nav laika izpētīts līdz galam.

Cepure: Un kā ir ar aklo punktu jeb melnu gulbju apzināšanu?

Osvalde: Jā, citreiz mēs uzrakstām, ka sakārtosies tas un tas, labi zinot, ka to nevarēs atrisināt būtiski nemainot citas lietas. Es tagad nevaru iedomāties tādu labu piemēru, bet, jā, protams. Mēs zinām tos klupšanas akmeņus vai arī ir lietas par ko politiķi nekad nevarēs savstarpēji vienoties.

Cepure: Un kā ir ar kibernetisko drošību, korupciju vai terorismu. Vai, plānojot attīstību, ir saskaņoti vērtējumi ar drošības iestādēm?

Osvalde: NAP ir piesaukt šie kibernetiskās drošības izaicinājumi, tie rādītāji ir zināmi, cik lieli vai mazi tie valstī ir. NAP drošības sadaļā ir uzrunātas drošības iestāde un tur pretī ir arī Aizsardzības ministrija, un ir saskaņots ciešā sazobē, kas tām ir jāsasniedz. Drošības stratēģijas gan izstrādā drošības iestādes, jo viņām ir klasificēta, daudz kvalitatīvāka informācija. Mēs jau līdzīgi kā visa pārējā sabiedrība kaut kā uzzinām visus lielos snieguma rādītājus, kuri ir vai nav sasniegt tajā vai citā jomā. Un pēc tā tad NAP ir drošības sadaļa, kurā it kā ir netieši, garām ejot teikts, bet tās problēmas jau risina citas iestādes, citā kontekstā. Gribētos vienmēr, ka vairāk, ja runājam par visiem šiem kibernetiskajiem... (*pazuda zona*).

Cepure: Sākām runāt par kibernetiskajiem un man internets pazuda..

Osvalde: Jā, sapratu pēc tā, ka sastinga Jūsu seja.

Cepure: Varam turpināt! Varbūt zini, ka līdz 2009. gadam Latvijā pastāvēja Informācijas analīzes dienests, kurš zināmā mērā veica politisko risku saprašanas un analizēšanas funkcijas. Dienestu likvidēja un tā funkcijas lielā mērā nodeva Satversmes aizsardzības birojam un pārējiem valsts drošības dienestiem. Informācijas analīzes dienesta uzdevumi bija informēt valsts pārvaldes institūciju atbildīgās amatpersonas par valsts drošības apdraudējumiem un izstrādāt ieteikumus Nacionālās drošības padomei par valsts drošības iestāžu darbības virzieniem un prioritātēm un daudz, kas cits. Vai, jūsprāt, šāds dienests nav vajadzīgs, kurš atbalstītu PKC ar informāciju politisko risku analīzei?

Osvalde: Jautājums ir gana sarežģīts, būt vai nebūt tādā dienestam. Nezinu, to varētu darīt arī jebkura drošības iestāde, jebkura drošības iestāde varētu dot šādu informāciju. Man nav skaidra atbilde. Bet otrs, ne tikai mums dot to informāciju, bet arī visai sabiedrībai, jo mēs jau neesam vienīgie politikas izstrādātāji. Tas, ka mēs koordinējam šo NAP izstrādi, politikas izstrādā ministrijas, mēs esam vairāk koordinatori. Mums savas politikas nav. Tā ir tā atšķirība. Lielākās sadursmes un pretrunas ir ministriju līmenī, tur ir dažādas partijas, dažādas

vērtības un tā tālāk. Mūsu uzdevums ir kaut cik saskaņot to visu. Bet, jā, informācija visiem ir vajadzīga. Šādiem stratēģiskiem centriem būtu jābūt valdībā. Informācijas piegāde būtu vērtīga.

Cepure: Lielās līnijās tas bija mans pēdējais jautājums. Varbūt jums ir kāds ko ieteikt šādai intervijai par tēmām politiskie riski un attīstības plānošana?

Osvalde: Klausoties tos jūsu jautājumus, jums vairāk interesētu kāds no drošības dienestiem. Varbūt Saeimas Drošības komisijas vadītājs Kučinska kungs. Drošības struktūru darbinieki būs nerunīgi, varbūt Aizsardzības ministrijas sekretārs Garisons.

Cepure: Paldies jums par atvēlēto laiku, atbildes apkopošu kopīgi ar citu politikas veidotāju viedokļiem. Vēlēšu jums visu labu un veiksmi darbos!

Osvalde: Jums tāpat, veiksmīgi izstrādāt pētījumu!

Intervija ar Vjačeslavu Dombrovski

Vjačeslavs Dombrovskis: bezpartejisks, ievēlēts 13. Saeimā no "Saskaņas" saraksta. Saeimas Ilgtspējīgas attīstības komisijas vadītājs, bijis izglītības un zinātnes ministrs, ekonomikas ministrs un vairāku Saeimas sasaukumu deputāts. Saruna norisinās 12. 04. 2022. plkst 11.00-11.45. attālināti platforma "Zoom".

Ievadfrāzes: sasveicināšanās, iepazīstinu ar pētījumu, V. Dombrovskis piekrīt intervijas ierakstam, ja tas netiek nodots trešajām personām vai publicēts medijos.

Cepure: Raksturojiet, kas jūsu izpratnē ir politiskais risks.

Dombrovskis: (*Pauze*).. It kā pašsaprotama lieta.. Nu, politiskais risks ir politiķiem, pirmkārt, tas risks, kas ir saistīts ar viņa vai viņa partijas performanci nākamajās un turpmākajās vēlēšanās. Tas, ka viņa partija vai viņš personīgi tiek uztverts, kā tā uztvere mainīsies šodien... Kā tā uztvere varētu mainīties, balstoties uz viņu izpratni par to, ko vērtē vai domā viņa vēlētajs. Protams, ir vairāki objektīvi mērījumi, kas parādās socioloģijā. Risks ir tas, ka kāda konkrēta rīcība vai konkrēta komunikācija tiks uztverta negatīvi, vai tam būs negatīvas sekas.

Cepure: Jā... Varbūt es varu nedefinēt politiskā riska definīciju, kas vairāk ir aktuāla uzņēmējiem, bet es gribu teikt, ka tas ir aktūli arī valsts pārvaldei, plānojot attīstību. 21. gadsimtā politiskais risks ir iespējamība, ka politiska darbība ievērojami ietekmē uzņēmējdarbību un arī, protams, valsts attīstību. Un politiskā riska komponentes varbūt ģeopolitika, kas ietekmē ļoti daudz, valsts drošību, uzņēmējdarbību, tās varbūt manipulācijas ar energoresursu piegādi, sociālie protesti, kiberuzbrukumi, valsts iekšējā nedrošība, politiskā nestabilitāte, terorisms, diskriminējoša likumdošana..

Dombrovskis: Labi, labi, es ar nestrīdēšos ar definīcijām. Kāds ir jautājums?

Cepure: Tas nav jautājums, tikai mana piebilde, jo tālāk jums par šo vēlos vēl pajautāt jautājums. Jūs vadiet Saeimas Ilgtspējīgas attīstības komisiju, vai starp jūsu komisijas deputātiem pastāv vienota izpratne par politiskajiem riskiem, kad noris darbs pie attīstības plānojumiem?

Dombrovskis: Man nav ne jausmas. Tiešām.

Cepure: Labi, skaidrs. Vai Ilgtspējīgas attīstības komisijai ir sadarbība ar valsts drošības dienestiem vai nevalstiskajām organizācijām, kuras regulāri analizē ģeopolitiku, Latvijas iekšējo drošību, terorismu, korupciju, sabiedrisko domu?

Dombrovskis: Pirmais, drošības iestādes nē... nu tas tipiski ir atkarīgs kādi ir sēžu temati. Bet vismaz manā atmiņā nav bijuši tādi gadījumi, kad ir skatīti tādi jautājumi, kur jābūt iesaistītiem drošības dienestiem vai arī pašiem dienestiem būtu šāda interese. Kas attiecās uz NVO, mēs neesam ārlietu komisija vai drošības komisija. Ilgtspējīgas attīstības komisijas redzes loks galvenokārt ir stratēģiskā plānošana valsts pārvaldē uz nākamajiem 7-10 gadiem. Piemēram, to var raksturot kā zaļā kursa īstenošanu un tā tālāk. Ģeopolitikas šeit ir diezgan maz. Jūsu minētas domnīcas drīzāk iesaistītos ārlietu un drošības komisijās.

Cepure: Jā.. Jūsu pārdomas, neatkarīgi no tā, kā ir praksē. Vai vidēja termiņa un ilgtermiņa attīstības plānos nav jāiekļauj valsts aizsardzības politikas plānošana ļoti konceptuālā līmenī? Piemēram, ja mēs runājam par “Latvija 2030” vai NAP2027.

Dombrovskis: (pauze)... Nu, pirmšķietami atbilde varētu būt, protams, ka jā. Bet tā kā tās lietas praktiski notiek, mēs pārsvarā praktiski nodarbojamies... Principā Latvijas Nacionālās attīstības plāns, tur tie indikatori ir diezgan daudz un es varu kļūdīties, bet tur ir salīdzinoši maz aizsardzības politikas. Pamatā šis plāns ir saistīts ar Eiropas naudas apguvi. Un arī vēsturiski NAP ir izveidojies tieši dēļ tā, ka to prasa Eiropas Komisija, jo tāds ir bijis priekšnosacījums tam, lai būtu iespējams apgūt tā saucamo Eiropas naudu. Tā kā ne Eiropas, ne strukturālie, ne sociālie fondi nekādu naudu aizsardzībai nepiešķir, līdz ar to tādiem dokumentiem kā Nacionālais attīstības plāns nekad nav bijis īpaši aktuāli drošības jautājumi..

Cepure: Mhm, skaidrs. Man ir bijušas intervijas ar dažiem politikas veidotājiem. Un ir izkristalizējušās sava veida tēzes. Varbūt jūs tās varat komentēt, es jums teikšu apgalvojumu un jūs komentējat. Tātad pirmais apgalvojums: NAP2027 un “Latvija 2030” ir vēlmju dokumenti, kuri minimāli balstās nopietnos pētījumos.

Dombrovskis: Te, protams, katram ir savs viedoklis par to, kurš pētījums ir nopietns (*smejās un nopūšās*). Tā, nu es labāk fokusēšos uz NAP2027 dokumentu.

Cepure: Jā, labi.

Dombrovskis: Tas, kas ir rakstīts “Latvija 2030”, tas tika izstrādāts diezgan sen. Roberts Ķīlis strādāja pie tā, lai to izstrādātu. Uz to iespējams atsaucās, bet vai tam ir kaut kāda praktiska nozīme. Es teiktu drīzāk, ka nē. NAP Latvijas pārvaldes izpildījumā (*pauze*).. No vienas puses ir Eiropas Savienība ar Eiropas Komisiju un fondim. Tie fondi ir ļoti dažādi, sākot no strukturālajiem, sociālais fonds, tie fondi, kas ir lauksaimniekiem un tā tālāk. Katram no šiem fodiem ir kāda sava noteikumu un uzstādījumu kopa uz ko šo naudu drīkst vai nedrīkst tērēt, saskaņā ar kādām vadlīnijām un tā tālāk. Eiropai pašai ir priekšstati un uzstādījumi kā drīkst vai nedrīkst tērēt šo naudu. Eiropas Savienība saka labi, šeit jums ir telpa dalībvalstīm atbilstoši mūsu norādījumiem, uzstādījumiem kā to konkrēti darīt. Un tad

no dalībvalsts puses šis redzējums varētu būt *top down*, proti, tas ir mans minējums – sasaukam kaut kādu grupu, akadēmiķus, pusakadēmiķus un šī grupa izstrādā redzējumu kādai vajadzētu būt valsts attīstībai dažādos sektoros. Es jums uzreiz teikšu, ka Latvijā nav nekāda *top down (iesmejas)*. Latvijā ir *bottom up*, kas ir *bottom up*? Tas nozīmē, ka katra konkrētā ministrijā rodas savs priekšstats jeb *wish list*, ko tā grib. Un patiesībā tās ir diezgan konkrētas lietas, kuras rodas kaut kādā kombinācijā no ierēdņiem, no visādām lobēšanas grupām, industrijām, starp citu, arī NVO, un arī pētījumiem, nopietniem vai nenopietniem. Skaidrs, ka tā bāzi, no kuras parādījās tā izpratne par konkrēto lietu ir ārkārtīgi grūti saprast. Tad jums vajag katrā konkrētā ministrijā pētīt projekta rašanās priekšvēsturi. Vienā ministrijā tā varētu būt uz 95 % kaut kāda lobēšana. Piemēram.. Jūs ierakstat? Ā, tikai iekšējai lietošanai (*pārāda ar pirkstu*). Satiksmes ministrija vismaz līdz šim parasti gāja uz investīcijām ostām, un es teiktu, ka tas uz 95 % nāca no konkrētiem privātiem spēlētājiem un puspolitiskiem spēlētājiem. Citās ministrijās ir savādāk, bet labi. Galvenais, ko es gribu pateikt, ir tas, ka tie projekti nāk no konkrētām ministrijām un tie principā ir konkrēti projekti. Bet redziet, no *bottom up* konkrētu projektus nevar vienkārši iedot Eiropas Komisijai un pateikt: lūk, mēs gribam likt naudu šādiem un tādiem projektiem! Eiropas Komisija pateiks, ka Jums vajag uzrakstīt kādu dokumentu, kādu pamatojumu tam visam, un šādi rodas NAP Pārresoru koordinācijas centra izpildījumā, un NAP ir kā jūs teicāt – vēlmju saraksts. NAP mērķis ir būt tādām vēlmju sarakstam. NAP ir kā cepure, kuram var pievienot jebkādu projektu kopumu, no tām konkrētām ministrijām. Tāpēc cilvēkiem var būt tāda sajūta, kad to izlasa, ka tas ir par visu, bet nav par neko ar ļoti vispārīgiem mērķiem, kaut kādiem tur tekstiem un tā tālāk, bet tas, ko tie nesaprot *that is the point, actually*. Tas reālais NAP ir kaut kāds projektu kopums, kas nāk no ministrijām. Šis projektu kopums parasti būs tāds, ka, piemēram, viss pieejamais Eiropas finansējums ir 10 miljardi. Parasti arī ministrijām būs iecerētie projekti uz 10 miljardiem. Reālie skaitļi varētu būt drusku savādāki. Palielam viss tas NAP ir cīņa par to, kuri no projektiem tiks atbalstīti. Tā bija ļoti gara atbilde uz šo jautājumu, bet svarīgi, lai jūs saprotiet, tas nav nemaz tik vienkārši kā tas izskatās (*iesmejas*). Līdz ar to, atbilde uz jūsu apgalvojumu ir jā un nē. Ja mēs paņemam pašu NAP, tad tā atbilde ir jā, bet ņemot vērā, ka šis NAP ir vienkārši cepure konkrētiem projektiem, tad atbildē ir nē. Tur apakšā ir ļoti konkrēti projekti.

Cepure: Jā. Otrs apgalvojums: lai mainītu attīstības plānu, atvērtu to vaļā un būtiski izmainītu dažas pozīcijas, trūkst politiskā griba, tāpēc politiķi to neapņemas darīt. Jūsu komentārs?

Dombrovskis: Sāksim ar to, ka šo naudu piešķir Eiropas Komisija. Tur tajā galā ir arī savi noteikumi. Un absolūti nav tā, ka dalībvalsts var izdomāt tagad, ka tā vairs negrib, piemēram, iepirkt jaunus vilcienus, bet mēs grib attīstīt citu nozari. Tas tā nav. Nav nekādas absolūtas brīvības pieņemt šādu lēmumus. Tur ir daudz juridiskas nianšes, jo ir kaut kāda sākotnējā vienošanās ar Eiropas Komisiju. *Okay*, pie vienošanās ir kaut kādas klauzulas pie kādiem nosacījumiem, cik lielā mērā varat kaut ko mainīt un grozīt. Šis grozīšanas ceļš ir arī ārkārtīgi sarežģīts un prasa konsultācijas un piekrišanu no tās pašas Eiropas Komisijas. Līdz ar to, baidos, ka atbilde atkal būs jā un nē. Tas ir ļoti sarežģīts process, ja tiešām vajag kaut ko mainīt. Vai tas prasa politisko gribu? – Jā, tas prasa politisko gribu. Līdz ar to jūs varat pateikt (*iesmejas*), ja kaut kas netiek grozīts, tad var teikt, ka nav politiskās gribas. (*pauze*) Jautājums noteikti prasa zināmu ignoranci, kā tas strādā. Viss vienkāršākā atbilde ir tāda, ka Lattvijai kā dalībvalstij nav ne tuvu pilna brīvības pašai pieņemot politisko lēmumu kaut ko grozīt tajā plānā, kas ir pieņemts. NAP starpcitu apstiprina Saeima, tas nozīmē, ja ir kādi grozījumi, tad tos arī vajag apstiprināt Saeimai.

Cepure: Ar Jūsu izvērtētajām atbildēm es saņēmu atbildes arī uz citiem jautājumiem (*iesmejas*). Viens no noslēguma jautājumiem, kā, jūsuprāt, attīstības plānošanu ietekmē gadījumi, kad bieži mainās valdība?

Dombrovskis: Ja mainās valdība, tad tas var mainīties. Var mainīties kaut kādas detaļas. Tur ir ļoti daudz nianšu. Viss tas NAP ir par rīcības virzieniem vai kaut kādām sadaļām. Pārnest naudu no vienas sadaļas uz otru sadaļu ir ļoti grūti, teju neiespējami. Piemēram, pārnest naudu, kas nāk no Eiropas Sociālā fonda, lai nopirktu kaut kādus dzelžus vispār nav iespējami. Izmantot naudu no lauksaimniecības fondiem ārpus lauksaimniecības vispār nav iespējams. Bet, ja izmaiņas ir programmas iekšienē, tad tā manevrēšana kļūst iespējama. Tur sākās visas tās nianšes. Līdz ar to, mainoties valdībām, protams, mainās kaut kādas politiskās prioritātes, kaut kādas ietekmes grupas kļūst spēcīgākas vai vājākas. Un tās pārbindes varētu būt ļoti nozīmīgas un tās pārbindes ir konkrētu programmu iekšienē. Pārbindes no vienas programmas uz otru patiesībā notiek diezgan reti un tas ir ļoti sarežģīti un ļoti grūti.

Cepure: Un pēdējais jautājums, kas ir nedaudz provokatīvāks. Vai esat novērojis, ka kāds valdības lēmums ir pretrunā ar valsts attīstības plānojumu? Vēlams piemērs.

Dombrovskis: Jā, nevienu vien reizi (*smaida*). Es jums došu dažus vienkāršus piemērus. Ja mēs runājam par iepriekšējo plānošanas periodu, kas bija 2014. -2020. gads. Tā NAP galvenais lozungs bija ekonomikas izrāviens. Vismaz ekonomikas jomā, tas galvenais mērķis ir bijis palielināt apstrādes rūpniecības īpatsvaru iekšzemes kopproduktā līdz 20 % no IKP. Tajā laikā tas bija ap kādiem 11-12 %. Šis rezultāts ne tuvu netika sasniegts. Man šķiet,

ka tas īpatsvars pat samazinājās par šiem 7 gadiem. Bet tas reālais fondu līdzekļu apjoms, kas tika ieguldīts apstrādes rūpniecībā ir bijis ap 70 miljoniem EUR. Tajā pašā laikā naudas līdzekļu apjoms, kas tika ieguldīts tranzīta infrastruktūrā, dzelzceļš, ostas, bija pie viena miljarda EUR, kaut gan tranzīts nav bijis šāda liela prioritāte. Tas nozīmē, ka tie reālie projekti apakšā NAP ir bijuši pilnīgi savādāki, nekā NAP stratēģiskie mērķi. Citi piemēri ir par tā saucamajiem ieguldījumiem tā saucamajā pētniecībā un zinātnē, kas praktiski neko nav izkustinājis un tā jau ir daudzus gadus no vietas. Budžeta pieņemšanas laikā valdībā ļoti tipiska bilde, ļoti tipiska sēde ir tāda, ka nāk Finanšu ministrija un saka, ka pārdalāmās naudas mums ir tik daudz un citu ministriju vēlmes un prasības pārsniedz tās kādas 10 reizes. Un iznāk sēdē tā pati Finanšu ministrija vai PKC un saka, ka saskaņā ar Nacionālo attīstības plānu mums naudu vajag investēt tādās un šādas nozarēs. Tad parasti ārpus valdības seko politiska diskusija. Gadu no gada ar budžetu var redzēt, ka NAP pavisam noteikt nav viens no galvenajiem apsvērumiem par to, kā valdība pieņem lēmumu par konkrēto budžetu un kā tos līdzekļus ieguldīt. Īsi var pateikt, ka NAP ne valdībai, ne Saeimai nav saistošs, vismaz netiek uztverts kā saistošs dokuments.

Cepure: Ja drīkst, tad pavisam ātri vēl vienu jautājumu. Jūs esat bijis ministrs, vai brīžos, kad plānojat attīstību darba grupās esat plānojuši dažādu scenāriju attīstību un centušies apzināt dažādus aklos punktus saistībā ar politiskajiem riskiem?

Dombrovskis: Tā mēdz notikt, bet salīdzinoši reti, jo kurš tad šādus scenārijus gatavos un būvēs. To darīs vai nu paši ierēdņi, kuru zināšanu un sagatavotības līmenis varbūt ļoti dažāds, atkarīgs arī kāds jautājums un cik daudz ir pieejams laiks tam. Vai arī varbūt tā, ka konkrētam jautājumam tiek pasūtīts pētījums, tad ir plānoti scenāriji un apzināti akšie punkti, ko ir darījuši akdēmiķi vai konsultāciju cilvēki. Tas viennozīmīgi notiek, bet tas notiek salīdzinoši reti.

Cepure: Labi, es Jūs nekavēšu, paldies, jums par atvēlēto laiku un veiksmi tālākos darbos!

Dombrovskis: Paldies, veiksmi jums ar savu maģistra darbu un Jūsu studijām. Un sveicieni Daunim!

Cepure: Jā, visu labu!

Dombrovskis: Visu labu!

Intervija ar Edvardu Kušneru

Edwards Kušners: Latvijas Bankas ilgtspējas virziena vadītājs. Strādājis Roberta Ķīļa darba grupā, kura izstrādāja "Latvija 2030". Saruna norisinās 12. 04. 2022. plkst 17.00-17.45. attālināti MS Team platformā.

Ievads: abpusēja iepazīstināšanās, iepazīstinu ar pētījumu, E. Kušners piekrīt, ka saruna tiks ierakstīta ar nosacījumu, ka tā netiks publicēta sociālajos tīklos.

Cepure: Raksturojiet, kas Jūsu izpratnē ir politiskais risks.

Kušners: Ar politisko risku var saprast daudz ko. Tā klasiskā definīcija ir tāda, ka politiskais risks ir tiesiskais regulējums kādai nozarei, videi, kas tiek darīts jebkurā normālā tiesiskā, demokrātiskā procesā, kas tiek realizēts caur politiku. Tā ir klasika. Protams, es skatos pēc Jūsu jautājumiem ir arī ārpolitiskie riski. Manā ikdienā ārpolitiskie riski parasti neskaitās pie politiskajiem riskiem. Man tie skaitās kā ārējie riski valstij, tāpēc man ir nedaudz grūti. Manuprāt, šiem riskiem ir atšķirīgas dabas, tāpēc tos ir grūti likt vienos jautājumos iekšā. Savā ziņā politiskais risks paredz to, ka ir kaut kāda abstrakta lineāra vai eksponenciāla attīstība, kuru politiskie lēmumi maina. Jāsaka uzreiz, politiskais risks Latvijai realizējas katru reizi divreiz nedēļā – otrdienās Ministru kabinetā un ceturtdienās Saeimā no tīrās teorijas viedokļa. (*Abi iesmejās*). Tā ir normālā valsts attīstība, būtu dīvaini, ja nekas nenotiktu. Savukārt kaut kādi ekstrēmi politiskie notikumi ir tuvāki šiem ārpolitikajiem riskiem un tiem nesaprotamajiem un negaidītajiem riskiem. Bet es teiktu, ka robežas novilkt ir ļoti grūti, jo pēc teorijas jebkas, kas tiek izdarīts un maina nemainīgo vidi, kas ir ideāls pieņēmums, ir veids, kā realizējas politiskais risks.

Cepure: Ļoti labi teikts par to otrdienu un ceturtdienu. Es izteikšu apgalvojumu: vai jūs piekrītat apgalvojumam, ka ir tādi politiskie risku notikumi, kuri daļēji vai pilnīgi pārtrauc attīstības plānojumu.

Kušners: Te man ir jāsāk ar to, ko es gribēju sākt. Manā ieskatā šeit nedaudz mulsina tas, kā tiek uztverts politikas plānojums. Tātad politikas plānojums ir nenormatīvs regulējums, tātad politikas plānojumam nav tiesisku seku. Tā ir tādu vēlmju materializācija dokumentā, un Latvijā politikas plānošanas dokuments nekad nav bijis piesaistīts pie realitātes. Tas vienmēr ir bijis balstīts vēlmē radīt ideālo pasauli, un neviens no dokumentiem nekad nav bijis saistīts ar valsts budžetu precīzi. Līdz ar to politikas plānošana ir nereālu notikumu apraksts Latvijas izpildījumā. NAP ir politizēts dokuments, kur pie politiskā konsensusa pielocīts noteikts valsts attīstības scenārijs noteiktam laika posmam. "Latvija 2030" ir ideālistisks dokuments, kurš

bija domāts kā domāšanas lauzējs, bet tā kā to maz lasīja un maz gribēja izmantot, viņa funkcijas netika izmantota. Līdz ar to politikas plānošanas process nav saistīts tiešā veidā ar ikdienas dzīvi valsts pārvaldē. Valsts pārvalde vairāk funkcionē balstoties uz normatīviem aktiem un saistošiem aktiem. Līdz ar to no šīs ideālistiskās uztvers vajag nedaudz paiet nost, lai varētu runāt, ko nozīmē politikas plānošana. Politikas plānošanas process atspoguļo valsts pārvaldes spēju uztvert problēmas būtību un piemeklēt labākos pieejamos teorētiskos risinājumus, kuri parasti netiek pilnā apmērā izmantoti. Tāpēc pilnīgi noteikti var teikt, ka tie iemesli, kāpēc politikas plānošanas dokumenti netiek ieviesti dzīvē, to iemeslu sarakstā ir arī politisko risku realizācija. Bet tas nav vienīgais. Vienkārši tie dokumenti tā vienmēr ir dzīvojuši un viņi ne vienmēr atbilst normatīvai bāzei, kas ir īpatnēji, jo viņi paredz normatīvu maiņu, kura nenotiek. Tāpēc, ja process, kā saka, nav īsti dzīvs, tad var teikt, ka šos politikas plānus vispār neietekmē politiskie riski, jo tas tāpat nenotiek, un var teikt, ka tas ir vēl viens iemesls, kāpēc tie netiek izpildīti. Es runāju no ierēdņa pozīcijām – es no 1995. gada strādāju valsts pārvaldē un esmu nostrādājis pieciem premjeriem tiešā pakļautībā un es to procesu zinu pietiekami labi. Tāpēc es tukši nemuldu no dīvāna, es zinu kā paši augstākā līmeņa ierēdņi raugās uz šo procesu (*iesmejas*).

Cepure: Varbūt viens piemērs, ko jūs varētu raksturot un nokomentēt. “Latvija 2030” rakstīts, ka Latvijai ir labas iespējas kļūt par tranzītvalsti starp Rietumiem un Austrumiem, bet pašreizējā situācija skaidri redzamas, ka tranzīts ar Austrumiem Krievijas agresijas dēļ īsti nebūs iespējams. Ko tādā gadījumā labāk darīt un kā censties labāk izvairīties no šādam sarežģītām attīstības plānošanas situācijām? Ko darīt tādās situācijās, ka plānā ir rakstīts viens un pēc pieciem gadiem viss burtiski mainās?

Kušners: Divas iespējas. Nepārtraukti pārrakstīt plānus vai uztvert plānus adekvāti kā attiecīgā laika posma domāšanas labāko piemēru, un vēlāk īstenot tās lietas savādāk. Nevajag aizmirst, ka ir vēl virkne citu plānu, kur to pašu tranzītu vai citas nozares ietekmē. Un nevar teikt, ka šie plāni dažādos gados pieņemti ir savstarpēji sakritīgi. Savukārt ilgtermiņa plānus regulāri pārrakstot zūd šo plānu jēga, jo tiem zūd ticamība. Tas nozīmē, ka plānus, kurus rakstīs uz 20 gadiem, pārrakstīs pēc diviem gadiem. Tādā gadījumā šos plānus var nerakstīt. Tad jāraksta uz diviem gadiem šis plāns un tajā jāraksta par gaišo nākotni. Es domāju, ka tas ir pilnīgi normāli, ka mēs dzīvojam aizvien mainīgākā pasaulē, un ja mēs skatāmies uz to, kā mēs esam sačakarējuši klimatu, mēs dzīvojam absolūti nelineārā pasaulē. Mēs dzīvojam pasaulē, kas ir atkarīga no zinātnes tehnoloģiskā progressa, kas cerams palīdzēs kaut ko salāpīt, gan no aizvien pieaugošiem riskiem no planētas puses, kas kādreiz vispār netika uzskatīts par vērā ņemamu elementu. Šādos apstākļos vai mums – civilizācijai ir pietiekami daudz zināšanu

zīmēt savu nākotni – nē, bet tas nenozīmē, ka mēs to neplānosim. Tikpat labi mēs varam uzdot ikvienam cilvēkam jautājumu, kāpēc tu neparedzēji, ka pēc nedēļas tu pakļūsi zem tramvaja. Nevienš cilvēks neplāno savu dzīvi balstoties uz vissliktākajiem scenārijiem, jo tādā gadījumā apsedzies ar baltu palagu un skumji sēdi kaktiņā. Ar valstīm tieši tāpat. Valsts plānus veido pēc ticamākā attīstības scenārija. Visi drūmie krīžu scenāriji, nekad nevienā ekonomiskā plānā nav ieliktas ekonomiskās recesijas. Recesijas ar ekonomiskajām krīzēm notiek regulāri, uztaisi garāku plānu, izrāpies no bedres un ej tālāk. Tas ir ļoti demotivējoši ieplānot ekonomikas recesiju, jo tajā brīdī jau tu ieplāno ekonomiskās aktivitātes samazināšanos, pārstāj kaut ko darīt un tavs plāns nepiepildās. Ko tad nu?

Cepure: Pārejot uz nedaudz piezemētākiem jautājumiem, Jūs strādājat Latvijas Bankā, sakiet lūdzu, vai starp Latvijas bankas darbiniekiem pastāv vienota izpratne par politiskajiem riskiem, kad noris darbs pie attīstības plānojumiem vai citiem nākotnes jautājumiem?

Kušners: Mēs (*Latvijas Bankas darbinieki*) strādājam kantorī, kuriem nākotnes analīze ir ikdienas darbs. Tādā ziņā mēs esam slikts piemērs, jo mums tas ir darbs, mēs to vien darām kā analizējam nākotni. Pie tam tā analīze notiek ne tikai individuāli Latvijas Bankā, bet arī sadarbībā ar Eirosistēmas valstīm, Eiropas Centrālās bankas ietvaros, visas bankas kopīgi analizē un kopīgi izstrādā scenārijus, tāpat arī Starptautiskais valūtas fonds. Arī globālajā mērogā mēs esam tīklā, kurš visu laiku nodarbojās ar šo analīzi un prognozēšanu. Loģiski, ka mēs ņemam vērā dažādus politiskā riska momentus. Tas, ko es uzreiz varu atbildēt ir jautājums par drošības dienestiem – nevajag aizmirst, ka valsts pārvalde saņem valsts drošības dienestu brīfingus. Vairāk vai mazāk politiskie vadītāji visām ministrijām ir ļoti labi informēti par to, kas notiek. Viņi saņem šo informāciju slepenajās valdības sēžu daļās detalizētus brīfingus, tāpat arī Saeima saņem, daļa no ierēdņiem arī saņem. Protams, slepenā informācija ir pieejama tiem, kuriem tā ir pieejama, bet kopumā nevar teikt, ka valsts pārvalde nesaprastu tās slepenās lietas. Tā informācija ir, un nav vajadzība piesaistīt nekādus drošības dienestus taisot kaut kādus dokumentus, tāpēc, ka visi drošības dienesti arī ir pakļauti ministrijām, ne politiski, bet strādā ciešā sadarbībā ar vienu vai otru ministriju. Tāpēc informācija par politiskajiem riskiem ir zināma, un Latvijas Bankā par ārējiem riskiem.. nu kā.. mēs tagad prognozējam inflāciju, mēģinot saprast, kas notiks ar naftas cenām. Nošauties var. Bet tāds ir mūsu darbs.

Cepure: Vai Latvijas Banka ir kādreiz ārpakalpojumā pirkusi politisko risku analīzi?

Kušners: Nē, tas būtu nenopietni. Kaut kāds zinātnieks kaut ko tur taisījis. Valsts pārvaldē šī slepenā informācija ir daudz kvalitatīvāka nekā tas ir pieejams kaut kādiem tur

privātajiem. Tas būtu naivi, to var darīt privātais sektors. Viņi pērk no citiem, bet valstij jābūt vislabākajai informācijai, vēl jo vairāk, ja mēs esam NATO dalībvalsts.

Cepure: Jautājums par laiku, kad strādājāt pie šīs ilgtspējīgas attīstības stratēģijas, ja varat atcerēties, tas tomēr bija gana sen. Vai tajā laikā centāties darba grupās paredzēt nākotnes attīstību, plānojat scenārijus, apzinājāt aklos punktus? Kā tas process notika, ja varat atcerēties?

Kušners: Es minēju, normāla plānošana notiek uz samērā lineāra scenārija, jo ir pilnīgi skaidrs, ka attīstība būs nelineāra. Tie, kuri var noprognozēt ekonomiskās krīzes tie uz jahtām šūpojās Karību jūrā, nevis strādā Latvijas valsts pārvaldē. Ar šādām spējām ir apveltīti neliels daudzums pasaules cilvēku un ar to var nopelnīt gigantisku naudu. Politisko risku krīzes normāli neviens nezina un to arī nevajag plānot, jo tas demotivē. Tev jāplāno tas, ko tu darīsi, kad tev būs iespēja strādāt, tad, kad tev nebūs šāda iespēja, tad gaidīsi nākamo brīdi, kad varēs strādāt, nevis tu plāno, kad tu neko nedarīsi. Tas, manuprāt, ir normāli. Tas, ka tu rēķinies ar īpatnējām kaimiņvalstīm ģeopolitiski, tas gan ir jādara! Tev ir konkrēti kaimiņi, konkrēta situācija un tu to ņem vērā. Bet vai kāds ir taisījis speciālu shēmu, ko mēs darīsim, ja Krievija iebruks Ukrainā vai uzbruks Somijai, vai Kazahstānai? Nu nē, kurš tur tērēs to laiku rakstīt visus šos plānus. Vienkārši apzinamies, ka mums ir ģeopolitiski riski. Mēs cenšamies veidot tirdzniecības un ekonomiskos sakarus citā virzienā. Ir uzņēmumi, kuri dara pretēji un pērk politiķus, kuri strādā uz to. Tā mums arī tie plāni staigā šurpu turpu. Tie ir tie politiskie riski. Jo bieži vien attīstības plāniem apakšā ir business. Un "Latvija 2030" taisot, tas, ko mēs prognozējam ir šie ilgtspējības riski, viņu graduāla realizācija un uz tās bāzes mēs arī veidojam šo ideoloģiju, ka mēs dzīvojam ilgtspējas risku secīgā realizācijā. Pirmkārt, jau klimata izmaiņas, bet arī citās jomās. Un, lai atbildētu uz šo, mēs taisījām "Latvija 2030". Nevis tāpēc ka ilgtspēja ir *fancy*, bet tāpēc, ka ir riski, uz kuriem vajag atbildēt.

Cepure: Kopumā jau tajā "Latvija 2030" diezgan precīzi ir nodefinēti ilgtspējas riski – klimats, demogrāfija, izglītības līmenis utt.

Kušners: Protams! Skumji lasīt, ka mēs pa šo laiku neko neesam sapratuši tajās lietās, tas ir reālpolitikā, jo tas dokuments ir ļoti sens.

Cepure: Saskaņā ar Attīstības plānošanas sistēmas likumu, ne NAP2027, ne "Latvija 2030" attīstības plāni neparedz valsts aizsardzības politikas plānošanu, un šajos attīstības plānošanas dokumentos politisko risku pārvaldības dimensija ir maz atspoguļota. Vai, jūsuprāt, vidējā termiņa un ilgtermiņa attīstības plānos nav jāiekļauj valsts aizsardzības politikas plānošana konceptuālā līmenī? Piemēram, kaut kā līdzīgs kā Nacionālās drošības koncepcijā.

Kušners: Es neredzu lielu jēgu, jo NAP, tomēr fokusējās uz ekonomisko attīstību, un ja tur viss kaut kas ir piepīts klāt indikatoros, tāpēc, ka Brisele prasa. Palielam tas ir naudas sadales dokuments, būs precīzi. Vai tajā stāstā iederās aizsardzība? – Nē. Otrkārt, aizsardzībai ir savi plāni, kuri ir publiski zināmi, publiski tiem tiek novirzītas finanses. Tāpat ir citas vajadzības, kuras nav publiskas. Kopumā tas ir fons, kas ir jāņem vērā. Skaidrs, ka, rakstot NAP, neviens neparedz lauksaimniecības teritorijas attīstību Ādažu poligonā. Visi saprot, ka tur poligons ir, bija un būs. Tas ir fons. Tāpat kā citas lietas, tāpat kā daudzveidīgie scenāriji ar to, kas notiks pasaulē. Noteikts pieņēmums tiek izdarīts un tas ir pamats uz kā paredz, ka Latvija ekonomiski attīstīsies. Ja sabrūk visas lielās pasaules ekonomikas kā kāršu namiņi, Latvija uz nagliņas var uzkārt IKP pieaugumu. Grozies kā gribi, mēs tajā brīdī ātri reaģēsim uz šo krīzi operatīvi un nevis pēc veca plāna. Lai arī cik tas nebūtu precīzs, operatīvā rīcība pilnībā atsvērs to, ko nevarējām izplānot. Tās lietas nav plānojamas, operatīva rīcība ir nemazāk svarīga nekā ilgtermiņa redzējums un vizionāriskas idejas, kuras diemžēl kļūst ar vien grūtāk realizējamas šajā mainīgajā pasaulē.

Cepure: Jā.. Provokatorisks jautājums, varbūt esat novērojis, ka kāds valdības lēmums ir pretrunā ar valsts attīstības plāna mērķiem?

Kušners: Pirmkārt, kā jau es iepriekš minēju, liela daļa ikdienas lēmumu nav saskaņā ar šiem lielajiem attīstības plāniem, tas noved pie tā, ka šie plāni nav izpildīti. To var pārbaudīt faktoloģiski. Otrkārt, klasiskākais dokuments ir valsts budžets, kurš nekad neatbilst lielajiem attīstības plāniem, jo budžets ir krietni mazāks par to, kas ir saņemts. Ja mēs saskaitam summu visām valdības stratēģijām, kas ir sarakstītas, tās pārsniedz daudzu gadu budžetus. Visi saka, ja mums būtu lieki 500 miljoni, mēs izdarītu šitādu skaistu lietu. Tālāk apstiprinot valdības plānus, mēs redzam vienu maģisku teikumu: “plāns tiek realizēts budžeta ietvaros.” Šis ieraksts pārvelk svīrtu visiem plāniem, izņemot tos, kuri ir pilnībā atbilstoši budžeta situācijai. Šis ieraksts padara plānu jau kopš tā dzimšanas impotentu, un noliek to plānu plauktā ar nosaukumu: kā būtu, ja būtu. Tiklīdz parādās nauda, atbilstoši šim plānam, parasti tā nauda tiek realizēta. Citkārt, plāns ir par vienu, bet iedod naudu un izdara citādāk. Tā ir ikdiena valdībā.

Cepure: Man ir radusies tāda atziņa no citām intervijām un to es dzirdu arī jūsu sacītajā. Sanāk tā, ka Latvijas attīstība norisinās parlamentāro ciklu stadijās? Tie ir četri gadi, ņemam vērā pirmo un pēdējo gadu..

Kušners: Nerakstītā kultūra un inerce arī, protams, ir. Nevar noliegt. Un arī ir ļoti spēcīgs lobija darbība, kas ietekmē valsts politiku daudz nopietnāk, nekā no malas sākotnēji varētu šķist. Tās ir biznesa organizācijas ar dažādām biznesa jaudām panāk izmaiņas gan

normatīvajos aktos, gan reizēm pat koalīcija ir pārsteigta, ko tur Saeima ir iebalsojusi, gan arī mērķtiecīgi ietekmē valdību programmas un partiju programmas. Tāpēc tas ir ietekmīgs spēks, kas ir virzījis valsts attīstību, kas arī nodrošina zināmu linearitāti tautsaimniecības nozarēs. Vai tas vienmēr ir bijis ilgtspējīgi? Diemžēl nē, ja mēs runājam par ilgtspēju. Bet tas ir bijis stabili no biznesa attīstības viedokļa un attiecīgi no valsts ekonomikas.

Cepure: Kā, jūsuprāt, attīstības plānošanu ietekmē gadījumi, kad bieži mainās valdības? Varbūt ir pieredze un piemēri.

Kušners: Ja plāni dzīvo savu dzīvi, tad galīgi vienalga, cik valdības ir nomainījušas. Gadījumā, ja valdība ir izdomājusi, ka vecie plāni jāpārraksta viena vai otra iemesla dēļ, lai izpildītu vēlētāju solījumus. Tad veco plānu izmet un pieņem jaunu. Jo galu galā tas ir veids, kā demokrātija darbojās, vēlētāju griba tiek īstenota un priekšvēlēšanu solījumi dažos gadījumos tiek izpildīti. Līdz ar to tā ietekme ir ļoti tieša, ja kāds to plānu negrib aiztikt, tad tas plāns ir noputējis un nevienam nav vajadzīgs. Ja mums kopā kadreiz bija ap 300 dažādām stratēģijām un plāniem valstī, tad pilnīgi skaidrs, ka neviens saprātīgs cilvēks nevar vadīt valsti reizē lasot 300 plānus. Iedomājies sevi premjera vietā, tie plāni nav arī sinhronizēti un kopējā finanšu nepieciešamība krietni pārsniedz valsts finanšu iespējas.

Cepure: Pēdējais jautājums. Vai jūs varat ieteikt vēl kādu personu no publiskā sektora, kuru varētu uzrunāt līdzīgai intervijai?

Kušners: Mārtiņš Krieviņš, bijušais Valsts Kancelejas vadītājs. Viens no izcilākajiem stratēģiem valstī, kuram diemžēl neļāva strādāt.

Cepure: No manas puses viss, teikšu jums lielu paldies, ka atradāt laiku sarunai, ļoti vērtīgi. Veiksmi jums darbos!

Kušners: Lai veicās un lai foršs pētījums iznāk! Čau!

Cepure: Visu labu!

Intervija ar Vladislavu Vesperi

Vladislavs Vesperis: Pārresoru koordinācijas centra vadītāja vietnieks un Attīstības uzraudzības un novērtēšanas nodaļas vadītājs. Darba grupās strādājis gan pie NAP2027, gan pie "Latvija 2030". Sarunas norisinās 13. 04. 2022. plkst 15.00-16.15. attālināti platforma "Zoom".

Ievadfrāzes: saveicināšanās, iepazīstinu ar pētījumu. V. Vesperis piekrīt, ka saruna tiks ierakstīta un būs publiska.

Cepure: Raksturojiet, kas jūsu izpratnē ir politiskais risks.

Vesperis: Politisko risku droši vien var definēt vairākos veidos. Viens no tiem varētu būt politikas maiņas, pēkšņas maiņas, negaidītas. Tajā skaitā politiskais risks ir valdības vai valdošās koalīcijas maiņas. Pēdējo gadu desmitos valdības maiņas mēs esam piedzīvojuši gana daudz. Skaidrs, ka jebkurai jaunai valdībai vajag laiku, lai iešūpotos un saprastu, kas ir plānots līdz tam. Tādos gadījumos valsts attīstība uz laiku nobremzējas, citos gadījumos tā valsts attīstība var vispār tikt mainīta. Cita veida politiskais risks varētu būt, atceroties politiķu slaveno frāzi, kā var nesolīt, politiķi ir tendēti solīt vairāk nekā iespējams izpildīt. Prasīt no ierēdņiem definēt mērķus, kuri ar pašreizējiem finanšu resursiem nav iespējami. Ja pašreizējā budžeta fiskālā telpa tiktu atvēlēta vienas ministrijas vajadzībām, tad tas būtu iespējams izdarīt, bet, ja mums ir jāsaliek visu ministriju vajadzības nākamajiem septiņiem gadiem, tad skaidrs, ka tas ir tāds politiskais risks pašiem politiķiem, ja tu plāno ilgtermiņā būt politikā. Tas ir politiskais risks gan pašam politiķiem, gan sabiedrībai, kura pēc kāda laika vilsies politiķos, jo bija solīts, bet nav izpildīts. Kaut vai runājot par to pašu industriālo politiku vai jaundzimušo bērnu skaitu. Tur ir bijuši skaļi politiķu uzstādījumi, kuri nav realizējušies. Politiskais risks ir tad, kad ir uzstādīt nesasniedzami mērķi un pēc tam bieži vien tie politiķi, kuri to gribēja vairs nav aktīvajā politikā. Un tad tiek vainota visa valsts pārvalde, ka mēs nemākam plānot, būvējam gaisa pilis.

Politiskie riski, protams, ir arī kaut kādi starpvalstu attiecību jautājumi, kādas ir mūsu kaimiņattiecības, starptautiskā tirdzniecība, sadarbība. Spilgtākais piemērs noteikti ir tranzīts un loģistika iepriekšējā NAP periodā, kad vēl nebija notikusi Krimas un Donbasa okupācijā *de facto*, uz tranzītu bija likts diezgan daudz, paredzot nozīmīgas investīcijas. Mēs diemžēl redzam, ka tas viss ir ar mīnuss zīmi. Tas loģistikas kritums jau gāja strauji uz leju arī iepriekšējos gados. Protams, šie politiskie riski ir arī starpvalstu attiecībām ļoti saistīti, kas var radīt situāciju, ka mēs investējam tur, kur nebūtu vajadzīgs, un saprotam tikai to tādā izpratnē, kad tas risks ir realizējies. Tādā gadījumā plānošanā ir iztrūkusi tāda dimensija kā risku

analīze, vispār plānojot attīstību kā tādu, jo parasti ir tas, ko mēs vēlamies sasniegt, kas ir mūsu izaicinājumi/vājās vietas, bet uz riskiem mēs nepaskatāmies pietiekami, neesam skatījušies pietiekami. No šiem piemēriem, to var konkrēti redzēt.

Cepure: Jā. Jūs ļoti labi iezīmējāt jau tālākās sarunas praktiskos aspektus, bet varbūt vēl par tādām teorētiskām lietām. Kas jūsu izpratnē ir nozīmīgākais politiskais risks valsts pārvaldē?

Vesperis: No attīstības plānošanas viedokļa, valsts pārvaldē lielākais politiskais risks ir raustīšanās. Tas nozīmē, ka plānā uzrakstām kaut ko, bet realitātē darām drusku atšķirīgas lietas. Piemēram, koalīcijā ir piecas vai sešas partijas un katrai savas atšķirīgas vēlmes un uzstādījumi. Tas nozīmē, ka mēs nestrādājam uz divām trim prioritātēm, bet izkaisām līdzekļus vairākās prioritātēs un kompromisos, jo skaidrs, ka katrs ministrs savā nozarē grib vairāk izdarīt, cilvēciski tas ir saprotams. Tajā pašā laikā būtu jādomā, kā pārņemt pāri šai politiskajai domāšanai un domāt par vispārējo labumu, nevis tikai par politiskās partijas labumu. Tas droši vien ir būtiskākais risks, kas kavē valsts attīstības konsekvenci. Ja tiešām šie lēmumi būtiski atšķirās un mēs nereāģējam uz signāliem, ka kaut kas ir ļoti nepareizi, tas politiskais risks ir divas lietas. Pirmkārt, inerce, kad mēs turpinām plānot lietas, kuras jau pašā sākumā ir bijušas nepareizas. Otrs, protams, tas, ka mēs darām to, ko gribam, nevis to, kas būtu labākais un kas jau ir plānos. Patiesībā tas ir arī reputācijas risks valsts pārvaldei. Tas nav tikai politiķiem, bet arī valsts pārvaldei. Tas pierāda to, ka valsts nevirzās tajā virzienā, kurā iedzīvotājiem gribētos un kā bija solīts.

Cepure: Pēc visa spriežot, mēs varam teikt, ka ir tādi politiskie notikumi, kuri pilnībā vai daļēji atceļ politikas plānojumu?

Vesperis: Es domāju, ka pilnībā diez vai. Nezinu kam ir jānotiek, lai mūsu NAP un "Latvija 2030" būtu pilnībā jānomaina. Es domāju, ka tas tā nav un nevarētu būt. Bet ir tādas lietas, kuras jāpārskata, izstrādājot jaunu dokumentu vai veicot vidējo novērtējumu. Tas ir pilnīgi noteikti. Tas, kas notika ar Krievijas-Ukrainas konfliktu 2014. gadā un Krimas un Donbasa okupāciju, vien norādīja, ka mums vajag pārskatīt savas ieceres Austrumu virzienā. Un diemžēl tas notika tikai daļēji. Piemēram, tas slavenais dzelzceļa elektrifikācijas projekts 350 miljonu EUR vērtībā faktiski atkrita ar vairāk citām diskusijām, nevis tāpēc, ka ar Krieviju strādāt ir riskanti. Šobrīd es arī teiktu, ka šie mērķi ir pareizi uzstādīti, mums ir nepieciešams veicināt reģionālo attīstību un vienlīdzīgas iespējas visos valsts reģionos, veicināt sociālo uzticēšanos, kāpināt produktivitāti. Tas viss jau ir pareizi, jautājums vai visam pietiks resursi pašreizējā situācijā ar Krievijas uzbrukumu Ukrainā, brīdī, kad strauji jāpārkārto tautsaimniecība. Plus palīdzēt ukraiņu bēgļiem, kas patiesībā arī prasa lielus

resursus, bet pārkārtot energopatēriņu un tirdzniecības bilanci ar Krieviju, Baltkrieviju, rēķinoties ar to, ka tranzītā tur ir arī citas austrumu reģionu valstis, ar kurām ir bijušas kaut kādas tirdzniecības plūsmas. Tas, protams, varētu likt pārskatīt daudzus jautājumus. Tagad arī nepieciešams pārskatīt visus informatīvās telpas jautājumus, nacionālās drošības jautājumus, kuri ir ieguvuši pavisam citu dimensiju pēdējā pusotra mēneša laikā. Šobrīd, manuprāt, ir tas brīdis, kad būtu pie tā nopietni jāķerās klāt. Skaidrs, ka tās lietas, kuras ir darītas līdz šim nav nepareizas, bet, jā. Pieļauju, ka tie valsts aizsardzības koncepcijas jautājumi, kurš ir slepens dokuments, kuru parasts mirstīgais Latvijas iedzīvotājs nav redzējis, jo tur ir militārie noslēpumi (*autora piebilde: Valsts aizsardzības koncepcija ir publisks dokuments*). Tajā pašā laikā ir daudzas nemilitārās lietas, kur pavisam noteikti prasās papildus risinājumi, papildus uzdevumi, kas būtu jā dara. Tādas ekstraordināras situācijas kā šī var būt, un tas var prasīt nozīmīgi pārskatīt šādus plānus. Un tagad tas būtu arī jā dara!

Cepure: Jā, pie konkrētām lietām labprāt vēl atgrieztos. Gribētu pajautāt par darba organizēšanu PKC. Kā jūs domājat, vai starp PKC darbiniekiem pastāv vienota izpratne par politiskajiem riskiem, kad noris darbs pie attīstības plānojumiem?

Vesperis: Es domāju, ka tā izpratne ir diezgan vienota, tik cik esam sanāksmēs diskutējuši par kādiem nozaru jautājumiem un nozaru riskiem. Par tiem politiskajiem riskiem brīžiem ir bijusi izpratne un brīžiem neesam saskatījuši kaut kādus riskus. Bet šobrīd, marta sākumā mēs sanācām kopā ar visiem kolēģiem uz diskusiju, prāta vētru, domu apmaiņu par to kāda ir šī jaunā situāciju un kā pret to izturēties. Tā kā es domāju, ka tā izpratne ir skaidra un vienota attiecībā uz politiskā riska jautājumiem.

Cepure: Vai Pārresoru koordinācijas centram ir sadarbība ar valsts drošības dienestiem vai nevalstiskajām organizācijām, kuras regulāri analizē ģeopolitiku, Latvijas iekšējo drošību, terorismu, korupciju, sabiedrisko domu un daudz ko citu?

Vesperis: Mhm. Līdz šim ar valsts drošības dienestiem mums sadarbība ir bijusi ļoti ierobežota. Attīstības plānošanas jomā šāda sadarbība principā nav bijusi nemaz, jo tā jau ir ļoti specifiska joma. Un tur arī netiek skarti drošības dienestu jautājumi. Mums ir bijusi cita diskusija par valsts pielaidēm valsts uzņēmumu kapitālsabiedrībās, bet tas nav saistīts ar attīstības plānošanu. Ir, protams, tēma korupcija un laba pārvaldība, kas ir viena no attīstības plānošanas dokumentu tēmām. Arī korupcijas uztveres radītājs ir viens no NAP mērķu indikatoriem, kas ir izvirzīts labas pārvaldības mērķindikatoriem. Un KNAB pārstāvjiem, ja es nemaldos, ir bijusi sadarbība. Viņi strādāja NAP izstrādes darba grupā, kas strādāja pie NAP sestās prioritātes, bet, jā, Aizsardzības ministrija, drošības dienesti nav bijuši klāt, jo viņi

uzskata, ka viņu jautājumi ir ekskluzīvi un tie attīstības plānos ir skatām atsevišķi, nevis NAP vai “Latvija 2030” kontekstā.

Cepure: Kā jūs domājat, vai PKC ir pietiekami daudz informācijas par politiskajiem riskiem? Par to pašu ģeopolitiku vai iekšējo drošību.

Vesperis: Nu, mēs šādu informāciju neievācam un neapkopojam, bet tajā pašā laikā jātiec, ka pašreizējā situāciju būtu svarīgi, vismaz virspusēji apzināt šo informāciju. Tik, cik parastais Latvijas cilvēks zina par politiskajiem riskiem, mēs droši vien zinām vairāk kaut ko, bet pilnīgi noteikti mēs nezinām pietiekami, lai mēs to varētu integrēt nacionālajā attīstības plānā un kādus nacionālās drošības pasākumus mēs varētu ietvert. Drošību NAP mēs vairāk esam skatījušies caur noziedzības ierobežošanu un korupcijas apkarošanu, nedaudz arī caur dezinformācijas apkarošanu. Droši vien tā ir tikai daļa no šī te laukuma, kuru mēs esam noseguši attīstības plānošanas sistēmā.

Cepure: Dezinformācijas tēma ir pietiekami liela, tas ir svarīgi..

Vesperis: Jā, kopumā tas ir liels darbs, kas saistās ar nacionālo drošību. Tas ir svarīgs aspekts. Ir teiciens, ka karus uzvar tie, kuri spēj pārliecināt cilvēku prātus. Tas ir pietiekami nozīmīgs jautājums.

Cepure: Sakiet lūdzu, ja varat atcerēties, jo esat piedalījies pie daudziem attīstības plāniem, strādājot pie “Latvija 2030” un NAP2027, vai izmantojāt nākotnes scenāriju plānošanu un centāties apzināt aklos punktus – politiskus notikumus, kurus nevar prognozēt?

Vesperis: Es atceros to izstrādes procesu ļoti labi. Es biju viens no cilvēkiem, kurš to koordinēja un vadīja divas darba grupas. Vienu grupu par izglītību un zinātņi un otru par kultūru un sporta virzieniem. Mēs nestrādājām ar tādu kā scenāriju ieskicēšanu, tādā izpratnē, ka mēs zīmētu dažādus scenārijus. Faktiski, tā izstrāde bija pamatā orientēta uz iespēju un izaicinājumu analīzi, vājo pušu apzināšanu, kas ir tas, kas mums ir jāuzlabo, lai tuvotos ES vidējam līmenim, un kas mums ir jā dara, lai būtu labākas izrāviena iespējas. Es noteikti nevarēšu nokomentēt visu laukumu, bet, kas attiecas uz izglītību un zinātņi, jau pašā sākumā bija skaidrs, ka tā būs pabērna lomā, tāpat kā veselības aprūpe no finanšu viedokļa. Tās ir tās nozares, kuras būtu stiprināmas.. jā...

Cepure: Jūs jau sākumā minējāt tranzītu. Gribu dot jums līdzīgu piemēru, “Latvija 2030” rakstīts, ka Latvijai ir labas iespējas kļūt par tranzītvalsti starp Rietumiem un Austrumiem, bet pašreizējā situācija skaidri redzamas, ka tranzīts ar Austrumiem Krievijas agresijas dēļ īsti nebūs iespējams. Ko tādā gadījumā labāk darīt un kā censties labāk izvairīties no šādam sarežģītām attīstības plānošanas situācijām?

Vesperis: (*Nopūšas*).. Njā, nu tajā brīdī 2010. vai 2009. gadā, kad tika strādāts pie “Latvija 2030”, nevienam nešķita, ka Krievijā atdzimst fašisms. Nevieni nevarēja iedomāties, ka mēs būsim tur, kur šodien. Likās, ka Krievija būs daudz maz eiropejiska un daudz maz uz sadarbību vērsta un uz abpusēji izdevīgu sadarbību orientēta, tāpēc tas tajā “Latvija 2030” stratēģija, tas tika ietverts. Te man jāsaka, ka plāns vai stratēģija nekad nav 100 % garantija, ka notiks tas, kas ir uzrakstīts. Tie ārējie apstākļi, protams, ir mainīgi un situācija var mainīties arī ģeopolitiski. Labā ziņa ir tā, ka jau toreiz ielikām projektu “Rail Baltic”, kas ir ziemeļu-dienvidu virziens, un kas ir Latvijas integrācijas ass ar Rietumeiropu un Somiju. Ar to mēs pasvītrojām Eiropintegrācijas virzienu. Bet par šo te Krievijas virzienu, droši vien, ka šobrīd tie ieguldījumi ir veikti dzelzsceļa līnijā un ostās, rēķinoties ar šo sadarbību. Bet domāju, ka līdzīgi kā daudzas ārvalstu kopmānijas, kurām ir meitasuzņēmumi Krievijā droši vien to visu noraksta uz uzņēmējdarbības investīcijas zaudējumiem. Mums arī kaut kas ir jānoraksta zaudējumos, bet, iespējams, tas, kas ir ieguldīts vietējā dzelzsceļā varbūt nav nemaz tik slikti, jo var kalpot arī vietējām vajadzībām. Kravu plūsmas jebkurā gadījumā varētu tikt modificētas. Tā kā, es domāju, īsi sakot, ir tādas situācijas, kad nevar visas situācijas paredzēt, bet tāpēc ir jāseko līdzī tam, kas notiek kaimiņvalstīs, kāda ir viņu politika un attiecīgi ļoti preventīvi reaģēt uz to. Un kā jau es teicu, risku analīzei nav pievērsts pieteikami liela uzmanība. Un arī valdība, Saeima un arī dienesti šajā aspektā droši vien varētu būt aktīvāki un norādīt uz šiem te riskiem.

Cepure: Tam var piekrist, jo jau 2008. gadā bija šis te Gruzijas-Krievijas karš un dienestiem noteikti bija šāda informācija, kā arī indikācijas par Krievijas raksturu. Vajadzēja padalīties ar informāciju. Tās tik tādas pārdomas. Man ir bijušas intervijas ar dažiem politikas viedotājiem un savā veidā izkristalizējušās dažas lietas, varbūt jūs varētu tās komentēt.

Vesperis: Labi!

Cepure: Pirmais apgalvojums: NAP2027 un “Latvija 2030” ir vēlmju dokumenti, kuri minimāli balstās nopietnos pētījumos.

Vesperis: Kaut kādā mērā es varu piekrist pirmai apgalvojuma daļai, es tai piekrītu lielā mērā, jo skaidrs, ka mērķi un tie uzdevumi, kas ir pakārtoti... Un, jā, tās ir mūsu vēlmes un par to nav ko kautrēties vai nokārt galvu. Tas ir tas, ko mēs kā valsts definējam un gribam sasniegt. Teiksim tā, tas nav nekas tāds par ko būtu jākautrējās. Ir kaut kādas lietas par kurām būtu jākaunās, jo mērķi atsevišķos gadījumos ir izvirzīti pārlietu ambiciozi, nerasniedzami un reizēm acīmredzami nerasniedzami. No sērijas, kā var nesolīt. Tā nav labā prakse, bet diemžēl mēs nevaram ietekmēt politikas, jo viņi ir tie, kuri pieņem šos mērķus. Principā tas ir vēlmju dokuments, bet tām vēlmēm būtu jābūt reālām. Un, ja tas mērķis ir balstīts politiskos

uzstādījumos nevis ekspertīzē, tad tie mērķi ir arī nereāli. Vai arī ir ļoti grūti pamatojama ir viņu realitāte.

Tas ir par pirmo apgalvojuma daļu, par to otro apgalvojuma daļu, ka NAP un "Latvija 2030" ir minimāli balstīt pētījumos, gan nav patiesība! Un te es gribu oponent. "Latvija 2030" gadījumā tika izstrādāti scenāriji izstrādāšana, dilemmu analīze, semināri, eksperti sagatavoju plašākus traktātus no dažādām attīstības jomām, kas kalpoja par pamatu diskusijām par attīstības dilemmām. Savukārt šīs attīstības dilemmas tika izstrādātas scenāriju definēšanā, un šie scenāriji tika diskutēti gan ar ministrijām, gan ar ekspertiem, gan ar NVO. Tā, kā "Latvija 2030" gadījumā es šo noraidu, tāpat tika izmantoti visam pamatā dati kāda ir situācija. Arī šī Roberta Ķīļa grupa daudz sniedza ieguldījumu saistībā ar pētījumiem. Par NAP2027 runājot, tur tā akadēmiskā pieeja bija mazāka, un tur šo pārmetumu daļēji var pieņemt. Tajā pašā laikā mēs balstījāmies uz visa veida pieejamo statistiku, taj skaitā darba grupās bija pieaicināti dažādi eksperti no akadēmiskās vides un tika ņemti vērā viņu redzējumi, kas ir tās mūsu prioritātes, uzdevumi un mērķi. Tur varbūt nebija tādā izteiktā formā, ka mēs šos rīcības virzienus gatavojam balstoties uz konkrētiem pētījumiem. Bet tas bija vairāk tāds koprades process, saaicinot lielās darba grupās līdz 30 cilvēkiem ekspertus. Kopā šādas grupas bija sešas, kur šos jomu pārstāvji, zināšākie cilvēki, kuri pārzina gan praktisko dzīvi, gan akadēmiskos pētījumus kopīgi diskutēja. Vienojās gan par tiem mērķiem, gan par tiem uzdevumiem. Tā kā daļēji tam pārmetumam var piekrist, NAP nav tapis kā plāns, kurā ir pilns ar atsaucēm, zinātniskiem pētījumiem. Tajā pašā laikā tur ir sadaļa ar atsaucēm uz vesalu virkni dažādiem indikatoriem, kuri raksturo Latvijas pozīciju *vis a vi* ar dažādām OECD un ES dalībvalstīm. Tā kā, jā, par 75 % par NAP2027 es to kritiku varētu kas pieņemt.

Cepure: Otrais apgalvojums: NAP 2027 ir dokuments, kurš tikai izstrādāts, lai apgūtu ES finansējumu.

Vesperis: Tas ir pareizs konstatējums daļēji. Protams, ka NAP2027 ir pat ļoti vajadzīgs, lai mēs jēgpilni varētu apgūt ES finansējumu. Jo prētējā gadījumā, ja šāda plāna nav, tad notiek tirgošanās starp ministrijām: mums vajag to, mums vajag šito, tad ES finansējuma piešķiršana būs stipri nekvalitatīvs un ar sliktāku kopējo rezultātu, nekā tad, ja tas process tiek organizēts holistiski. Ja mēs skatāmies uz to valsts attīstības situāciju kopumā un mēģinām nodefinēt, kas tad ir tās prioritātes un kur tad nepieciešami tie lielākie ieguldījumi, un vērtējam arī šos ieguldījumus pēc noteiktiem kritērijiem. Cita starpā pie NAP2027 ministrijas iesniedz četreiz lielāku finanšu pieprasījumi, zinot to kāda ir fiskālā telpa un pieejamie ES fondu līdzekļi. Tas, ko mēs darījām, mēs vērtējam visus šos pieprasījumus pret NAP stratēģiskajiem mērķiem.

Zem katra stratēģiskā mērķa ir kādi pieci, seši indikatori vai kritēriji, pareizāk sakot, pēc kuriem mēs vērtējam vai tas atbilst NAP stratēģiskiem mērķiem vai neatbilst. Un tad šis vērtējums iedeva to holistisko bildi, kas tad ir valsts optimālais attīstības ceļš. Ja tāda nebūtu, tad droši vien tā nauda tiktu nozariski sadalīta un tam būtu mazāks efekts, nekā ja to dara ar kopējo skatu. Un tas, ka mums ir fondi ir tikai pozitīvi, jo principā tas, ka mums ir 75 % no IKP pēc pirktspējas paritātes vidēji ES nozīmē, ka ar laiku mēs nevarēsim pretendēt uz tik lielu atbalstu. Lai to veiksmīgāk izmantotu skaidrs, ka to vajag plānot pēc iespējas labāk. NAP jau principā nerunā tikai par ES fondu līdzekļiem, bet arī par ārpusējam aktivitātēm. Tā pati sabiedrības uzticēšanās, kaut vai tāpat korupcijas mazināšana, uzticēšanās valsts pārvaldei, savstarpējā drošība, tās ir lietas, kuras iziet ārpus ES fondu līdzekļiem. Tāpēc nevar teikt, ka NAP ir tikai fondu līdzekļu piešķiršanas un izmantošanas plāns.

Cepure: Trešais apgalvojums: Lai mainītu attīstības plānu, atvērtu to vaļā un būtiski izmainītu dažas pozīcijas, trūkst politiskā griba, tāpēc politiķi to neapņemas darīt.

Vesperis: Jā, šim es piekrītu par 100%, jo 2018. gadā, kad mēs nācām klājā ar NAP vidus posma izvērtējumu, tur bija virkne rekomendāciju, ko darīt un ko varētu arī mainīt. Gan ar šiem NAP mērķiem, gan par konkrētiem uzdevumiem no kuriem atteikties un kurus papildināt. Politiskajā līmenī nebija aktīvas diskusijas par šiem jautājumiem diemžēl. Es domāju, ka politiķi vienkārši nav raduši izjaukt līdzsvaru koalīcijā, pie kura paši ir nonākuši. Jebkurā gadījumā valdība, koalīcija un Saeima ir tā, kura izlems par budžetu sadalījumu, un viņi, iespējams, doma, ko mēs tur ņemsimies ar dokumentu atvēršanu, grozīšanu, apspriešanu. Droši vien politiķiem vienkāršāk ir pieņemt to zināšanai. Un tad budžeta procesā kā saka kaut kādā mērā ņemt vai arī neņemt vērā rekomendācijas. Tādējādi tas notiek kaut kā drusku aizkadrā. Droši vien kaut kas jau tiek ņemts vērā no šiem secinājumiem, bet tas ir kaut kādā atsevišķu lēmumu līmenī par finansējuma piešķiršanu. Iespējams, politiķi negrib vērt vaļā attīstības plānošanas dokumentus, jo tas radīs lielāku diskusiju, kur tad valsts līdzekļi un ES finansējums varētu tikt novirzīti turpmākajos NAP īstenošanas perioda gados. Nezinu vai tā ir politiķu pasivitāte, vai politiķu vēlme dzīvot mierīgi un nenojaukt valdību, neatvērot jaunu politisko cīņas lauku. Godīgi sakot, šis ir ļoti labs jautājums. Es labprāt to pajautātu arī politiķiem, kāpēc tas tā ir. Es nesen biju diskusijā Saeimas Ilgtspējas attīstības komisijā, kur mans kolēģis Pēteris Vilks prezentēja šī NAP2020 gala izvērtējumu, un jāteic, ka tā sajūta bija sireāla. Mēs izstāstām, ka kaut kas ir izpildījies, bet daudzi mērķi nav sasniegti, un ir pat tādi mērķi, kur pat tendence ir negatīva. Un principā Vjačeslavs Dombrovskis pieminēja šo te apstrādes rūpniecību īpatsvaru, vēl kaut kas pieminēja dzimstību un migrāciju, kur šie mērķi nav sasniegti. Un tad Dombrovska kungs uzdeva pārējiem deputātiem jautājumu, ko tad

vajadzētu darīt, lai kaut ko mainītu un attīstība būtu pretēja virzienā. Un jāteic, ka sareāli, bet ka nevienam deputātam nebija ko komentēt. Tas nozīmē, ka neviens nav gatavs par šo runāt vai deputāti to uzskatītu par gaisa tricināšanu un, ka tas neko īpaši nemainīs. Tas būtu politiķiem uzdodams jautājums, jo tikai viņi var atbildēt par politisko gribu un NAP vai “Latvija 2030” pārskatīšanu.

Cepure: Ceturtais apgalvojums: Latvijas attīstība norisinās parlamentāro ciklu stadijās, tie ir četri gadi, no kuriem tikai divos tiek pieņemti jēdzīgi lēmumi. Attīstības plānošanas dokumentiem ar to ir mazs sakars un tie nerisina reālās problēmas.

Vesperis: Par pirmo daļu var daudz maz piekrist, ka daudz maz jēdzīgi lēmumi tiek pieņemti otrajā un trešajā darbības gadā, un tad, kad Saeima ir ieskrējusies. 13. Saeimā it sevišķi, kad nomainījās liels skaits politiķu un vajadzīgs bija laiks, kamēr saprastu par ko ir runa. Labi, ka šīs Saeimas laikā valdība ir noturējusies bez fundamentālām izmaiņām. Par tiem lēmumiem, tā lielākā problēma ir tā, ka par jēdzīgiem lēmumiem ir grūti vienoties un visu laiku kādam ir pretenzijas un iebildumi, iespējams, tās pašas politiskās greizsirdības dēļ. Vai arī tāpēc, ka ir jautājumi, kuros izteikt attiecīgo partiju elektorātu uzstādījumi. Cik tas ir saistīts ar attīstības plānošanas dokumentiem, es domāju, ka tas ir saistīti, jo mums ir izstrādāta Eiropas Savienības fondu darbība, kas seko NAP ar konkrētu finansējuma un daudzas lietas no NAP tiek īstenotas, neraugoties uz to, ko dara Saeima. Kas ir Saeimas galvenais uzdevums? Pieņemt likumus un budžetu. Un budžets ir tā vienīgā vieta, kur Saeima būtiski var ietekmēt valsts attīstību. Un šeit jāteic, ka, protams, valdības līmenī tas lēmumu saskaņošanas proces par valsts budžeta fiskālās telpas sadali. Respektīvi, cik mums pieaug ekonomika, tik daudz mums varēs pieaugt budžets un tad mēs to naudu varēsim iztērēt jaunām vajadzībām. Eiropas fondu nauda tikai kaut kādos gadījumos tiek ietekmēta, piemēram, tā pati apropriācijas pārdale par austrumu-rietumu dzelzceļa koridoru. Bet es domāju, ka Saeima fundamentāli to neietekmē tā īpaši. Tikai tiktāl, cik viņi pārskata šo valsts budžeta fiskālo telpu, kas nav lielākā daļa no visa valsts budžeta un no fondu naudas kopā ņemta, jo skaidrs, ka valsts budžeta bāze ir tas lielākais principā apjoms un valsts budžeta bāzi šajos gados neviens nav revidējis un pārgājis uz nulles budžetu.

Cepure: Piektais apgalvojums: “Latvija 2030” un NAP2027 rakstīti kā optimistiskais plāns.

Vesperis: Droši vien tam var piekrist. Abie šiem dokumentiem tas uzstādījums bija iezīmēt to optimistisko attīstības vīziju, kur mēs būsime attiecīgi 2030. un 2027. gadā. Tam būtu jāpiekrīt. Tas, ko es jau teicu, virknē jomu tie uzstādījumi ir pārāk optimistiski un tīri politiski, bez atbilstoša seguma. Galu galā politiķi ir tie, kuri mūsu valstī pieņem lēmumus. Patīk mums tas vai nepatīk, mēs to varam ietekmēt tikai reizi četros gados, nobalsojot Saeimas vēlēšanās.

Cepure: No apgalvojumiem tas būtu viss. Atgriezoties pie aizsardzības tēmas, saskaņā ar Attīstības plānošanas sistēmas likumu, ne NAP2027, ne "Latvija 2030" attīstības plāni neparedz valsts aizsardzības politikas plānošanu, un šajos attīstības plānošanas dokumentos politisko risku pārvaldības dimensija ir maz atspoguļota. Vai, jūsuprāt, vidējā termiņa un ilgtermiņa attīstības plānos nav jāiekļauj valsts aizsardzības politikas plānošana konceptuālā līmenī? Piemēram, kaut kā līdzīgi kā tas ir Nacionālās drošības koncepcijā.

Vesperis: Tas ir tāds nevienkāršs jautājums patiesībā. Jautājums ir par detalizācijas līmeni, ko mēs ieliekam šādā publiskā attīstības plānā. Ja tā ziņa ir tāda, ka mēs ar Krieviju samazināsim savstarpējo tirdzniecību, sadarbību un tā tālāk, tas *de facto* tā varbūt, bet vai nepieciešams ir tā rakstīt, piemēram, NAP. Es sliektos, ka tas nav jādara publiski, lai gan arī grūti pateikt. Mēs varam pateikt, ka Latvija ar Krieviju nestrādās, vai arī mēs varam pateikt, ka Latvija prioritāri attīstīs tirdzniecības saiknes un sadarbību ar savām kaimiņvalstīm Eiropas Savienībā un Eiropas ekonomiskās zonas valstīm, ASV, Japānu, Austrāliju utt, prioritāri palielinot ārējās tirdzniecības īpatsvaru un palielinot sadarbību ar šīm valstīm. Principā tas ir jau skaidrs virziens ārpolitiski. Ja runā par aizsardzību specifiski, tad to publiski nevajag rakstīt, kādu militāro tehniku mēs iepērkam, vai kā mēs plānojam stiprināt savas aizsardzības spējas, tik tāl, ja tas nedod argumentus tai pašai Krievijai uzturēt uzbrūkošu retoriku.

Cepure: Protams, stāsts par koncepcionālu redzējumu.

Vesperis: Tas, ka mēs stiprinātu valsts iedzīvotāju lojalitāti un iedzīvotāju iesaisti valsts aizsardzības veidošanā, būtu pilnīgi normāli. Mēs tad NAP rakstītu, lai Latvijas iedzīvotāji stājās zemessardzē vai kļūst par rezerves karavīriem, ka tas ir mūsu valsts aizsardzībai svarīgi gan ārēji, gan iekšēji. Tas būtu pietiekami gluds un vispārīgs formulējums, kurš uzreiz iezīmē to, ka mēs šai lietai plānojam papildus resursus, ka mēs šo aizsardzības spēju stiprināsim. Bet detalizēti vēstījumi nebūt jāliek NAP, tā ir aizsardzības nozares kompetence.

Cepure: Tad sanāk, ka PKC, veidojot NAP cenšās iekļaut vispārīgas lietas no Nacionālās drošības koncepcijas, kas ir publiski dokumenti.

Vesperis: Nē, nu ir, jā. Attiecībā uz mediju telpu un saliedētību šie aspekti ir iekļauti. Droši vien, kad pirms trim gadiem strādājām pie NAP, varēja apdomāt vēl dažādus aspektus. To pašu zemessardzi, par rezerves karavīriem, kas būtu solis šajā jomā. Nu jā. Bet tajā brīdī bija cita situāciju un mēs neskatījāmies uz šo problēmu tā. Tur ir tā lieta, ka mēs neskatījāmies uz šiem scenārijiem un melnajiem gulbjiem, kas ir iespējami, kā šis konkrētais gadījums ar Krievijas uzbrukumu Ukrainai. Un no risku vadības viedokļa, neesam skatījuši, ko mums vajadzētu darīt, lai valsts ne tikai ekonomiski būtu stiprāka, izglītotāka, veselāka, bet arī drošāka, tīri no aizsardzības viedokļa.

Cepure: Vai nevarētu teikt, ka aizsardzības dokumentu izstrādātājiem būtu vairāk jāvērsas pie jums, kad tiek plānota vidējā un ilgtermiņa attīstība?

Vesperis: Tā it kā būtu, bet dzīvojot miera laikos un ar 2 % no IKP, kas ir piešķirts aizsardzībai, tad droši vien aizsardzības resors ir domājis, ka resursi ir pietiekami, un, ka viņi paši zina, ko ar tiem resursiem darīt. Miera laikos, kādi bija 2018. gads un 2019. gads, nu tur nekāda sadarbība no viņu puses nav bijusi vajadzīga. Tā es to varētu izskaidrot. Svarīgi, lai Aizsardzības ministrija, kurai ir tā militārā specifika, arī iesaistītos NAP, jo jebkuras valsts pastāvēšanas pamatā ir spēja sevi aizsargāt, tai skaitā militāri. Tādā ziņā aizsardzības resora aktīvāka daļība mums būtu ļoti labi noderējusi, izstrādājot NAP.

Cepure: Varbūt ziniet, ka līdz 2009. gadam Latvijā pastāvēja Informācijas analīzes dienests, kurš zināmā mērā veica politisko risku saprašanas un analizēšanas funkcijas. Dienestu likvidēja un tā funkcijas lielā mērā nodeva Satversmes aizsardzības birojam un pārējiem valsts drošības dienestiem. Informācijas analīzes dienesta uzdevumi bija informēt valsts pārvaldes institūciju atbildīgās amatpersonas par valsts drošības apdraudējumiem un izstrādāt ieteikumus Nacionālās drošības padomei par valsts drošības iestāžu darbības virzieniem un prioritātēm. Vai, jūsprāt, šāds dienests nav vajadzīgs, kurš atbalstītu PKC ar informāciju politisko risku analīzē?

Vesperis: Nu nezinu, es būtu skeptisks par to, ka vajag kaut kādu jaunu iestādi. Bet es vairāk domāju, ka tā funkcija kopumā ir vajadzīga. Nav svarīgi, vai to taisa atsevišķs dienests vai kāds no pašreizējiem drošības dienestiem. Jautājums, cik aktīvi un kvalitatīvi šī funkcija tiek izpildīta, jo principā tam, kas šo funkciju tur svarīgi, ir ziņot Nacionālās drošības komisijai Saeimā un premjeram un faktiski, ja šāda struktūra SAB ir, tad mēs ar viņiem varētu sadarboties šādos brīžos, kad notiek politikas plānošanas dokumentu izstrāde. Kaut vai viņi nepiedalītos klātienē, bet lai viņi iedotu mums šī plāna izstrādes vajadzībām plašāku risku novērtējumu, kaut vai vienam vai diviem cilvēkiem, kas varētu to filozofiju ieintegrēt Nacionālajā attīstības plānā. Tāda līmeņa un veida sadarbība būtu ārkārtīgi vērtīga un laba, ja to varētu. Skaidrs, ka tā nebūt regulāra sadarbība starp PKC un funkcijas turētāju, bet tajos brīžos, kad ir NAP izstrāde vai NAP pārskatīšana, vai kaut kāda ilgtermiņa stratēģijas izstrāde, tad šādas konsultācijas un zināšanu apmaiņa savstarpēji ierobežotā personu lokā būtu ārkārtēji noderīga.

Cepure: Pēdējais jautājums, vai jūs varētu ieteikt man kādu personu no publiskā sektora, kura strādā ar attīstības plānošanu un politiskajiem riskiem?

Vesperis: Tā, man jāpadomā... Es mēģinu atcerēties cilvēku uzvārdu. Ekonomikas ministrijā ir Zane Uzuliņa, Diāna Jakaite no Labklājības ministrijas un no Satiksmes ministrijas Daiga Drīksne. Ja man kaut kas ienāks prātā, tad uzrakstīšu e-pastu.

Cepure: No manas puses tas būtu viss. Teikšu jums paldies, ka atvēlējāt laiku. Man bija ļoti noderīgi.

Vesperis: Jā, lūdzu. Kad aizstāvaties, ja ir iespējams, tad varbūt varat padalīties ar pētījumu vai arī ar galvenajiem secinājumiem. Man būtu ļoti interesanti.

Cepure: Jā, varam tā sarunāt. Visu labu, veiksmīgi jums!

Vesperis: Visu labu!

Maģistra darbs „Politiskie riski un attīstības plānošana Latvijā: Ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam un Nacionālās attīstības plāna (2021.-2027.) gadījuma analīze” izstrādāts LU Sociālo zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Darba apjoms (no ievada līdz secinājumiem ieskaitot) ir 151 728 rakstzīmes (ieskaitot intervālus, bet neieskaitot zemspvītras atsauces).

Autors: _____ Miks Cepure
(*paraksts*)

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Vadītājs: professors. Dr.sc.pol. Daunis Auers _____
(*paraksts*)

Recenzents: asociētā profesore Dr.sc.pol. Iveta Reinholde _____
(*paraksts*)

Darbs iesniegts Politikas zinātnes nodaļā 25.05.2022.

Dekāna pilnvarotā persona: metodiķe Inga Poļaka _____
(*paraksts*)

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____._____._____. prot. Nr. _____

Komisijas sekretāre: _____
(*paraksts*)